

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nagihan YÜCEL

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA MISIR AYAKLANMASI ve
STRATEJİK ÇATIŞMA ANALİZİ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nagihan YÜCEL

YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA MISIR AYAKLANMASI ve
STRATEJİK ÇATIŞMA ANALİZİ

Danışman
Yrd.Doç.Dr.Sanem ÖZER

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nagihan YÜCEL'in bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Yrd. Doç. Dr. Fulya ÖZKAN	İmza
Üye (Danışmanı)	: Yrd. Doç. Dr. Sanem ÖZER	İmza
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Alpay GÜNAY	İmza

Tez Konusu: Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Mısır Ayaklanması ve Stratejik Çatışma Analizi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/12/2013
Mezuniyet Tarihi : 02/01/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. Toplumsal Hareketlerin Tanımı.....	3
1.2. Toplumsal Hareketlerin Tarihi	4
1.3. Değişim İçin Toplumsal Hareket.....	5
1.4. Toplumsal Hareketlerde Kitle İletişim Araçlarının Yeri	6
1.5. Toplumsal Hareket Teorileri	7
1.5.1. Göreceli Yoksunluk Teorisi.....	8
1.5.2. Yeni Toplumsal Hareketler	9
1.6. Çatışma Analizi Teorisi (Stratejik Çatışma Analizi).....	12

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP AYAKLANMALARI

2.1. Toplumsal Hareketten Devrime.....	15
2.2. Toplumsal Hareket Örneği: Arap Ayaklanması	16
2.3. Arap Ayaklanmalarına Giden Süreç.....	18
2.4. Ekonomik Nedenler	20
2.4.1. Artan Gıda Fiyatları.....	21
2.4.2. Yolsuzluk ve Yozlaşma	22
2.4.3. Enflasyon	23
2.4.4. İşsizlik.....	24
2.5. Siyasi Nedenler.....	25
2.5.1. Demokrasi Eksikliği	26
2.5.2. Değişmeyen Liderler	26
2.5.3. Adil Seçimlerin Olmaması	27
2.6. Sosyal Nedenler	28
2.6.1. Genç Nüfus	29

2.6.2. Sosyal Medya	30
2.6.3. Memnuniyetsizlik	31
2.7. Arap Ayaklanmalarının Farklı Yansımaları, Farklı İki Örnek Ülke	32
2.7.1. Tunus'ta Yasemin Devrimi	33
2.7.2. Kaddafi'siz Bir Libya'ya Doğru.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP AYAKLANMASI ve MISIR

3.1. Ülke Profili	46
3.2. Mısır Siyasal Hayatına Kısa Bir Bakış	47
3.3. Mısır'da 2011 Halk Ayaklanması	52
3.4. Mısır'da Siyasal Aktörler	57
3.4.1. Selefi Kesimler	57
3.4.2. Seküler Yapı	59
3.4.3. Mısır'da Ordu	60
3.4.4. Müslüman Kardeşler	62
3.4.4.1. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Kuruluşu	62
3.4.4.2. Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki Etkinliği	64
3.4.4.3. Mısır Siyasal Hayatında Müslüman Kardeşler'in Yeri	66
3.5. Mısır'daki Siyasal Durumun Analizi.....	69
3.5.1. Aktörlerin Tutum ve Davranışları	69
3.5.2. Yapısal Faktörler	71
3.5.3. Çatışmayı Körükleyen/Uzlaşmayı Mümkün Kılacak Hâlihazırda Var Olan Faktörler	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'IN GELECEĞİNE DAİR SENARYOLAR, ÖNGÖRÜLER

4.1. Mısır'da Mevcut Durumun Sürmesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum	75
4.2. Mısır'da Devam Eden Sürecin Olumlu Seyir İzlemesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum	77
4.3. Mısır'da Devam Eden Sürecin Olumsuz Seyir İzlemesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum	77
SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	82
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÇAUM	Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DÜBAM	Dünya Bülteni Araştırma Masası
ed.	Editör
e.t.	Erişim Tarihi
haz.	Hazırlayan
IMPR	International Middle East Peace Research Center (Uluslararası Ortadoğu Barış Araştırmaları Merkezi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
s.	Sayfa
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma Merkezi
SETAV	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TUIÇ-YADAM	Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi
TÜRKSAM	Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
USAK	Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
vb.	Ve Benzeri
yay. haz.	Yayına Hazırlayan
yy	Yüzyıl

ÖZET

2011 yılında yaşanan halk ayaklanmaları Arap halklarının geçmişindeki önemli tarihlerden biri olacağı benzetilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra farklı aşamalarla bağımsız devletler haline gelmeleri Arap halkları için nasıl ki tarihi dönüm noktaları olduysa son birkaç yıldır yaşanan değişim dalgası da aynı şekilde hem diktatörlüklerin devrilmesi hem de halkların demokrasi ve özgürlük taleplerini dile getirmeleri açısından önem kazanmaktadır.

Özellikle Soğuk Savaş sonrası küreselleşen dünyada liberal değerlerin kitle iletişim araçlarının da etkisiyle daha hızlı yayılma ve kabul edilme imkânı bulması toplumsal hareketlere yeni bir boyut kazandırmıştır. ABD ve Avrupa'da yurtdışı öğrenimi ve ticari faaliyetler gibi faktörler ile dış dünya ile etkileşim kuran, sosyal medyanın etkisi ile farkındalığı artan Arap halkları, özellikle gençler, diktatör rejimlerinin yıllardır süren baskıcı uygulamalarına karşı tepkisel bir ifadeye başvurmuşlardır. Bu tepkisel ifade siyasal, sosyal ve ekonomik taleplerin, yine siyasal otorite ile toplum arasında sağlıklı şekilde işleyen iletişim yollarının kapalı olmasına bağlı olarak, şiddetli sokak hareketlerine hatta iç savaflara dönüşmesine yol açmıştır.

Mısır'da yaşananlar, Siyasal İslam'ın ülkedeki rolü ve geleceği Mısır'ın bölgenin en önemli ülkelerinden biri olması hasebiyle hem bölge için hem de küresel boyutta önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareketler, Arap ayaklanmaları, Mısır, Müslüman Kardeşler,

SUMMARY

EGYPT UPRISING IN THE CONTEXT OF THE NEW SOCIAL MOVEMENTS and STRATEGIC CONFLICT ANALYSIS

The uprisings of people in Arab countries, within the year of 2011, will apparently become significant landmarks in those nations' histories. Secession from Ottoman Empire in the First World War and becoming independent states with the Second World War have been important milestones for the Arab peoples. Once again Arab countries are going through a historic experience as people voice their demands for democracy and freedom as well as the overthrow of dictatorship with a wave of change in the last few years.

Especially within an ever-globalising world following the Cold War, the wider acceptance of liberal values across the nations of the globe along with the ever-spreading use of mass media tools, the concept of mass social events have gained a whole new dimension. The political awareness of the Arab peoples, especially their younger generations, have increased immensely through vehicles of communication such as programs of education abroad, in the United States and Europe; trade relations; use of social media and like. The increasing levels of political awareness lead Arab peoples to display widespread reactionary political responses against their dictators and oppressive regimes. However, due to the lack of healthy lines of communication between the individual state authorities and their subjects, or their absence thereof, such rightful political, social and economic demands have caused violent street protests, and downright civil wars.

Recent political events in Egypt are especially important at the global level, given the role of Political Islam in that country and the country's significance in the Middle East.

Keywords: Social movements, Arab uprising, Egypt, Muslim Brothers

ÖNSÖZ

Geçtiğimiz son birkaç yıl içerisinde bazı Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan, halk tabanından başlayan hareketler dünya kamuoyunun dikkatini çeken en önemli satır başlarından biri olmuştur. Birçok ülkede hâlâ etkinliğini koruyan bu toplumsal hareketler çerçevesinde bu çalışma hazırlanmıştır. Halkının hâlâ sokakta olduğu Mısır örnek ülke temelinde bölgede yaşananlara ve yaşanacak olaylara dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın hazırlanmasında, yönlendirmeleri, bilgilendirmeleri ile katkıda bulunan ve çalışmayı sonlandırma noktasında beni motive eden tez danışmanım, değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Sanem ÖZER'E içten teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca her zaman maddi ve manevi desteği ile yanımda olan aileme ve yüksek lisansa başlamam için beni yürekten destekleyen ablam Tijen YÜCEL'E çok teşekkür ediyorum.

Nagihan YÜCEL
Antalya, Ocak 2014

GİRİŞ

Toplumsal hareketler, toplumun yapısında veya değerlerinde bir değişikliğin yapılmasında ya da önlenmesinde bir amacı destekleyen sosyal bir kampanyadır. Bu kampanyaların amacı, yapısı, boyutu ne kadar farklı olsa da aslında hepsi kolektif eylemlerdir.

Howard Rheingold toplumsal hareketi oluşturan insanları birbirlerini tanımasalar dahi uyum içinde hareket edebilmeleri nedeniyle ‘akıllı kalabalıklar’ olarak adlandırıyor. Akıllı kalabalıklar; ilişkileri prosedürler ile tanımlanmayan ama toplumun ortak bir bakışını paylaşan insanlardır ve ortak amaçları uğruna kendiliğinden bir araya gelerek az ya da çok sonuç çıkarmaya çalışırlar.

Tunus ile başlayan ardından Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini de etkileyen adına Arap Ayaklanmaları dediğimiz süreç ülke yönetimlerini derinden sarsmıştır. İsyan dalgasının başlamış olduğu günden beri Arap halkının neden isyan noktasına geldiğini anlamaya çalışıyoruz.

Arap ayaklanmaları ile ortaya çıkan gelişmelerde görüldüğü gibi Ortadoğu toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel ve dış politika alanlarında köklü bir değişim sürecinden geçiyor. Neredeyse tarihte hiç olmadığı kadar Arap ülkelerinin halkları güçlü bir aktör olarak siyaset sahnesine çıkıyor. Son birkaç yıldır Arap coğrafyasında yaşanan olaylar ve meydana gelen değişimler bu çalışmanın hazırlanmasına yol açmıştır.

Çalışmanın temelini oluşturmak adına öncelikle toplumsal hareketler kavramına değinilecek, farklı yaklaşımlara, görüşlere yer verilecektir.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan olaylar toplumsal hareket kavramı çerçevesinde incelenecek ve insanların neden isyan noktasına geldiği anlamaya çalışılacaktır. Ayaklanmaları ortaya çıkaran ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler tanımlanarak isyanları anlamamızı kolaylaştırması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma ile Ted Gurr’un savunduğu göreceli yoksunluk teorisi ve Alain Tourain’in yeni sosyal hareketler tanımlaması paralelinde Arap dünyasında yaşanan ve hâlâ devam eden olayların nedenleri bu iki teori kapsamında incelenecektir. Ayrıca stratejik çatışma analizi yönetimi ile de çalışmanın ana konusu olan Mısır’daki siyasal süreç analiz edilecektir. Çatışmanın üç ana unsuru olarak kabul edilen aktörlerin tutumları, davranışları ve çatışmaya götüren/barışa katkı yapan yapısal faktörler ile Mısır’daki mevcut siyasal durum analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın esas ülkesi Mısır olmakla birlikte ayaklanmaların yaşandığı iki farklı ülke de ele alınacak ve farklı yansımalar incelenecektir. İlk örnek ülke olan Tunus; ayaklanmaların

başlaması ve ilk kıvılcımın bu ülkeden sıçraması açısından önem taşımaktadır. Diğer örnek ülke ise Libya'dır. Kendine has kabile yapısı ile ayaklanmalara karşı yaklaşımı ve diğer ülkelerde karşımıza çıkmayan uluslararası dış müdahale ile önem arz eden ikinci örnek ülkedir.

İki örnek ülke incelemesi sonrası Mısır ve Mısır'da yaşanan halk ayaklanmasına geçilecektir. Halkının hâlâ sokaklarda olduğu Mısır örnek ülke üzerinden toplumsal hareketlerin geldiği nokta, bu noktaya nasıl gelindiği, Mısır'da yaşanan siyasal değişimin sancılı sürecinde ülkede etkili ses olan Müslüman Kardeşler Örgütü de mercek altına alınacaktır. Mısır'da etkili olan diğer aktörler ile birlikte ana muhalif güç olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün siyasi yapısı ve Mısır'daki etkinliği ile Mısır'ın bu süreçteki tutum ve davranışları yine ülke iç dinamikleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

Son bölümde ise henüz bir sonuç ortaya çıkmasa da Mısır için olası senaryolar üretilecek, var olan şartlar çerçevesinde birkaç öngörü, değerlendirme paylaşılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. Toplumsal Hareketlerin Tanımı

Toplumsal ya da diğer adıyla sosyal hareketler mevcut düzenden memnun olmayışın dışı vurumudur.

Toplumsal hareketler dar anlamda; sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel gibi konularda ortak sıkıntıları ya da bu sorunların iyileştirilmesi hususunda ortak istekleri paylaşan insan gruplarının devlet yönetimdeki kişilere karşı vermiş oldukları mücadeledir.

Gordon Marshall sosyal hareketi “*dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da bir kaçını değiştirmek veya değiştirilmesine karşı direnmek için örgütlü olarak çaba harcaması*”¹ olarak tanımlamaktadır.

Anthony Giddens toplumsal hareketi “*yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çaba*”² olarak tanımlar.

J. Raschke “*süreklilik arz eden, değişik eylem şekilleri ile amaçlarının peşinde koşan, temelde sosyal bir değişim isteyen ya da değişimi engellemeye çalışan, birbirleri ile dayanışma içinde olan harekete geçmiş kişilerden oluşan bir hareket*”³ olarak tanımlamaktadır.

A. Woischnik de sosyal hareketlerin grup ya da grupların katılımı ile büyüyen bilinçli bir süreç olduğunu vurgulamaktadır⁴.

Charles Tilly’e göre ise bir eylemin toplumsal hareket olarak sayılması için şu 3 özelliği taşıması gerekmektedir:

- *Hedef otoritelere yönelik yapılan ortak hak talebi kampanyalarının olması,*
- *Özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleri ve gösteri içeren hak talebi girişimlerinin olması,*
- *Amacın makul olması, birlik, sayı ve bağlılığı halkın temsil etmesi gerekmektedir*⁵.

¹ MARSHALL Gordon, (çev.) AKINHAY Osman, KÖMÜRCÜ Derya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 746

² GIDDENS Anthony, (haz.) ÖZEL Hüseyin, GÜZEL Cemal, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 541.

³ KILIÇ Selim, *Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt 57 Sayı 2, s. 95

⁴ KILIÇ Selim, a.g.e. s. 95

⁵ TILLY Charles, (çev.) DÜZ Orhan, *Toplumsal Hareketler 1768–2004*, Babil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 22.

Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi genel olarak, toplumsal sistemin kendileri üzerlerinde ekonomik, kültürel veya siyasi bir baskı kurduğunu düşünen insanların, seslerini başkalarına duyurmak ve iktidara taleplerini kabul ettirmek için çoğu zaman örgütlenerek, kimi zamansa kendiliğinden bir şekilde eyleme geçmeleriyle birlikte bir sosyal hareketi ortaya çıkardıkları söylenebilir.

Toplumsal hareketler tanımlardaki gibi çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütlerdir. İşçiler, kadın grupları, öğrenciler, gençlik ve entelektüel kesim gibi. Bu değişik çıkar grupları tek bir şikâyet etrafında birleşirler. Bu şikâyet de genelde demokrasi eksikliği olmaktadır.

İnsanları tepki vermeye götüren süreç genelde yılların birikimi ile oluşur ve alttan alta çığ gibi büyüyen tepkilerin patlaması ile sonuçlanır. Bu sosyal patlamalar ile halk; toplumun, uluslararası kamuoyunun ve özellikle de ülkeyi yönetenlerinin dikkatini çekmeye, onlara seslerini duyurmaya çalışırlar.

Var olana alternatif bulmayı amaçlayan sosyal hareketlerde halk itici gücü kendi hayallerinde, değişim talebinde bulur.

1.2. Toplumsal Hareketlerin Tarihi

İnsanların birlikte yaşamaya başlamasıyla, toplumun yapısını oluşturmalarıyla beraber toplumsal ihtiyaçları, beklentileri oluşmaya başlamıştır. Bu beklentiler ve ihtiyaçlar karşılanmadığı zaman ise bunu çeşitli biçimlerde ifade etmişler, dışa vurmuşlardır. Bu dışa vurumlar; çatışma, başkaldırı şeklinde olabildiği gibi ayaklanmalar olarak da kendini göstermiştir.

1789'da Fransız Devriminin yaşanması, ardından Sanayi Devriminin gelmesi ile birlikte özgürlük ve ekonomik alanlarda değişimler yaşanmış ve bu değişimler de işçi sınıfını doğurmuştur. Devrimlerle beraber gelen ekonomik, toplumsal ve politik değişimler sınıf mücadelesindeki yeni dönemin başlangıcı olmuştur. İşçi sınıfının oluşması ile emeğinin karşılığını talep eden, sömürüldüğünü düşünen, kapitalist düzene karşı örgütlenen işçi sınıfı toplumsal hareketlerin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bu yüzden 19.yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarındaki sosyal hareketler işçi hareketleri olarak adlandırılmıştır.

John Markoff toplumsal hareketleri kısaca şöyle anlatmıştır: *'Bugün bildiğimiz toplumsal hareketler 18.yy sonlarında İngiltere'de filizlenmeye başlayıp, 19.yy'da Avrupa, Kuzey Amerika ve başka yerlerde kök salmıştır. Bunun nedenini anlamak için birbirleriyle bağlantılı pek çok değişimi göz önüne almalıyız: Güçlü hükümet ama zayıf kral, hükümetten hak talep etmek için örgütlenen insanlar, halk adına yönetimde bulunduklarını iddia eden politik elitler, uzaktaki insanları birbirine bağlayan ticari ilişkiler ve taşımadaki gelişmeler,*

*ayrı mekânlarda yaşayan insanları ortak bir hareket duygusuyla birleştiren yeni kitle iletişim araçları ve yaygın okuryazarlık.*⁶

17. ve 18. yy İngiltere ve Fransa'sındaki toplumsal hareketler eşitlikçi bir halk iktidarı kurmayı ve ayrıcalıkları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Oysa bugünkü hiçbir hareket bu kadar kusursuz yönetime bağımlı olamaz.

20.yüzyılla beraber sosyal hareketler artık sadece emek ve sermaye ikileminin yer aldığı sınıf temelli bir toplumsal hareketlilik değildir. Liberalizm ile birlikte teknolojinin ve bilginin paylaşılması ve küreselleşmesi yeni sosyal duyarlılıkları da beraberinde getirmiştir. Artık yeni konularda da halk taleplerini bildirmeye başlamıştır. İşsizlik, çevre, barış, kadın, demokrasi, insan hakları vb. konular uluslararası gelişmelere çok duyarlı küresel sorunlar haline gelmeye başlamıştır. Bu süreç ile birlikte sınıf temelli olmayan konular insan hakları, feminizm, çevre, barış taraftarlığı, işsizlik ve nükleer karşıtlığı sosyal hareketlerin yeni dinamikleri olmaya başlamıştır.⁷

1.3. Değişim İçin Toplumsal Hareket

Değişim için bir araya gelen insanlar bir araya gelebilmiş olmalarından ötürü kolektif bir ruha sahiptirler. Bu kalabalığı oluşturan bireyler kimler olursa olsun; cinsiyetleri, yaşları, yaşama şekilleri, işgüçleri, eğitim seviyeleri, hareketleri veya zekâları ister benzer, ister ayrı türden olsun bir araya geldiklerinden dolayı değişim ruhuna sahiptirler. Kazanılan ve benimsenen bu ruh sayesinde ayrı ayrı oldukları zamankinden daha farklı düşünüp daha etkili hareket edebileceklerdir. Çünkü bazı düşünceler ve duygular ancak kitle halinde bulunan bireylerde kendini gösterir.⁸

Önemli bir kolektif etkileşim, acil çözüm bekleyen ortak bir sorundan, halkın ulaşmaya çalıştığı bir amaçtan ya da karşılaştığı bir tehlikeden oluşan ortak bir odak noktasına sahiptir. Bu odak noktasının kolektif süreçleri tetikleyen asıl faktör olduğu düşünüldüğünde sosyal hareketlerin, harekete dâhil olan insanlar arasında belli bir amaç doğrultusunda şekillendiği gerçeği ortaya çıkar.

Dolayısıyla yenilik düşüncesi sosyal hareketi ortaya çıkarır. Eğer ki toplumda yenilik düşüncesi hâkimse bu durum var olan bir rahatsızlığın işaretidir. Nitekim her sosyal hareketin gerisinde istenilmeyen bir durum veya rahatsızlık vardır. Bu durum ile ilgili olarak Hoffer, kişilerin var olan düzenin değişikliği adına toplumsal hareketlere yönelmeleri için mevcut

⁶ TILLY Charles, a.g.e. s. 25. Orijinal kaynak: MARKOFF John, *Waves of Democracy: Social Movements and Political Change*. Thousand Oaks, California: Pine Grove Pres, 1996.

⁷ KOVANCI Onur, *Yeni Toplumsal Hareketler ve Hükümet-dışı Örgütler (NGO)*, Çalışma Ortamı Dergisi, Mart Nisan 2001, Sayı 55, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=33> (e.t.18 Mart 2013)

⁸ LE BON Gustave, (haz.) ENDER Yunus, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997, s.23

durumdan iyice hoşnutsuz olmaları gerekir, demektedir.⁹ Bu çerçevede toplumsal hareketler ile memnuniyetsizlik arasında bir anlam ilişkisinden söz edebiliriz. Çünkü toplumsal hareketler, daha önceki sayfalarda da belirttiğimiz gibi çok fazla sayıda kişinin yaşadığı huzursuzluktan, tehlikeden, yoksunluktan ve eşitsizlikten doğan süreç olarak tanımlanmaktadır.

Değişiklik için sokaklara dökülen insanların amacı tabi ki başarıya ulaşmaktır. Eğer değişim için yapılan eylemler başarılı sonuçlanırsa kazanan toplum olacaktır. Hem taleplerinin gerçekleşmesi noktasında hem de toplumun sosyal bir deneyim kazanması noktasında önemlidir. Sorunların canlı ve ön planda tutulması, şartların ve taleplerin daha iyi okunması konusunda da etkili olmak gibi fonksiyonlara sahiptir.

1.4. Toplumsal Hareketlerde Kitle İletişim Araçlarının Yeri

Toplumsal hareketlerde insanların bir araya gelebilmesi için haberleşebilmesi gerekir. Bu yüzden düşüncelerin, bilginin paylaşılabilmesi, yayılabilmesi için kitle iletişim araçlarına gereksinim vardır. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte kitle iletişim araçları da çoğalmış ve bu araçların etkinliği de artmıştır. Günümüzde yazılı ve görsel her türlü iletişim aracı hem yönetimdeki kişiler hem de muhalif kişiler tarafından kullanılmaktadır.

Muhalif ideolojilerinin kitlelere aktarılabilmesi için muhalif medyaların yaratılması gerekir. Muhalif, radikal medya ezilenlerin iktidar ile mücadele sürecindeki sesi haline gelmektedir. Çünkü radikal medya genelde toplum medyası ya da medya tekellerine demokratik alternatif medya olarak da adlandırılmaktadır. Radikal medya, toplumda dönüşümü ezilenler yararına gerçekleştirmek isteyen hareketlerin medyası olarak ve ayrıca var olana alternatif sunduğu için alternatif medya olarak da ele alınır. Yalnız her alternatif medya radikal değildir ve var olan sisteme alternatif her hareketin de devrimci dönüşüm gerçekleştireceği iddia edilemez.¹⁰

Modern anlamda radikal medyanın gelişimi siyasal anlamda propagandanın gelişimi ile paraleldir. Kitlelerin muhalif ideolojileri benimsemeleri ve bu ideoloji çerçevesinde eyleme geçmeleri için kullanılan propaganda yöntemi temel olarak iletişim araçları kullanılarak yapılmaktadır. Muhalif sesin halk ile buluşmasını sağlayan medyadır.

Muhalifler gibi iktidar sahipleri de toplumu etkilemek, seslerini duyurmak için kitle iletişim araçlarını kullanırlar. İktidar sahipleri daha çok muhaliflerin iletişimsel güçlerini kırmak, söylemlerini geçersizleştirmek için uğraşmaktadırlar. Amaçları; kitlelerin egemen

⁹ ŞENTÜRK Ünal, *Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2006, Cilt 30 No 1, s. 35.

¹⁰ ÇOBAN Barış, *Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya*, (haz.) ÇOBAN Barış, Küreselleşme, Direniş, Ütopya- Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yayınları, İstanbul, Ocak 2009, s. 43-60.

medya ile ideolojik anlamda şekillendirilmesi, tek tipleştirilmesi, muhaliflerin söylemlerinden uzaklaştırılması, muhalif söylemlerin anlamsızlaştırılmasıdır. Kitlelerin yabancılaştırılması muhaliflerin yaratmak istediği farkındalığın engellenmesine yol açmaktadır.

Radikal medya devrimci bir hareket için gereklidir. Muhaliflerin kendilerini yaratma ve topluma kendilerini kabul ettirip, kitleleri devrimleştirebilmesi için radikal medyayı kullanmaları gerekmektedir.

20. yy ortalarından itibaren iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler ve bu araçların yaygınlaşmasıyla birlikte medya toplumsal hareketlere inanılmaz fırsatlar ve erişim imkânları sağlamıştır. TV, e-posta, internet; kampanyaların ve propagandaların dünyaya tanıtılmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. Özellikle internet tüm medyayı içeren en güçlü iletişim aygıtıdır. Genellikle eğitilmiş orta sınıflar etrafında yönetilen toplumsal hareketler kitle iletişim araçlarından interneti kullanırlar. Ortadoğu coğrafyasında da insanların Twitter, Facebook gibi sosyal ağları kullanarak bir araya gelmesi internetin günümüzün en büyük nimetlerinden olarak toplumsal hareketlerde de farkını göstermiştir.

1.5. Toplumsal Hareket Teorileri

Toplumsal hareket teorileri geç gelişmiş, 1930lu yıllardan itibaren yükselmeye başlamış işçi hareketleri ile sosyal bir olgu olmuştur. Sosyal hareketlerin temelinde toplumu dönüştürme ve mevcut egemen değerlere alternatif yaratma isteği bulunmaktadır.¹¹

Ele aldığımız çalışma konusunu iki teori çerçevesinde incelemeye çalışacağız. Bunlardan ilki Ted Gurr'un savunduğu teori olan göreceli (görelî) yoksunluk teorisidir. Arap coğrafyasında büyük çoğunluğunu gençlerin oluşturduğu halkın yaşadığı dünyanın farkına varması ve daha fazla beklenti içine girmesini bu teori ile anlamlandıracağız. Çalışmanın genelinde yoksunluğunun farkına varan, değişim isteyen ve istediğini almak için sokaklara dökülen halktan bahsedeceğiz.

İkinci teori ile de artık şartların değiştiğini ve halkın sadece ekonomik olarak beklentisinin olmadığını başka taleplerinin de olduğunu göreceğiz. Öncelikle var olan rejimlerin sonlandırılması isteği ile beraber daha özgür, daha eşitlikçi ve belki de daha insan gibi yaşama taleplerini de inceleyeceğiz. Bu da demek oluyor ki insanların kaygısı sadece ekonomi, iş değil bununla birlikte daha insani değerler temelinde kaygılardır.

Konunun ekonomi temelinden çıkıp daha farklı kategorileri de taşıması ile çalışma Alain Tourain'in savunduğu Yeni Sosyal Hareketler teorisi altında şekillenmektedir.

¹¹ LELANDAIS ERDİ Gülçin, *Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme*, (haz.) ÇOBAN Barış, Küreselleşme, Direniş, Ütopya- Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yayınları, İstanbul, Ocak 2009, s. 63–91

Bu iki ana teori çalışmanın temel noktasını oluşturup birbirini tamamlar niteliktedir. Öyle ki insanların yoksunluğunun farkına varıp başka alanlarda da taleplerinin olması Yeni Sosyal Hareketler teorisinin çalışma konusunu oluşturmaktadır.

1.5.1. Göreceli Yoksunluk Teorisi

Ted Gurr; göreceli yoksunluk teorisinde halkın ‘artık yeter’ dediği noktada toplumsal hareketin ortaya çıktığını savunmaktadır. Teori; belirli bir amaç doğrultusunda ve bu amaca ulaşmak hedefiyle bireylerin kolektif olarak ve rasyonel biçimde organize ettikleri eylemlerdir. Toplumda çeşitli konularda (insanlık, eğitim, iş, vb.) yoksunluk yaşayan kesimlerin, bu yoksunluğun belirli bir seviye ulaşmasıyla oluşturdukları kolektif eylemdir.¹²

Bir anlamda meşru beklentiler ve mevcut gerçeklik arasındaki negatif uyumsuzluğun bilinçli olarak hissedilmesidir.

Aslında hiçbir sistem, toplumun gerçek durumu ile toplumdan gelen istek ve öncelikleri arasında her zaman doğrusal bir ilişki kuramamaktadır. Yani her zaman ve toplumun her kesimi için uygun şartlar ve imkânlar oluşturulamamaktadır. Dolayısıyla gerçeklik ile toplumun arzuları arasında uyumsuzluklar olabilmektedir. Bu uyumsuzluk belli bir süreden sonra toplum içinde ciddi rahatsızlıkları doğurmaktadır. Kişisel olarak başlayan bu rahatsızlık sonradan devlet kurumlarının da bu istekleri karşılama noktasında yetersiz kalması sonucu topluma sirayet eder ve toplu olarak bir rahatsızlık söz konusu olur ki bu sıkıntı gitgide toplum içinde yaygınlaşır. Dolayısıyla sosyal hareketler, sistem içerisinde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ihtiyaçların karşılanmaması ve adil olmayan uygulamalardan doğan rahatsızlığın, yoksunluğun toplu olarak ifade edilmesidir.¹³

Bu teoriye göre öncelikle bir yoksunluğun ortaya çıkması gerekmektedir. Bu ekonomik olabileceği gibi, sosyal, demokratik bir eksiklik de olabilir. Toplumda bu eksikliğin artık dayanılamayacak bir seviye geldiği andan itibaren toplumu harekete geçiren şey insanların isyan noktasına gelmesidir. Toplumdaki insanların kendilerini başka insanlarla kıyaslaması, sahip olamadıkları şeylerden dolayı hissettikleri yoksunluk duygusu ve bu duygunun ortaya çıkardığı farkındalığın yaratılması sonucunda oluşan isyanlardır. Ancak Ted Gurr’un bu teorisinin aksine toplumsal hareketler her zaman yoksunluk yaşayan kesimler tarafından ortaya çıkarılmaz. Toplumun üst kesimleri, eğitilmiş orta sınıflar¹⁴ da eylemlere katılım göstermektedirler. Bu durumda mutlak yoksunluktan ziyade birey veya grupların

¹² DESAI Raj, *Inequality, Exclusion, and Dissent: Implications for Youth in the Arab World, The Social-Economic Situation of Middle East Youth on the Eve of the Arab Spring*, Workshop Discussion Paper, 8–9 December 2012, Beirut Lebanon, s. 1–2

¹³ ŞENTÜRK Ünal, a.g.e. s. 34

¹⁴ Eğitilmiş orta sınıfın katılımının yüksek olduğu toplumsal hareket örneği olarak 2011 yılında Mısır’da başlayan ve devam eden halk hareketi örnek gösterilebilir.

beklentilerinin konusu olan şeylerin, diğerlerine göre, göreceli mahrumiyet algısının daha öne çıktığını göstermektedir.

Yapılan farklı tanımlamaların ortak noktaları; sosyal hareketlerin yaygınlaşan bir rahatsızlıktan doğduğudur. Rahatsızlığın nedeni ise, sosyal yapı unsurlarının bazılarının yapısal veya işleyişten dolayı toplumun ihtiyacını karşılayamamasıdır.

1.5.2. Yeni Toplumsal Hareketler

Alain Tourain'in yeni toplumsal hareketler teorisinde ise; 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde gerek sol değerlerin gerekse bu değerleri savunan işçi sınıfı hareketlerinin bittiği, sınıfa dayanmayan 'yeni toplumsal hareketlerin' geliştiği öne sürülmektedir. Buna ek olarak da sivil toplumun devletin karşısında yer alan ayrı bir toplum olarak belirtilmesi ve kendisi gelişip büyüdükçe devletin küçüleceği ve bunun demokrasinin bir gereği olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵

Yeni toplumsal hareketler kavramı eski, salt ekonomi temelli ve çıkar gruplarına dayalı hareketlerden farklılaşmaktadır. Özellikle feminist, çevre, nükleer karşıtı, azınlık hareketleri gibi konuları ifade etmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Teknolojik gelişmelerin ve endüstriyel anlamda büyümenin yarattığı sorunlar. Söz konusu olan teknolojinin üretim sürecinde etkili olması, üretim sürecini değiştirmesidir. Küreselleşme çağında olmamız sebebiyle sermayenin, iş gücünün küreselleşmesi, paralelinde ülkelerin sermayeyi kendi ülkelerine çekmek için her türlü engeli ortadan kaldırma isteğini getirmektedir. Kısaca ulus devletin sınırlarının ortadan kalkmasıdır.
- Üretimin esnekleşmesi. Vastıfsız işçi, kısa sürede ucuz işçilikle üretim gibi.
- Toplumsal çatışmaların yeni konular etrafında toplanması; kadın, çevre gibi daha toplumsal konular.
- Eğitimli orta sınıfın gelişmesi, dünyadaki gelişmeleri fark eden, takip eden kesimlerin oluşması demektir.¹⁶

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı daha çok küreselleşme ve onun yarattığı siyasal, toplumsal alanlardaki değişimle alakalıdır. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra ulus, sınıf, etnik grup gibi kolektif toplumsal özneler çoğullaşmaktadır. Paralelinde kültürel kimlik, özerklik ve katılım talepleri de artmıştır. Günümüzde artık sanayi toplumundan farklı olarak bilgi toplumu oluştuğunu söyleyebiliriz.

¹⁵ COŞKUN Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları 1. Baskı, Ankara, 2007, s. 14

¹⁶ COŞKUN Mustafa Kemal, a.g.e. s. 107–109.

Pakulski'ye göre yeni toplumsal hareketler eski hareketlere göre üç noktada farklılık gösterir. Bunlardan ilki jenerasyondur. Günümüzün toplumsal hareketlerinin gençleri kapsadığını ve jenerasyon tanımının sınıf temeli tanımlamadan daha farklı, daha açıklayıcı olduğunu ileri sürmektedir. İkinci nokta; statü politikalarıdır. Eski toplumsal hareketlerde olan işçi-burjuva çatışmasının yerine statü politikalarının aldığını savunmaktadır. Önemli olan mevcut düzenin korunması, devam ettirilmesidir. Üçüncü nokta ise; sivil toplum kavramıdır. Yeni toplumsal hareketler sosyal değerlerin yükselmesini amaçlayan, devletin değil de sivil toplumun egemen olduğu, hareket odağının siyasal değil sosyo-kültürel bir odağa oturduğu hareketlerdir.¹⁷ Yani hayatın niteliğine ilişkin, yaşam kalitesine ilişkin sorunlar odak noktasıdır.

Yeni sosyal hareketler endüstriyel toplumdaki, post endüstriyel topluma geçişle birlikte ortaya çıkan ve genel olarak kültürel ve kimlikli özellikler taşıyan sosyal hareketlere verilen addır.

Kapitalizmin, küreselleşmenin gelişmesi paralelinde yeni orta sınıfın artışına yol açmış o da demokratikleşme söylemlerinin artmasına neden olmuştur. Ayrıca demokratikleşme söylemi ile birlikte kimlik ve kültürel değerlere dayanan hareketlerin ön plana çıkmasına yol açmıştır.¹⁸

Yeni toplumsal hareketler, yeni bir direniş biçimidir. Var olana alternatif hareketlerdir.

Alternatif hareket oluşu; ileri kapitalizm, geç modernleşme döneminin ürünü olarak ortaya çıkan endüstri sonrası toplumsal yapıya uygun olarak biçimlenebilecek olmasıdır. Toplumun ihtiyaçlarını ve itirazlarını dile getirebilme iradesine sahip bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

1960lar'dan önceki işçi sınıfı temelli hareketlerin, artık toplumun tüm kesimini kapsamadığı sadece işçi temelli bir yaklaşım olduğu ve bu yüzden günümüzde geçerliliğini korumadığı savunulmaktadır. Ayrıca halkın artık sadece iktisadi temelli beklentiler değil, demokratik, katılımcı, eşitlik gibi taleplerde de bulunduğu bilinmektedir.

Yeni toplumsal hareket, dört noktada eski toplumsal hareketlerden ayrılırlar.

- Ekonomik olmayan taleplere de yönelmişlerdir.
- Anti bürokratik biçimde yapılanma söz konusudur.
- Gönüllülük ilkesine dayalı aktivist birliktelik vardır.

¹⁷ COŞKUN Mustafa Kemal, a.g.e. s. 136.

¹⁸ Kimi yazarlar bu duruma glokalleşme demektedir. Küreselleşirken aynı zamanda yerel değerlere bağlı kalınmasıdır.

- İletişim teknolojilerinden sonuna kadar faydalanma, etkinliğin genişletilmesi söz konusudur.¹⁹

Yeni toplumsal hareket; siyasal tabana bağlı değildir. Sınıfsal ve ekonomik bir geri planının olmaması, üyelerin heterojen, eğitilmiş olması eski toplumsal hareketten ayıran farklılıklardır. Yeni bir hal aldığından toplumsal hareketler, yeni bir sosyal hareket paradigması ile açıklanmaktadır.

Tourain'e göre; günümüz hareketleri kendilerini devlet gücünü kontrol etme fikrinden ayıştırdıkları ve sivil ilişkileri dönüştürmeyi amaçladıkları için ve lider eksenli hareket niteliğinden çok birey eksenli kültürel alanda daha çok tezahür ettiği için yenidir.²⁰

Yeni toplumsal hareketler küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar ile ilgilenir. Modern toplumsal yaşamın yapısal bir biçimde farklılaşmasını savunmaktadır.

Yeni sosyal hareketlerin aktörleri de değişmiştir. Eski toplumsal hareketlerde aktörler, bir kahraman ya da hain anlayışı ile değerlendirilerek bir liderlik ihtiyacına dayanırken, yeni sosyal hareketler ise, dış dünyadan ziyade kendilerine yönelen aktörlere dayanmaktadır.²¹ Toplumun geneli tarafından siyasal aktörler olarak tanınma isteği olan ve ortaya çıkacak sonuçlar açısından kendisinden çok toplumun tümü üzerinde etkili olabilecek hedefleri bulunan aktörlerdir. İncelendiği zaman yeni aktörler, kendilerini tanıtmak için ne klasik siyasal kodlara (sağ-sol, liberal-muhafazakâr vs.), ne de sosyo ekonomik kodlara (işçi sınıfı, orta sınıf, zengin, fakir vb.) bağlı kalmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır.²² Kısaca yeni sosyal hareketler; klasik anlamda bir siyasal taban özelliği taşınamaması, sınıfsal ve ekonomik temelli hareketler olmaması, katılımcılarının her kesimden ve eğitilmiş olması, kültürel konuları içermesi bakımından işçi hareketlerine dayalı klasik sosyal hareketlerden ayrılmaktadır.

Yeni sosyal hareketlere örnek olarak çok yakın bir zamanda başlayan ve hali hazırda hâlâ devam etmekte olan Arap Ayaklanmalarını gösterebiliriz. Salt ekonomik taleplerin yer almadığı bu hareketlerin birçok asıl nedeni bulunmaktadır. Bunların başında demokrasi, insan hakları, eşitlik (hem maddi hem manevi anlamda), yaşam standartlarının yükselmesi gibi insani değerlerin ön planda olduğu istekler bulunmaktadır.

Arap Ayaklanmalarının aynı zamanda halkın memnuniyetsizliğinin de açıkça ortaya çıktığı bir dönemde meydana geldiğini görüyoruz. Ted Gurr'un savunduğu göreceli yoksunluk teorisini bu coğrafyada okumak mümkündür. Belki uzun zamandır Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki ülkelerde bu yoksunluklar vardı ancak insanlar bunu değiştirebileceğinin farkında

¹⁹ OFFE Claus, *Yeni Toplumsal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*, (yay. haz.) ÇAYIR Kenan, Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1999, s. 66–68

²⁰ ÇAYIR Kenan, *Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler*, (yay. haz.) ÇAYIR Kenan, Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1999, s.16

²¹ ÇAYIR Kenan, a.g.e. s. 13–33

²² OFFE Claus, a.g.e. s. 66

değillerdi. Kendilerini diğer insanlarla kıyaslamıyorlardı. Toplumun, yaşadığı hayattan memnuniyetsizliğinin farkına varması diğer bütün nedenleri (ekonomik, siyasal, sosyal) bir araya getirdi ve insanların sokağa dökülmesine yol açtı. Bardağı taşıran son damla, hayattan memnun, mutlu olmayan insanların çoğalmasa olmuştur.

İnsanlar teknolojinin de sayesinde dünyanın farklı yerlerindeki insanların daha rahat şartlarda, daha iyi yaşadıklarını fark etmişlerdir. Bu farkındalık kişilerin ‘neden’ sorusunu daha yüksek sesle sormalarına yol açmıştır. Aynı anda birçok insanın aynı şeyi söylemesi Arap Ayaklanması dediğimiz süreci başlatmıştır.

1.6. Çatışma Analizi Teorisi (Stratejik Çatışma Analizi)

Çalışmamızda temel alınacak diğer bir teori de çatışma analizi teorisidir. Özellikle çalışmanın son bölümünde Mısır’ın siyasal durumunun analizi sırasında bu teoriden faydalanılacaktır.

Çatışma, insanlar ya da grupların amaçlarının birbiriyle uyumsuzluk halidir. Bireylerin, kurumların ya da grupların karşılıklı bağımlılık durumu var oldukça çatışmanın kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

Çatışma analizlerinin amacı; özellikle bölgeler ve ülkeler düzeyinde stratejiler hazırlamaktır.

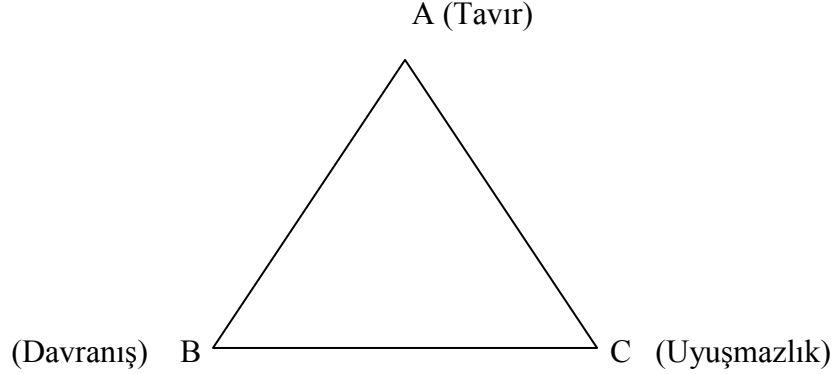
Çatışma analizinde ilk olarak; güvenlik, siyasi, ekonomik, sosyal gibi çatışma altında yatan uzun vadeli faktörleri analiz etmek gerekmektedir. Ardından çatışmanın aktörlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, barışa ve çatışmaya yönelik davranışları incelenmelidir. Son olarak da çatışma senaryoları için uzun vadeli eğilimler, artan şiddet veya barış ortamının oluşma kapasitesini etkileyen dinamiklerin ele alınması gerekmektedir.²³

Çatışma analizi çatışmanın üç ana noktasının değerlendirilmesi şeklindedir. Bunlar; faktörler (gerginlik kaynakları, çatışmanın temel nedenleri) , aktörler (çıkarlar, şiddet ve barış için kapasiteleri, barışı desteklemek için gerekli teşvikler) ve dinamiklerdir (şiddeti tetikleyen şeyler, barışçıl ve yapıcı çatışma yönetimi için yerel kapasiteler, olası gelecek senaryoları). Analizler yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde yapılmaktadır. Çatışma analizi, çatışmaların önlenmesi, barış müdahaleleri, kalkınma ve insani yardım etkinliği de dâhil olmak üzere çatışma yönetimi etkililiğini artırmak amacıyla karar vermeye yönelik bilgilendirmedir. Çatışma analizi devam eden bir süreçtir ve durağan değildir. Bu yüzden sürecin planlanması çok önemlidir.²⁴

²³ Strategic Conflict Assessment, <http://www.conflictsensitivity.org/publications/strategic-conflict-assessment> (e.t. 30 Ekim 2013)

²⁴ Understanding Violent Conflict, Conflict Analysis: Framework and Tools, Applied Knowledge Services, <http://www.gsdr.org/index.cfm?objectid=3133E975-14C2-620A-277DFFB9CA069184#analysis> (e.t. 30 Ekim 2013)

1960lı yılların sonlarında Galtung etkili bir uyuşmazlık dinamikleri modeli ortaya çıkarmıştır. Aşağıdaki şekilde de görüleceği gibi Galtung çatışmayı üçgen şekli üzerinden anlatmış ve üçgenin uç noktalarına tavır(A), davranış(B) ve uyuşmazlık(C) tanımlamalarını eklemiştir.

Tavır; tarafların kendilerini ve birbirlerini algılama ve yanlış algılamalarını içermektedir. Bu algılamalar olumlu olduğu gibi olumsuz da olabilir ve şiddetli çatışmalarda tavırlar genellikle korku, kızgınlık, acı ve nefret gibi duygulardan etkilenebilir. Tavır, duygusal (hissetme), bilişsel (inanç) ve gayret ifade eden (istek) öğeler içerir. Davranış; işbirliği veya baskı, uzlaşma veya düşmanlık gibi unsurlar içermektedir. Şiddetli çatışmada davranış; tehditler, baskı ve yıkıcı saldırılar belirleyebilir. Üçüncü etken olan uyuşmazlık; temelde yatan çatışma durumunu anlatan, çatışan taraflar arasındaki gerçek veya öyle algılanan hedeflerin uyumsuzluğunu içeren durumdur.²⁵

Galtung'a göre bu üç etmenin bir arada olması çatışmayı analiz etmek için gereklidir. Çünkü çatışmaya yönelik tavırların veya davranışın olmadığı bir çatışma yapısı gizli bir çatışmadır. Galtung çatışmayı yapının, tavırların ve davranışın sürekli olarak değiştiği ve birbirini etkilediği dinamik bir süreç olarak görmektedir.²⁶

Başka bir çalışmada aynı üçgen kullanılmış ancak üçgenin köşeleri aktörlerin tutumları, davranışları ile barış ve çatışma altında yatan yapısal nedenler olarak konumlandırılmıştır. Bu üç köşe arasındaki önemli etkileşimi ve dinamikleri analiz ederek, onları bir araya getiren etkiyi, barışı ortaya çıkaran veya çatışmaya sürükleyen unsurları tanımlayabiliriz.²⁷

²⁵ KAYADELEN Gülhan (çev.), *Diaspora ve Anlaşmazlık: Yerellik, Uzaktan Milliyetçilik ve Anlaşmazlık Dinamiklerinin Yerelliklerinin Bozulması*, ORSAM, 2 Şubat 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=574> (e.t. 30 Ekim 2013)

²⁶ KAYADELEN Gülhan (çev.), *Diaspora ve Anlaşmazlık: Yerellik, Uzaktan Milliyetçilik ve Anlaşmazlık Dinamiklerinin Yerelliklerinin Bozulması*, ORSAM, 2 Şubat 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=574> (e.t. 30 Ekim 2013)

²⁷ HOLMBERG Björn, RASSUL Khibar, NUZHAT Anisa, WAFI Jamila, LUDIN Akbar, SENARATHNA Thiyumi, *Strategic Conflict Analysis of Afghanistan*, Swede. Peace – Cooperation for Peace and Unity, Reference Number: 2011–000560, 19 Ocak 2012

Son bölümde Mısır'daki siyasal durum aktörlerin tutumları, davranışları ve barışa ve/veya çatışmaya götürecek yapısal faktörler üzerinden analiz edilecektir. Mevcut durumu anlayabilmek için bu üç önemli nokta ve bu noktaların birbiri ile olan ilişkileri ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP AYAKLANMALARI

2.1. Toplumsal Hareketten Devrime

Sosyal hareket daha önce de bahsettiğimiz gibi, belli başlı konularda toplumun ortak sıkıntıları, istekleri paylaşması ve bu yönde ortak hareket etmesidir.

Devrim ise; “*Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik; yerleşik toplumsal düzeni değiştirme ve yeniden biçimlendirme; yavaş bir gelişme olan evrime karşıt olarak, toplumsal yaşamışta ve siyasal durumda birdenbire gerçekleştirilen, köklü ve temelli bir değişme*”²⁸ olarak tanımlanmıştır.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi birbirine çok yakın duran bu iki olgu aslında birbirini tamamlayan bir süreçtir. Sosyal hareketler gerçekten başarılı olabilirse devrimi gerçekleştirebilir. Sosyal hareketlerin devrimleşebilmesi için sürecin tamamlanması ve başlangıçtan çok farklı ama halkın lehine bir durumum oluşması gerekmektedir.

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde yaşananları devrim olarak nitelendirmek aceleci bir tanımlama olacaktır. Devrim tanımlamasına göre bakacak olursak; Tunus’ta başlayan daha sonra Mısır, Libya, Suriye ve bölgedeki birçok ülkeye yayılan hükümete muhalif grupların, yönetimin veya yönetim felsefesinin değiştirilmesi yönündeki taleplerin eyleme dönüşmesidir ve devrim olabilmesi için süreç henüz yetince olgunlaşmamıştır. Zira yaşananlar henüz soğumamış ve ortaya net bir sonuç çıkmamıştır.

Hemen hemen herkesin belirttiği gibi, devrim tanımı için zaman daha erken denildiği ve Arap dünyasında yaşanan olaylar toplumsal hareketler olarak değerlendirildiği gibi Doç. Dr. Mehmet Şahin²⁹ yaptığı bir konuşmada olaylar için tanımlamaların erken olduğunu ve sürece bakarak değil sonuca bakarak devrim ya da darbe tanımının daha açıklayıcı olacağını belirtmiştir.³⁰

Her ne kadar Bin Ali ülkeden gitmiş olsa da, Tunus’taki siyasal sistem, yönetimin biraz daha fazla tabana yayılarak devam etmesi şeklindedir. Mısır’da Mübarek yönetimden çekilip yargılansa da, Mübarek döneminde yönetimde yanında yer alan Mısır ordusu kontrolü eline almıştır ve halkın da memnun olmadığı yavaş bir rejim değişikliği içindedir. Libya’da ise Kaddafi’nin devrilmesi (öldürülmesi) sonrası, Kaddafi yanlısı aşiretler ile ona karşı olan

²⁸ Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (e.t. 21 Mart 2013)

²⁹ Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

³⁰ ŞAHİN Mehmet, *Arap Baharı Kışa Dönmesin*, Yeni Asya, 23 Eylül 2011, http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=19669 (e.t. 23 Mart 2013)

aşiretlerin arasındaki anlaşmazlık ortamında seçimlere gidilmiştir. Bu görüntüler örnek ülkelerde eskiye nazaran iyileştirmelerin olacağını gösterse de bu değişimde devrim emareleri görünmemektedir.³¹

Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde Arap Ayaklanması adı verilen bir değişim yaşanmaktadır. Halk tabanlı, gücünü halktan alan, teknolojinin sayesinde kısa sürede kartopu gibi büyüyen ve dünya kamuoyunun da desteğini alan bu süreç bir toplumsal hareket örneğidir. Bu süreçte ülke halklarının neler kazanıp neler kaybedeceği zaman içinde belirecektir.

2.2. Toplumsal Hareket Örneği: Arap Ayaklanması

Kuzey Afrika ve Ortadoğu bölgesinde yer alan kimi ülke halklarının uzun yıllardır süregelen otoriter yönetimlere, baskıcı rejimlere karşı kanlı bir mücadele vermesi ve bu mücadele sonunda değişimi başlatmaları kamuoyunda Arap Baharı olarak da adlandırılmaktadır. Tabi ki halkın değişmesini istediği tek şey rejim olmamakla birlikte en önemlisidir. Öyle ki bu ülkelerdeki diktatörler demokratik bir ülkede neredeyse iki kuşak devlet adamlarının görev yaptığı süre kadar görevlerinde kalmışlardır. Diktatörün devrilmesi isteği ile birlikte ekonomik, sosyal, siyasal bir takım haklara sahip olma ve kısıtlamaların kalkması yönünde de mücadele edilmektedir.

Arap Baharı tanımı ilk olarak kim tarafından kullanıldığı bilinmeyen anonim kavramdır. Ancak Arap dünyasında yaşananlara olumlu anlam yükleyen bir tabirdir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde baskıcı ve otoriter yönetimlere karşı son birkaç yıldır meydana gelen farklı ölçeklerdeki halk hareketlerini ifade eden ve süreci bir demokratikleşme dalgası olarak yansıtan bir tanımlamadır. Bahsi geçen bölge ülkelerinde gerçekleştirilen protestolar ve gösteriler sosyal medyada ve konu ile ilgili yapılan araştırmalarda Arap Baharı ve Kışı, Arap Uyanışı, Arap İsyanı, Arap Devrimi gibi isimlerle de anılmaktadır.³²

20. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Soğuk Savaş ve bu dönemin getirdiği otoriter ve totaliter rejimler ile tek parti yönetimleri bu yüzyılda yükselmiş ve kendine yer edinmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya'daki kimi ülkeler bağımsızlık mücadelesinden başarıyla çıkmışlardır. Ancak otoriter rejimler Ortadoğu ve Arap coğrafyasında varlığını sürdürmeye devam et(tiril)miştir.

³¹ DÖNMEZ Rasim Özgür, *Ortadoğuda'ki Devrimler İçin Kısa Bir Not: Gerçekten Devrim mi?* ORSAM, 11 Nisan 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1738> (e.t. 4 Nisan 2013)

³² DOĞAN Gürkan, DURGUN Bülent, *Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2012/1, Sayı 15, s. 62

Bu yüzden Arap dünyasında yaşananlar Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da oluşturulmuş sistemlerin gecikmiş çöküş görüntüsüdür.³³

Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devleti ve Sovyetler Birliği arasındaki çatışma ve gerginlik tüm dünyada etkisini göstermekteydi. Soğuk savaşın bitmesiyle değişim dalgası başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere nerdeyse dünyayı etkilemiştir. Sovyet etkisi altındaki çoğu ülkenin başarılı bir şekilde demokratik hayata geçiş yaptığını söyleyebiliriz.³⁴ Yalnız bu değişimden Ortadoğu ülkeleri etkilenmemiştir. Ortadoğu ülkelerindeki otoriter rejimler desteklenmiş, değişim dalgasının bu ülkeleri etkilemesi istenmemiştir.

Arap Dünyasında yaşanan hareketlilikler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Romanya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan gibi ülkelerde yaşanan devrimlere benzetilmektedir. Bu devrimler liberal ve demokrasi basamaklı değişim dalgasıdır. Ancak Arap ayaklanmalarını 1989 devrimlerinden ayıran şöyle bir fark vardır ki o da ideolojik boyut eksikliğidir.³⁵

Yıllar boyunca Arap insanları ülkedeki rejimler tarafından, uygulanan baskılar ve özgürlüklerin engellenmesiyle, korku duvarları ile çevrelenmiştir. Bu duvarlar ile her vatandaşın zihninde baskıcı rejimler kurmayı başarmışlardır. O yüksek duvarların üzerinden atlamaya cesaret gösterecek insanlar bunun bedelini ağır ödeyeceklerini biliyorlardı. Buna cesaret gösteren ilk halk Tunuslular olmuştur. Onların planı, 'duvarı aşamıyorsan, onu yumrukla indir' olarak belirlemiştir.³⁶ Tunusluları daha sonra Mısır, Libya, Suriye gibi diğer bölge ülke halkları izlemiştir. Hâlâ Mısır ve Suriye'de halk sokaklarda ve onlar için henüz hiçbir şey sonuçlanmamıştır. Yol uzun ve yorucu ancak halk demokrasi yolunda ilk kıvılcımları çoktan ateşlemiştir.

Demokrasi ve insan haklarının çok fazla dile getirildiği bir yüzyılda yaşamaktayız. Öyle ki ülkelerin demokrasi eğilimine direnmeleri pek mümkün görünmemektedir. Doğu Avrupa ülkelerine demokrasi yönünde ilk adımı attıran, Soğuk Savaş'ı bitiren halk ayaklanmaları olduğu gibi Arap dünyasında yaşanan ayaklanmalarda bölge ülkelerinde var olan otoriter rejimlerin etkisini azaltacaktır. Tamamen ortadan kalkması için ülke halklarının demokrasi kültürüne alışması gerekmekte bu da zaman demektir. Çünkü gerek Arap toplumundaki aile, klan bağlarının ön planda olduğu geleneksel yapısı, gerekse Arap Ortadoğusu'nun zengin doğal kaynaklarına sahip olması hasebiyle bölgesel, küresel güçlerin

³³ KIŞLAKÇI Turan, *Arap Baharı*, Mana Yayınları, İstanbul, Haziran 2012, s. 30

³⁴ AVINERI Shlomo (Hebrew Üniversitesinde Siyaset bilimi profesörü ve İsrail Dış İşleri Bakanlığı eski genel müdürü) *1989? Not Really. 1848? Perhaps*, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349> (e.t. 4 Nisan 2013)

³⁵ AL-JUBEH Nazmi, *So Much is Different*,

<http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349#1425> (e.t. 4 Nisan 2013)

³⁶ AWADL Adil, *The Fall of the 'Arabian Wall'*,

<http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349> (e.t. 4 Nisan 2013)

her daim gündeminde olan bölge olması, demokrasinin bölgede kendine yer bulmasını yavaşlatabilir. Bu nedenlerden dolayı Doğu Avrupa'nın hızlı dönüşümündeki gibi iyimser bir tabloyu, bu bölgede de aynı hızla beklememek gerekir.³⁷

2.3. Arap Ayaklanmalarına Giden Süreç

2008 yılında tüm dünyada etkisini gösteren finansal krizin şuan Ortadoğu coğrafyasında yaşanan toplumsal hareketlerinin temelini oluşturduğunu kimi yazarlar savunmaktadır. Onlara göre Arap ayaklanmalarını oluşturan ekonomik sorunları tetikleyen bir olay da 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizdir. Bu kriz ile büyük bir işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. İş gücüne katılım oranının düşmesi ve ekonomik kriz nedeniyle yeni iş alanlarının oluşturulamaması işsiz nüfus sayısının artmasına neden olmuştur.³⁸ Özellikle eğitilmiş, genç işsizlerin sayısındaki artış çalışma konumuz olan Arap ayaklanmasının oluşmasında etkili olan nedenlerden biridir.

Bu düşünce ile aynı paralelde sosyolog Michel Wieviorka³⁹, kimi ülkelerde yaşanan tüm bu toplumsal hareket örnekleri ortaya çıkmadan önce yazdığı bir makalesinde, 2008 yılında patlak veren küresel finansal krizin, toplumsal hareketler doğurabileceğini öngörmüştür.⁴⁰

Michel Wieviorka gibi bölgeden bir siyasetçi de, Muhammed Hasaneyn Heykel, yine yaşanan olaylara ilişkin öngörüsünü paylaşmıştır.

'Arap dünyası 21. yüzyıla girmeye hazırlanırken rejim ve hükümet biçimlerinin genç kuşakların iradesi çizgisine getirilmesi, acil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Arapların yüzde 60'ı 18 yaş altında bulunmaktadır. Yeni yüzyıla girerken 20li yaşlarında olan 100 milyon genç, anne-babalarına ve büyük anne ve büyük babalarına neden kendilerine devlet ve hükümetin araç gereçlerini veremediklerini sormaya başlayacaktır. Hâkim ve yöneticilerin bugünkü kuşağı, çoktan boyunlarının borcu haline gelmiş olan reformlara başlamakla tarihteki yerlerini alabilirler, ancak onların daha çok Arap dünyasının Brejnev'leri⁴¹ olarak anımsanması mümkün görünmektedir. Liderler reformları geciktirebilir, ancak önleyemezler. Hayalleri büyük ve düşünce ufukları daha geniş olan gençler, Arap dünyasını bugünkü

³⁷ YILMAZ Muzaffer Ercan, *Arap İsyanları ve Arap Ortadoğusu'nun Siyasal Dönüşümü*, ORSAM Akademik Ortadoğu, 2011, Cilt 6 Sayı 1, s.74

³⁸ ÇOLAK Ömer Faruk, *Küresel İşsizlik ve Arap Baharı*, Dünya, 6 Nisan 2012, <http://www.dunya.com/kuresel-issizlik-ve-arap-bahari-147955yy.htm> (e.t. 2 Nisan 2013)

³⁹ Michel Wieviorka; Fransız sosyolog. 2006–2010 yılları arası Uluslararası Sosyoloji Derneğinin başkanlığını yaptı.

⁴⁰ WIEVIORKA Michel, *Sociology in Times of Crisis*, <http://www.ios.sinica.edu.tw/cna/download/proceedings/03.Wieviorka.Keynote.pdf> (e.t. 5 Nisan 2013)

⁴¹ Leonid Brejnev; Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri 1964–1982.

*durgunluğundan ve bataklığından er-geç çıkarıp selamete götürecektir.*⁴² Mısırlı gazeteci, siyaset adamı Muhammed Hasaneyn Heykel 3. Petrol Savaşı adlı kitabının son bölümünde bugünlerin geleceğini öngörmüş ve Arap liderlerini bu duruma hazırlıklı olmaları konusunda uyarmıştır. Bu uyarılara rağmen Arap kralları ve diktatörlerinin Soğuk Savaş sonrası oluşan değişimi yeterince iyi okuyamadıkları ya da okumak istemedikleri sonucunu çıkarabiliriz. Öyle ki bu dönemden itibaren ülkelerini baskıyla yöneten liderler, rejimler ayakta kalamamıştır. Bunun en belirgin özelliği SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan ülkelerdir. Doğu Avrupa'daki ülkeler Sovyetler Birliği'nin baskısından kurtulup özgürlükçü yapıya doğru geçiş yapmışlardır.

Avrupa'daki monarşiler Fransız devrimi ile yıkılmış, Doğu Avrupa'dakiler Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ve belki Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diktatörler de Arap Ayaklanmaları ile yıkılacaktır.

Bu tespitlerden de anlaşılacağı gibi değişim kaçınılmazdır. Belki daha önce belki de daha sonraki yıllarda Ortadoğu coğrafyasında Arap baharı tarzında bir toplumsal hareket beklenmekteydi.

Arap ülkelerinde yaşananları tamamen dış etkilere bağımsız olarak geliştiremeyiz ancak tamamen ülke halkları tarafından ortaya çıkarıldığını belirtebiliriz. Bu düşüncenin tam aksine kimi yazarlar bu durumun 'emperyalist güçlerin aldatmacası'⁴³ olarak gördüğü de bir gerçektir. Bu ayaklanmaları dış güçlerin (özellikle batının) hazırladığı bir oyun olarak görmek hem işin kolayına kaçmak hem de bölge halkının demokrasi, değişim, demokratik hak ve özgürlük taleplerini görmezden gelmek, haklı isteklerini ciddiye almamak olacaktır. Hatta Tunus ve Mısır'da ayaklanmaların başlamasını belki de en çok ABD ve İsrail istemeyecektir çünkü bu ülkelerdeki liderlerin batı yanlısı olduğunu hatırlamak gerekmektedir.

Tunus'ta başlayan toplumsal hareketler öncelikle ekonomik taleplerle ortaya çıkmış, daha sonra onur ve özgürlük için aşağıdan yukarıya mücadeleler haline dönüşmüştür. 2010 yılı itibarı ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmeler gecikmiş bir mücadelenin görüntüsü gibidir. Bu sefer değişim dışarıdan değil ülke halklarından, içerden gelmiştir.

Değişimin zeminini hazırlayan, ayaklanmaların başlamasına yol açan nedenleri sırasıyla incelemek gerekirse ilk olarak ekonomik nedenlerden başlayabiliriz.

⁴² KİŞLAKÇI Turan, a.g.e. s. 34–35.

⁴³ Bu düşüncede yazılmış bir kitap: BİRDAL Alper, GÜNAY Yiğit, *Arap Baharı Aldatmacası: Ortadoğu'da Emperyalist Restorasyon*, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2012.

2.4. Ekonomik Nedenler

2008 yılı küresel ekonomik krizin etkisini kabul etmekle birlikte, isyanların yaşandığı ülkelerde bazı ekonomik beklentiler de yaşananlara zemin hazırlamıştır. Öyle ki Avrupa Birliği ülkelerinde⁴⁴ ve ABD’de⁴⁵ halk ekonomik kriz yüzünden sokağa dökülmüştür. İnsanların ekonomik anlamda beklentilerinin karşılanmaması, işsiz ve yoksul olmaları onların dayanma sınırlarını daha da aşağı çekmektedir.

Yaşanan genel ekonomik krizlerin dışında ayaklanmaların yaşandığı ülkelerin ekonomik durumları sürekli bir krizin yaşandığını göstermektedir. Örneğin; Tunus’un ekonomik gelirlerinin oluşmasında Avrupa ülkelerinin (özellikle Fransa) yardımları, hizmet sektörü ve turizm gelirleri etkilidir.⁴⁶ Doğal kaynak açısından zengin olmayan ülkede gelirlerin bir bölümünün yardımlara dayanması ekonomik olduğu gibi siyasal anlamda da bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Ancak Libya örneğinde durum farklıdır. Libya’da çok zengin petrol ve doğalgaz kaynakları bulunmaktadır.⁴⁷ Ülke büyük bir petrol üreticisidir ve ekonomik gelirlerinin büyük çoğunluğunu yer altı fosil kaynaklardan ve hidrokarbon ticaretinden sağlamaktadır.⁴⁸ Ancak gelirlerin halk ile paylaşılmaması yönetilen kesimde ekonomik sorunların yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Mısır’da ise hem Tunus’taki durumu hem de Libya’daki durumu görebiliriz. Ülke Libya kadar olmasa da petrol kaynaklarına sahiptir. Ancak ülkede ABD tarafından yapılan yıllık ekonomik ve askeri yardımlar daha etkilidir. Yine diğer ülkelerde olduğu gibi gelirlerin adil bir şekilde halka yansıtılmaması halkın sürekli ekonomik yoksunluk çekmesine neden olmaktadır.

2008 yılı küresel ekonomik krizden ayrı olarak ve tüm bu genel bilgiler ışığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşananları tetikleyen ekonomik nedenleri değerlendirecek olursak birkaç başlık altında konuyu detaylandırabiliriz.

⁴⁴ Avrupa Birliği üye ülkelerinden İspanya, İtalya, Portekiz ve özellikle Yunanistan ekonomik krizden büyük oranda etkilenmiştir ve hala etkileri devam etmektedir. Yunanistan ve İspanya’da halk sokaklarda şiddetle varan görüntüler sergilemişlerdir. Konu ile ilgili haberler için <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/906961-yunan-halki-48-saat-sokaklarda> (e.t. 3 Nisan 2013) ve <http://tr.euronews.com/2012/10/07/ispanyollar-yine-sokaklarda/> (e.t. 3 Nisan 2013). Hatta borç krizi halini alan ekonomik kriz Avrupa Birliği’nin sorgulanmasına yol açmıştır. Konu ile ilgili olarak TEPAV’ın Eylül 2012 değerlendirme notu okunabilir. *Ekonomik Krizden Siyasi Bunalıma: Avrupa Birliği’nde Krizin Faturası Demokrasiye mi Kesiliyor?*

http://www.tepav.org.tr/upload/files/1348560524-9.Ekonomik_Krizden_Siyasi_Bunalima_Avrupa_Birligi_nde_Krizin_Faturasi_Demokrasiye_mi_Kesiliyor.pdf (e.t. 3 Nisan 2013)

⁴⁵ Amerika Birleşik Devletleri’nde de halk ekonomik kriz yüzünden ekonominin kalbi olan Wallstreet’i işgal etmiştir. <http://www.cnnturk.com/2011/guncel/10/22/10.soruda.wall.streeti.isgal.et/634047.0/> (e.t. 3 Nisan 2013). Yazılı ve görsel basında fazla yer almasa da eylemler hala devam etmektedir. Grubun kendi sitesinde olayları takip etmek için : <http://occupywallst.org/> (e.t. 3 Nisan 2013)

⁴⁶ Tunus’un Ekonomisi, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/tunus-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. 5 Nisan 2013)

⁴⁷ Ülkeye ait petrol ve doğal gaz rezervleri ile ilgili sayısal veriler için bkz: <http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/statistical-review-of-world-energy-2013.html> (e.t. 5 Nisan 2013)

⁴⁸ Libya Petrol, <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/petrol.htm> (e.t. 5 Nisan 2013)

2.4.1. Artan Gıda Fiyatları

İklim koşullarının sıklıkla değişmesi, beslenme tarzlarının değişmesi, biyo-yakıtların yükselmesi ve hükümetlerin göstermiş olduğu kısıtlı tepkiler gıda fiyatlarında artışlara neden olmuştur.⁴⁹

Gelişmekte olan ülkelerin enerji için petrole ve doğalgaza bağımlı kalmak istememeleri alternatif yakıt olan biyo-yakıtları gündeme getirmiştir. Biyo-yakıtlara olan talebin artması ekilen arazilerin büyük bir kısmının biyo-yakıtlar için ayrılmasına sebep olmuştur. Özellikle mısır başta olmak üzere buğday, şeker kamışı, susam gibi gıdalar biyo-yakıtlar için önemli birer maddedir.⁵⁰ Bu yüzden bu maddelerin biyo-yakıt için kullanılması, tüketiciler için üretiminin azalmasına ve doğal olarak fiyatların artmasına neden olmuştur.

Gıda fiyatlarındaki artışın bir diğer nedeni de iklim koşullarının değişmesi, küresel ısınmadır. Örneğin 2006–2007 yıllarında Avustralya'daki iklim koşulları yüzünden ülke kurak bir dönem geçirmiştir ve bu da tahıl ürünlerinde ihracatı olumsuz etkilemiştir.⁵¹ Daha sonra ülke orman yangınları ve ardından özellikle 2010 yılındaki ülkenin kuzeydoğusundaki sel felaketi ile uğramıştır. Tüm bu felaketler buğday gibi tarım ürünleri için ve bunun paralelinde ülke ekonomisi için tam bir yıkım olmuştur.⁵² Avustralya gibi Rusya'daki yangın, Çin, Hindistan ve diğer birçok ülkede mevsim normalleri dışındaki kuraklıklar, seller Japonya'daki tsunami ve radyasyon tehlikesi yaşanan doğal afetlerden öne çıkanlardır.⁵³ Bu da doğal olarak ekili arazileri, tarımı, üretimleri etkilemiştir. İhracatçı ülkelerdeki üretim azalmasına paralel olarak örneğin dünyanın en önemli tahıl ithalatçısı Mısır'da da ekmek fiyatları birden yükselmeye başlamıştır.

Doğal kaynakların yetersizliği ve bozulması ülkeler arasında rekabete ve çatışmalara neden olabilmektedir. Kuraklık gibi küresel iklim sorunları neticesinde yükselen gıda fiyatları çatışmaların ana sebebi olmasa da tetikleyicisi olduğu düşünülmektedir.⁵⁴ Üretimlerin azalması tüketim ürünlerinde kıtlığa neden olmaktadır. Küreselleşmenin de etkisi ile imkânlar gibi sorunlar da artık sınır tanımamaktadır. Üretimin azalması kaynak kıtlığına, taleplerin

⁴⁹ Global Economic Outlook, Navigating a World of Turmoil, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Hungary/Local%20Assets/Documents/Attachments%202010/dttl_GlobalEconomicOutlookQ211.pdf (e.t. 8 Nisan 2013)

⁵⁰ Biyo-yakıtlar hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=biyoyakit&bn=235&hn=&nm=384&id=40698> (e.t. 8 Nisan 2013)

⁵¹ Konu ile ilgili olarak bkz. http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/australia_ndvi.php (e.t. 8 Nisan 2013)

⁵² Konu ile ilgili haber için bkz. <http://www.haberturk.com/dunya/haber/590792-avustralyada-sel-durmuyor> (e.t. 8 Nisan 2013)

⁵³ AMADEO Kimberly, *Why Are Food Price Rising*, <http://useconomy.about.com/od/inflationfaq/f/Why-Are-Food-Prices-So-High.htm> (e.t. 8 Nisan 2013)

⁵⁴ MADEN Tuğba Evrim, *İklim Değişikliğinin Arap Baharında 'Tehdit Tetikleyici' Rolü ve Suriye*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Ekim 2013, Cilt 5 Sayı 58, s. 82

artmasına ve bu talepleri karşılayacak arzın yaratılmamasına neden olmaktadır. Bu da paralelinde ekonomik sorunları getirmektedir.

Dünya Gıda Örgütü'nün yayınlamış olduğu veriler özellikle 2009 ve 2010 yıllarında gıda fiyatlarında aşırı bir artışın olduğunu göstermektedir.⁵⁵ Bu yıllar Arap ülkelerinde yaşanan ayaklanmaların başladığı yıllara denk gelmektedir. Gıda fiyatlarındaki bu artışların devam etmesi özellikle yoksul nüfusun fazla olduğu ülkeleri daha fazla etkilemiştir. Bu ülkelerden bazıları da ayaklanmaların yaşandığı ülkelerdir.

2.4.2. Yolsuzluk ve Yozlaşma

İsyan dalgasının etkisi altındaki birçok ülkenin adı yolsuzluk, yozlaşma ve rüşvet ile birlikte anılmaktadır.

Yolsuzlukları izleyen Uluslararası Saydamlık Örgütü, 2012 yılı raporunda 176 ülkeyi en kötüsü sıfır olmak üzere 100'e kadar puan vererek derecelendirmiştir. Arap isyanlarının etkili olduğu ve çalışmamız dâhilinde inceleyeceğimiz ülkelerin derecelerine bakacak olursak gerçekten yolsuzluğun bu ülkelerde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Mısır 32 puanla 118. sırada, Libya 21 puanla 160. sırada, Suriye 26 puanla 144. sırada ve belki bu ülkeler arasında en iyi durumda olan Tunus 41 puanla 75. sıradadır.⁵⁶

Bu raporda belirtilen yolsuzluk değerlendirmeleri göstermektedir ki, ülkedeki hükümetler şeffaf değildir ve ülke halkları da hükümetlerine güvenmemektedir.

Bahsi geçen bu ülkelerde, ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklardan, özellikle de petrol ve doğal gazın satılması ile elde edilen büyük servetin bir bölümü hükümete ve yandaşlarına kalmaktadır. Halk bu zenginlikten pay alamamaktadır. Ülkedeki liderler ve aileleri büyük bir zenginlik içinde yaşarken ülke halkları yoksuldur. Aynı liderler kendi rejimlerini devam ettirmek, korumak için de çoğu zaman rüşvete başvurmaktadırlar.

Rüşvet belki de birçok ülkede verilmektedir. Uluslararası Saydamlık Örgütünün raporuna baktığımızda da çoğu ülkede yolsuzluğun, rüşvetin, yozlaşmanın yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Ortadoğu ülkelerini diğer ülkelerden ayıran durum, diğer ülkelerde hesap sorulabilir bir olgunun oluşudur. Raporda üst sıralarda yer alan ülkelerde hükümetler siyasal ve yasal açıdan sorumluluk taşımaktadırlar. Çünkü bu ülkelerde hükümettekiler, devlet yönetimi başındakiler seçimle göreve geliyorlar ve halk memnun olmadığı durumlarda seçim yoluyla hükümetleri değiştirebilmektedir. Ancak Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki seçimlerin ve sonuçların meşruluğunu yitirmesi halkın yönetimi değiştirme ve hesap sorma

⁵⁵ Dünya Ticaret Örgütü (FAO) resmi sitesi <http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/> (e.t. 9 Nisan 2013)

⁵⁶ Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) 2012 yılı Yolsuzluk Algılama Endeksine ulaşmak için bkz. <http://www.transparency.org/cpi2012/results> (e.t. 9 Nisan 2013)

seçeneğini de elinden almaktadır. Aynı paralelde meşru seçimlerin yapıldığı ülkelerde hizmetler halktan toplanan vergiler karşılığı sunulduğu için hükümetlerin hesap vermesi, şeffaf olmaları gerekmektedir. Ancak Libya gibi bir ülkede, petrolden gelen zenginlik insanlara sosyal alanlarda ücretsiz hizmet olarak sunulmaktadır. Bu da hükümetin hesap verme durumunu ortadan kaldırmaktadır.⁵⁷

Yolsuzluk, yozlaşma ve rüşvetten bahsedilen ekonomilerde, devletlerde halkın memnuniyetinden bahsetmek pek mümkün değildir.

2.4.3. Enflasyon

Enflasyon ve halkın alım gücünün düşmesi de ekonomik nedenlerdendir. Aslında tüm bu ekonomik temelli maddeler birbirini tamamlayan bir süreçtir. Enflasyonun olması, fiyatlardaki artış kişilerin alım gücünü düşürmektedir.

Ülkelerin halk isyanları öncesi enflasyon rakamlarını incelersek durumu daha net değerlendirebiliriz. Mısır'ın 2008 ve 2009 yıllarındaki enflasyon oranları %20'lerin üzerindeyken şuan için % 7,1 düzeyindedir ve dünya sıralamasında 178. sıradadır. Tunus şuan için % 5,6 oranıyla 155. sıradadır. İsyandar öncesi de hemen hemen aynı düzeydedir ve genelde % 6 oranı ve altında seyretmiştir. Libya ise 2008–2009 yılları arasında % 10 civarı enflasyon oranları görünürken olayların başlamasıyla eksilere doğru oranlar düşmüştür. Ardından NATO müdahalesi sonrası %30'lara kadar çıktığı görülmektedir. Şuan için de oran %6,1 ve sıralamada 165. sıradadır. Son olarak Suriye'ye bakacak olursak 221. sırada ve enflasyon oranı % 36,9 düzeyindedir. 2008 yıllarında % 20'lerde olan enflasyon oranı olayların başlamasıyla %0'lara yaklaşmış ve sonrasında % 50'lere kadar tırmanmıştır.⁵⁸

Rakamlardan da anlaşılacağı gibi enflasyon oranlarındaki bu dalgalanma kişilerin alım güçlerini de etkilemiştir. Gıda fiyatlarındaki artış ve enflasyon ile birlikte insanların besin maddelerine ulaşımı daha da zorlaşmıştır. Piyasada talebin artması ancak bu talebi karşılayacak arzın bulunmaması açlık sınırlarını doğurmaktadır.

Alım gücü düzeyini gösteren diğer rakamlar ise kişi başına düşen yurtiçi hâsıladır. Mısır 6 bin dolar, Suriye 5 bin dolar, Tunus 9 bin dolar ve Libya 11 bin dolar düzeyindedir.

⁵⁷ ÖZTÜRKLER Harun, *Ortadoğu'daki Gelişmelerin Gerisinde Yatan Ekonomik Nedenler ve Dünya Petrol Piyasası Üzerine Etkileri*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Nisan 2011, Cilt 3 Sayı 28, s.27

⁵⁸ Tüm bu ülkelere ilişkin sayısal veriler için bkz.

Trading Economics <http://www.tradingeconomics.com/syria/inflation-cpi> (e.t. 11 Nisan 2013)

Central Intelligence Agency <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2092rank.html?countryName=Finland&countryCode=fi®ionCode=eur&rank=79#fi>

(e.t. 11 Nisan 2013)

Kişi başına düşen en yüksek rakamın 100 bin dolar olduğu düşünülürse rakamların ne kadar düşük kaldığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁹

Rakamları doğru okursak değişim dalgasının etkisi altındaki ülkelerdeki halkın durumunu özetlemektedir. Halk yoksuldur, alım gücü düşüktür, gelir dağılımdaki adaletsizlik yüzünden ekonomik sıkıntılar çekmektedir. Bu sıkıntıları da sandığa gidip seçim yaparak çözemediği için sokağa dökülmüştür.

2.4.4. İşsizlik

Arap Ayaklanmalarını oluşturan ekonomik temelli nedenler sayılırken işsizlikten özellikle eğitimli, genç işsizlikten söz edilmektedir. Olayları başlatan ilk kıvılcım da Tunuslu bir gencin işini kaybetmesi sonucu kendini ateşe vermesi olmuştur. Bu yüzden de protestocuların ana şikâyetlerinden biri de işsizlik, iş sahibi olamamaktır.

Bölgenin artan nüfusunu karşılayacak kadar ve eğitimli gençlere, yetkinliklere uygun iş yaratma potansiyeli oldukça düşüktür.⁶⁰ Bölgenin doğal kaynak zenginlikleri yeni iş alanları yaratılması için kullanılmamaktadır. Örneğin Mısır'daki işsizliği azaltmak için 70 bin iş alanı yaratılması gerekmektedir. Ancak olaylar sonrası güven ortamının sağlanamaması nedeniyle yabancı yatırımcıların ve turistlerin toplumsal hareketlerin yaşandığı coğrafyaya gelmesi yakın bir dönemde mümkün görünmemektedir.⁶¹

2012 yılına ait 202 ülke arasındaki işsizlik oranlarına ve sıralamaya baktığımızda Mısır %12,5 ile 130. sırada, Suriye %18 ile 155. , Tunus %18.80 ile 157. ve Libya %30 ile 180. sırada yer almaktadır.⁶² Bu rakamlar bile işsizliğin boyutlarını göz önüne sermektedir.

Ülkelerin çalışabilecek, iş gücü nüfus oranlarına bakacak olursak, 15–54 yaş arası Mısır'da nüfusun %50'ye yakını, Tunus'ta %60'tan fazlası, Libya'da %65 civarında ve son örnek ülkemiz Suriye'de ise %57 olarak görünmektedir. Ki bu ülkelerin hepsinde 15–25 yaş arasında nüfus genel nüfusun en az %20'sini oluşturmaktadır.⁶³

Aslında rakamlar incelendiğinde ülkedeki işsiz, genç nüfus göze çarpmaktadır. Bu da bahsedilen ülkelerdeki ekonominin güçlü olmadığına kanıttır. İnsanların en verimli

⁵⁹ Kişi başına düşen yurtiçi hâsıla rakamları için bkz. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html?countryname=Egypt&countrycode=eg®ionCode=afr&rank=142#eg> (e.t. 11 Nisan 2013)

⁶⁰ KADRİ Ali, *The Arab Spring and the 'Unemployment Trap'*, Global Research, 15 Aralık 2011, <http://www.globalresearch.ca/the-arab-spring-and-the-unemployment-trap/28218> (e.t. 11 Nisan 2013)

⁶¹ KINNINMONT Jane, *The Economics of the Arap Spring, Proshare*, Ağustos 2011, <http://www.proshareng.com/articles/2313/The-Economics-of-the-Arab-Spring> (e.t. 12 Nisan 2013)

⁶² Veriler için CIA- The World Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html?countryName=Egypt&countryCode=eg®ionCode=afr&rank=130#eg> (e.t. 12 Nisan 2013)

⁶³ Veriler için CIA- The World Factbook <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html?countryName=Egypt&countryCode=eg®ionCode=afr&rank=130#eg> (e.t. 12 Nisan 2013)

oldukları yaşlarda iş gücünün engellenmesi aynı zamanda ülkenin kalkınmasının ve ilerlemesinin gücü olan genç nüfusun da engellenmesi anlamına gelmektedir.

Eğer ülkede petrol gibi doğal zenginlik varsa (Libya gibi) ya da turizm gelirleri ön plandaysa (Tunus gibi) veyahut dış yardımlar ile desteklenen bir ülkeyse (Mısır gibi), bu tip kaynaklardan gelen gelir halka gıda ve konut yardımlarında kullanılmaktadır. Amaç halkın devlete olan ekonomik bağımlılığını devam ettirmek ve karşısında hesap soracak bir kesim yaratmamaktır.⁶⁴ Özellikle Libya'nın sosyal devlet anlayışını bu paralelde değerlendirebiliriz. Libya'da eğitim, sağlık, konut hizmetlerinin ücretsiz olması halkı hükümete bağımlı kılmış ve bu durum halkı seçimler yolu ile hükümeti denetlemesini, hesap sormasını zorlaştırmıştır.

Bölgedeki incelediğimiz ülkelerdeki her lider halk için reformlar yapacağı vaadiyle gelmiştir. Fakat bu ekonomik reformlar yapılmamıştır. Yapılmaya çalışılan reformlar ise ekonomik yapıya uyum sağlayamayan çalışmalardır. Bölge ülkelerinde gelirin az olması, gençlerin işsizlik problemi, sermayenin haksız dağıtımı, yaygın olan rüşvet, yolsuzluk skandalları gibi olumsuz ekonomik konjonktür, halk isyanlarının meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri başkan yardımcısı Joe Biden 2011 yılındaki 2. Küresel Girişimcilik Zirvesi'nde yaptığı konuşmasında bölge ülkelerinin ekonomik anlamda kendilerini değiştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Biden konuşmasında Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine seslenerek; iyi bir eğitim ve sağlık sistemine sahip olmalarını, rüşvet vermeden iş alanlarının yaratılmasını, iyi ve onurlu bir yaşam sağlanması temennisinde bulunmuştur. Ayrıca siyasal değişim yaşayan ülkelerin aynı şekilde ekonomi anlamında da değişimi yakalaması gerektiğini vurgulamış, bölge halkının siyasi olduğu kadar ekonomik özgürlük de talep ettiğini belirtmiştir.⁶⁵

2.5. Siyasi Nedenler

Bölge ülkelerini incelediğimizde demokratik olmayan rejimlerin varlığını, iktidarın genelde tek bir kişiye ya da aileye dayandığını, siyasi katılımın çok az olduğunu ve baskıcı rejimlerin olduğunu söyleyebiliriz. Bahsi geçen ülkelerde diktatör rejimlere özgü emareler görülmektedir. Bağımsızlıklarını kazanmaları sonrası Arap devletlerinde dereceleri ülkeden ülkeye değişmek ile birlikte genel anlamda otoriter rejimler yerleşmiştir. Otoriter rejimlerin hâkim olduğu rejimlerde yönetimdeki partinin, liderin değişmezliği genel bir kural olarak ortaya çıkmaktadır.

⁶⁴ KİSLAKÇI Turan, a.g.e. s.76

⁶⁵ Euro News, 3 Aralık 2011, <http://www.euronews.com/2011/12/03/economic-dimension-of-arab-revolts/> (e.t. 14 Nisan 2013)

Değişim için isyanlara katılan halkın siyasi anlamda istekleri demokratik ve adil seçimlerin yapılması, meşru olmayan baskıcı rejimlerin varlığına son verilmesidir.

Arap Ayaklanmalarına zemin hazırlayan siyasi nedenleri birkaç başlık altında incelemek mümkündür: Demokrasi eksikliği, değişmeyen liderler, adil seçimlerin olmayışı.

2.5.1. Demokrasi Eksikliği

Otoriter rejimler; güçlü bir kişinin ya da grubun yönetimde olduğu, meşrutiyetten uzak, baskıcı, halka hesap vermeyen, genelde askeri darbeler ile yönetimi ele geçiren, her türlü basın ve muhalefeti bastıran yönetimlerdir.⁶⁶ Veysel Bozkurt kitabında bu rejimlerin kısa süreli olduğunu belirtmiş ancak bizim çalışma konumuzu oluşturan ülkelerde uzun yıllardır yönetimde olan baskıcı rejimler söz konusudur.

Söz konusu ülkeler uzun yıllardır otoriter yönetimlere sahip rejimlerdir. Bu rejimler halkından uzak, halkın tercihlerini, taleplerini dikkate almayan rejimlerdir. Yönetimdeki iktidarlar halkı baskı ile yönetmiş, özgürlükler konusunda sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar o kadar fazladır ki uzun yıllardır olağanüstü hal ile yönetilen ülkeler vardır.⁶⁷ Örneğin Mısır ve Suriye isyanlar başlayana kadar yıllarca olağanüstü hal kanunları ile yönetilmiştir. Mısır 1967'den beri ve maalesef yaşanan son gelişmeler yüzünden (Mısır başlığı altında bahsedilecektir) şuan bile olağanüstü hal kanunları ile yönetilmektedir. Tunus ve Libya gibi yıllarca olağanüstü hal kanunları ile yönetilmeyen ülkelerde de diktatör bir kişinin etkili olduğu düşünülürse aynı sınırlamalar yine geçerlidir.

Tarihi olarak incelendiğinde bu ülkelerde hiçbir zaman demokrasi emaresi görmek mümkün değildir. Ülkeler bağımsızlık öncesi ve sonrası hep otoriter yönetimler tarafından yönetilmiştir.

Ancak diğer taraftan dünya artık demokrasi, özgürlük, insan hakları gibi söylemlerin çok fazla dile getirildiği, ön plana çıktığı bir dünyadır. Bu ülkelerde yaşayan insanlar yükselen demokratik evrensel değerleri yakından izleme imkânı bulmaktadırlar. Artık söz konusu gelişmeler neticesinde kendi ülkelerindeki otoriter, baskıcı rejimleri istememektedirler.⁶⁸

2.5.2. Değişmeyen Liderler

Bahsettiğimiz gibi otoriter rejimler altında yönetilen ülkelerde rejimin diğer getirisi de uzun yıllar yönetimde olan liderlerdir. İsyân dalgasının yaşandığı Tunus'ta Bin Ali 23 yıl boyunca iktidardaydı ve ondan önceki lider de Tunus Devleti'nin kurucusu ve 30 yıl boyunca

⁶⁶ BOZKURT Veysel, *Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller Kavramlar Kurumlar*, Aktüel Yayınları, Şubat 2005, s.223–224.

⁶⁷ Suriye'de 48 yıl boyunca yürürlükte olan olağanüstü hal, ayaklanmaların başlaması ile kaldırılmıştır.

⁶⁸ Prof. Dr. Tayyar Arı ile Ortadoğu'da Yaşanan Arap Baharı Üzerine Söyleşi, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Ocak 2012, Cilt 3 Sayı 1, s. 104

başkanlık yapan Habib Burgiba idi.⁶⁹ Mısır'da 30 yıl boyunca devlet başkanlığı yapan Hüsnü Mübarek de kendi gibi asker kökenli ve 12 yıl boyunca Mısır devlet başkanlığı yapan Enver Sedat'ın yerine gelmiştir.⁷⁰ Libya lideri Kaddafi'de 42 yıl boyunca ülkesinin başındaydı ve o da diğer liderler gibi 18 yıllık Kral İdris'in yerine gelmiştir.⁷¹ Suriye'de babadan oğula geçen bir başkanlık söz konusudur. Baba Esad 30 yıl boyunca ülkesini yönettikten sonra yerini oğluna bırakmıştır ve Beşar Esad da 2000 yılından beri oturduğu koltuğunu henüz bırakmamıştır.⁷²

Bu liderler uzun yıllardır görevlerini bırakmadıkları gibi ömür boyu devlet başkanlığı yapmak için anayasa değişiklikleri hazırlıyorlar, bazıları ise koltuklarını oğullarına bırakmaya hazırlanıyorlardı. Örneğin Tunus lideri Bin Ali için ömür boyu başkanlık yasası gündeme geldiğinde, 6. kez dönem başkanlığının uzatılması da gündemdeydi.⁷³

Mısır'da da Hüsnü Mübarek başkanlık görevini bırakınca yerine oğlunu, Cemal Mübarek'i, hazırladığı biliniyordu. Her ne kadar bu bilgi doğrulanmasa da herkes tarafından Mübarek'in oğlunu kendisinden sonraki başkan adayı olarak göstereceğine emindi.⁷⁴

Ülke halkları yıllardır aynı liderler tarafından yönetilmekteydi. Ayrıca liderler uzun süre yönetimde kalmayı planlıyor, yerine oğullarını hazırlıyorlardı. Halk adil, demokratik seçimlerin olmasını ve kendilerini yönetecek kişileri yine kendilerinin seçmesini istemektedir. Yönetimlerin şeffaf olmasını, meşru ve hesap sorulabilir nitelikte olmasını talep etmektedirler.

2.5.3. Adil Seçimlerin Olmaması

Otoriter rejimlerden, demokrasi eksikliğinden, yıllardır yönetimde olan liderlerden bahsettikten sonra adil seçimlerin olduğunu söylemek elbette mantıklı değildir.

Her ne kadar bölge ülkelerinde kâğıt üzerinde parlamenter sistemlerden, cumhurbaşkanlarından söz etsek de aslında uygulamada adil seçimlerden, etkili muhalefet partilerinden söz etmek pek mümkün değildir.

Ayaklanmaların yaşandığı ülkelerde demokrasinin bir gereği olarak seçimler yapılmaktadır ancak bu seçimlerin ne kadar demokratik, adil ve özgür bir seçim olduğu tartışmalıdır. Genelde tek parti (ki liderin partisidir) seçimlere katılmakta, muhalefetin katılması engellenir ya da göstermelik bir muhalefet yaratılmakta, kimlerin parlamentoya

⁶⁹ Ülke profili için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14107241> (e.t. 17 Nisan 2013)

⁷⁰ Ülke profili için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13313370> (e.t. 17 Nisan 2013)

⁷¹ Ülke profili için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13754897> (e.t. 17 Nisan 2013)

⁷² Ülke profili için bkz. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14703856> (e.t. 17 Nisan 2013)

⁷³ KİSLAKÇI Turan, a.g.e. s.96

⁷⁴ TRISTAM Pierre, *From Hosni to Gamal Mubarak: The Future of the Egyptian Presidency?* <http://middleeast.about.com/od/egypt/a/gamal-mubarak.htm> (e.t. 19 Nisan 2013)

seçileceğine, kimlerin aday olacağına devlet başkanı karar vermektedir. Sonuçlar önceden bellidir çünkü % 90'lara varan oy yüzdesi ile seçim kazanılmaktadır.⁷⁵

Demokratik seçimlerin olması, halkın yönetime katılmasına, yöneticileri kendilerinin seçmesine, seçilen yöneticilerin denetlenmesine olanak yaratmaktadır. Seçilenlerin sorumluluk üstlenmesini ve yönetimlerinin meşruluk, şeffaflık kazanmasını sağlamaktadır. Ancak Ortadoğu toplumlarında halkın yönetime katılması söz konusu olmadığından yapılan seçimler de halkı yönetime dâhil etmekten çok özellikle batıya seçimlerin yapıldığını gösterme ve kendi rejimlerini halka onaylatma olarak ortaya çıkmaktadır.

Aynı paralelde seçimlere katılacak muhalefet de bulunmamaktadır. Siyasi muhalefetlerin önlenmesi baskıcı, otoriter rejimlerin özelliklerindendir. Ortadoğu ülkelerinde siyasi muhalefetin bastırılması çok yaygın bir durumdur. Konuşma özgürlüğünün bastırılması, sansür uygulanması, ceza olmaksızın bireylerin ya da grupların özgürce konuşması, toplanması engellenmektedir.⁷⁶

İletişim araçları, basın kontrol altında tutularak muhalefet kesimin oluşmasına, güçlenmesine engel olunmaya çalışılmıştır.

Özellikle halklarının % 90'ını Müslümanların oluşturduğu bu ülkelerde var olmaya çalışan İslamcı muhalefetler ve partiler terör örgütü oldukları gerekçeleri ile yasaklanmış, liderleri ve üyeleri sürgüne gönderilmiş ve siyasi arenada yer almalarına izin verilmemiştir. Örneğin Mısır'da etkili olan ve yönetime ciddi bir muhalefet olan Müslüman Kardeşler Örgütü'ne mensup birçok kişi ya ülke dışına çıkmaya zorlanmış, ya tutuklanmış ya da siyaset yapması engellenmiştir.⁷⁷ Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yasaklanması gibi Tunus'ta da Nahda partisi İslamcı bir parti olduğu gerekçesi ile terör örgütü ilan edilmiştir.⁷⁸

Mısır'da olduğu gibi diğer ülkelerde de muhalefetin sesi hep bastırılmış halka alternatif bir yönetim şansı tanınmamıştır.

2.6. Sosyal Nedenler

Ekonomik ve siyasal nedenleri tamamlar nitelikte olan sosyal nedenler aslında biraz bardağı taşıran son damla görüntüsündedir. Çünkü bu başlık altında inceleyeceğimiz genç

⁷⁵ Ülkelere ve yıllara göre seçim sonuçları için bkz. <http://www.electionguide.org/> (e.t. 16 Nisan 2013)

⁷⁶ Revolt Checklist: 10 Reasons the Masses Seek to Overthrow the Rulers of the Middle East, Outernationalist, 25 Mart 2011, <http://outernationalist.net/?p=1927&page=4> (e.t. 18 Nisan 2013)

⁷⁷ TRAGER Eric, *Who's Who in Egypt's Muslim Brotherhood*, The Washington Institute, Eylül 2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/whos-who-in-the-muslim-brotherhood> (e.t. 19 Nisan 2013)

⁷⁸ AYHAN Veysel, *Results of The Tunisian Constituent Assembly Elections: Winners and Losers*, IMPR, Kasım 2011, <http://www.impr.org.tr/en/results-of-the-tunisian-constituent-assembly-elections-winners-and-losers/#.UWmZwqKBr7Y> (e.t. 20 Nisan 2013)

nüfus, mutsuz, memnun olmayan halk ve sosyal medya faktörleri bir araya gelince asıl olayları ateşleyen etkenler ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik nedenlerden biri olarak incelediğimiz yozlaşma ve yolsuzluk konusunu bu başlık altında da belirtebilirdik. Çünkü yolsuzluklar bütün sosyal alana yayılmıştır. Yozlaşma ve yolsuzlukları hemen hemen bütün alanlarda görmek mümkündür ancak daha ekonomi temelli, maddi çıkarlar üzerine gerçekleşen durumlar olduğundan ekonomik nedenlerden biri olarak gösterilmiştir.

2.6.1.Genç Nüfus

Daha önce de belirttiğimiz gibi çalışma konumuz olan ülkeler nüfusunun hemen hemen hepsinde %60 ve fazlasını 54 yaş altı insanlar oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 2009 yılı Arap İnsani Kalkınma Raporuna göre bölge nüfusu 1975–2005 yılları arasında iki katına çıkarak 314 milyona ulaşmıştır ve nüfusun %50’den fazlası 25 yaş altında ve büyük çoğunluğu yoksulluk içinde yaşamaktadır.⁷⁹

Genç nüfus paralelinde okur-yazar oranı ve eğitilmiş nüfusta da artış gözlenmektedir. Ancak istihdam olanakları bu genç ve eğitilmiş nüfus için yeterli değildir. İşsizlik yükseköğrenim görmüş gençler arasında yaygındır ve gelecek gençlere ekonomik refah vaat etmemektedir.⁸⁰

Yurtdışında okuyan, farklı kültürleri tanıyan, gezen, dünyayı tanıyan gençler kendi ülkelerine döndüğünde aynı hakların neden kendi ülkelerinde de olmadığı sorusunu sormaktadır. Bu sorulara cevap arayışı neticesinde ilk kıvılcım gençlerden gelmiştir ve toplumsal hareketlere gençler öncülük etmiştir.

Arap coğrafyasındaki çoğu ülke ekonomik ve siyasi kalkınmayı nüfus artışı hızına uyduramadığı için memnun olmayan, işsiz, genç bir nüfus ortaya çıkmış ve en üretken çağlarında insanlar ülkeleri için faydalı olarak sürece, üretime dâhil edilememiştir.

Tüm bunlar dikkate alındığında Arap rejimlerinin yıllardır demografik bir saatli bomba üzerinde oturuyor tabiri anlaşılabilmektedir.⁸¹

⁷⁹ Birleşmiş Milletler Arap İnsani Kalkınma Raporu (2009), <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf> (e.t. 18 Nisan 2013)

⁸⁰ AYDIN Mustafa, *Arap Baharı’nı Anlamak*,

http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARIn%C4%B1_anlamak.pdf (e.t. 21 Nisan 2013)

⁸¹ MANFREDA Primoz, *The Reasons for the Arab Spring, The Root Causes of the Arab Awakening in 2011*, <http://middleeast.about.com/od/humanrightsdemocracy/tp/The-Reasons-For-The-Arab-Spring.htm> (e.t. 27 Nisan 2013)

2.6.2. Sosyal Medya

Küreselleşme; bölgeler ya da kıtalararası ağlar oluşturularak sosyal ilişkilerin, faaliyetlerin dönüşümlerini sağlayan yararlı bir süreç olarak tanımlanmıştır.⁸² Küreselleşme ile birlikte sınırlar kalkmış, ekonomik, siyasi, sosyal faaliyetler ülke sınırları dışına taşmıştır. Etkileşim artmıştır. Özellikle internete dayalı iletişim, uydu yayınları ile desteklenen kitle iletişim yöntemleri, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım platformları sosyal hayatın içinde daha önemli bir yer edinmiştir.

İnternetin sosyal hayata girmesi ile birlikte insanlar evlerinden, işyerlerinden yani oturdukları yerden tüm dünyayı takip eder hale gelmişlerdir. İnsanlar arasındaki uzaklık kavramı tümüyle ortadan kalkmış ve dünyanın her yerinde olduğu gibi Arap Dünyası'nda da insanlar artık dünyanın herhangi bir noktasındaki olayları izlemekte, diğer toplumların yaşam biçimlerinden etkilenmekte ve beklenti düzeyleri artmaktadır. Bu bağlamda Arap ülke insanı da dünyanın diğer gelişmiş ülkelerinde yaşayan insanların sahip olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara sahip olmak istemektedir.

Arap ülkelerinde, sosyal medya önemli roller oynamıştır. Birçok aktivist, hükümet tarafından işlenen haksız eylemlerle ilgili düşüncelerini ifade ettikleri önemli bir araç olarak sosyal ağları kullanmıştır. Sosyal ağlardaki bilgiler, halk tarafından yayıldığı için daha dürüst ve daha sansürsüz olarak değerlendirilmektedir.

Tek başına sosyal medyanın diktatörleri devirdiğini söylemek çok gerçekçi olmamakla birlikte, bölge ülkelerine hareketin yayılmasında, dünya kamuoyuna seslerini duyurmada ve liderleri devirmek için güç kazanılmasında yardımcı olduğu da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Aynı zamanda sosyal medya muhaliflere toplanma, örgütlenme, bilgi paylaşımı için imkân sağlamış ve çok hızlı bir şekilde sosyal iletişim ağları yoluyla organize olarak geniş katılımlı gösteriler düzenleme fırsatı vermiştir.⁸³

Değişim için gösterilere katılan insanlar interneti o kadar etkin kullanmaktadırlar ki hali hazırda süreci anlatan web sayfaları da mevcuttur.⁸⁴

Sosyal medyayı kullanan insan sayısına baktığımızda sosyal medyanın ne kadarlık bir kitleyi etkilediğini daha net görebiliriz. Sadece tek bir sosyal ağ üzerinden rakamları incelersek; Mısır'da nüfusun % 17'si Facebook kullanıcısı yani yaklaşık 14 milyon insan, Tunus'ta nüfusun %35'i ve yaklaşık 4 milyon kişi, Libya'da %14'lük kesim yani yaklaşık 900

⁸² What Is Globalization?, The Global Transformations, Mart 1999, <http://www.polity.co.uk/global/whatisglobalization.asp#top> (e.t. 17 Nisan 2013)

⁸³ BABACAN Mehmet Emin, HAŞLAK İrfan, HİRA İsmail, *Sosyal Medya ve Arap Baharı*, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 6 Sayı 2, 2011, s. 77

⁸⁴ Arap Baharı web sayfası için bkz. <http://printempsarabe.regionpaca.fr/index.php/site/printempsarabe> (e.t. 21 Nisan 2013)

bin kişi bulunmaktadır.⁸⁵ Aynı oranlar üzerinden diğer sosyal ağlarında kullanıldığını düşünürsek hemen hemen her ülkede ciddi rakamlara ulaşılabilirliğini görebiliriz. Söz konusu ülkelerdeki internet ve iletişim sansürünü, baskısını da göz önünde bulundurarak değerlendirdiğimiz zaman etkili bir kitleden bahsedebiliriz.

Kısaca diyebiliriz ki genelde eğlence amaçlı kullanılan sosyal ağlar ve internet Arap coğrafyası için daha anlamlı bir misyon üstlenmiştir. Daha demokratik, daha özgür bir yaşam için seslerinin duyurulduğu, dünya kamuoyunun dikkati ve desteğini toplayan bir platform olmuştur.⁸⁶

2.6.3. Memnuniyetsizlik

Bölge halkı, özellikle gençler, yaşadığı hayattan memnun gözükmemektedir. Yaşça büyük olan kesim belki de alışkanlıktan daha önceleri seslerini çıkarmadılar ama gençler anne-babaları ya da büyük anne-babaları gibi yaşamak istemiyorlar.

2012 yılında yayınlanan Dünya Mutluluk Raporunda⁸⁷ en mutlu ülkeler Kuzey Avrupa ülkeleridir (Danimarka, Norveç, Finlandiya gibi). Puanlama 10 puan üzerinden ve ülke halkları ile yapılan anketler sonrası elde edilmiştir. Aynı ankette yer alan çalışmanın konusunu oluşturan ülkelerin hepsi 4 puandan daha az olarak değerlendirilmiştir. Yani bölge halkı mutsuzdur. Mutluluk puanı yüksek çıkan ülkelerde halkın ‘neden mutlu’ olduğuna bakacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Bu ülkeler genelde gelişmiş, zengin ülkelerdir. Bu zenginlik aynı zamanda sosyal alanda destek, yolsuzlukların olmaması ve kişisel özgürlükler ile paraleldir. Yaşam standartlarının yüksek olması, işsizliğin olmayışı ve iş güvenliğinin oluşu, hak ve özgürlüklerin gözetilmesi, insanların sosyal hayatlarının oluşu da mutluluğu artıran etmenlerdir.⁸⁸ Bu durumların tam tersini düşündüğümüzde ise mutsuzluğun nedenleri ortaya çıkmaktadır ve maalesef bunlarda Arap coğrafyasındaki birçok ülkede mevcuttur.

Başka bir rapor da özgürlükler konusundadır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan ayaklanmalardan ötürü özgürlükler noktasında biraz daha ileriye doğru gidiş söz konusudur. Freedom House 2012 verilerine göre daha önceleri ‘özgür olmayan’ kategorisinde

⁸⁵ Sosyal medya kullanıcı sayısı için bkz. <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/> (e.t. 21 Nisan 2013). Suriye’de mevcut iç savaş durumu neticesinden dolayı sosyal medya kullanıcı sayıları için net rakamlara ulaşamamakla birlikte üye olunan sayılara bakıldığında da etkili bir nüfusun yer aldığını söyleyebiliriz.

⁸⁶ HUANG Carol, *Facebook and Twitter Key to Arab Spring Uprisings: Report*, The National, 6 Haziran 2011, <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report> (e.t. 21 Nisan 2013)

⁸⁷ Dünya mutluluk raporu için bkz. <http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/Sachs%20Writing/2012/World%20Happiness%20Report.pdf> (e.t. 22 Nisan 2013)

⁸⁸ The Earth Institute Columbia University, First World Happiness Report Launched at the United Nations, <http://www.earth.columbia.edu/articles/view/2960> (e.t. 23 Nisan 2013)

yer alan Libya 40 yıllık liderini devirdikten sonra ‘kısmen özgür’ kategorisine geçiş yaparak en çok kayda değer ivme kazanan ülke olarak belirtilmektedir. Ayaklanmaların yaşandığı ve liderlerin devrildiği diğer ülkelerde de (Mısır ve Tunus gibi) yıl içinde dalgalanmalar yaşansa da yine de bu ülkeler özgürlük anlamında ciddi kazanımlar elde etmişlerdir.⁸⁹ Raporu değerlendirmek gerekirse adı geçen ülkeler toplumsal hareket öncesi özgür ülke olarak kabul edilmüyordu ve halk kendini özgür ve mutlu hissetmiyordu.

Bölge halklarının kendini mutsuz hissettikleri başka bir konuda; ülkelerdeki gelir dağılımı eşitsizliği ve gelirin özellikle aile ve iktidar sahiplerinin yakınları arasında paylaşılmasıdır. Bu durum, ülkelerdeki sıradan kimseler açısından bir umutsuzluk ve karamsarlık kaynağı oluşturmaktadır.⁹⁰

Tüm bu ekonomik, sosyal ve siyasal nedenleri bir araya getirirsek insanların mevcut yaşamlarından memnun olmadıklarını görürüz. Sokağa dökülen halk artık yeni liderler, yeni yüzler, yeni politikalar istemektedir. Bu politikalar sadece ekonomi temelli istekler olmadığı gibi, ekonominin yanına siyasal ve sosyal talepler de ekleyerek yeni bir sosyal hareket başlatmışlardır.

Meydanlardaki Arap halkı ve özellikle gençler geleceklerine umutla bakabilmek istemektedir. Daha özgür, insan haklarına saygı duyulan bir toplumda yaşamayı, yaşam standartlarının yükseltilmesini arzulamaktadırlar.

Diğer ülkelerdeki insanlarla, yaşlılarıyla kıyaslandıklarında kendilerinde var olan yoksunlukların artık yavaş yavaş azalmasını istemektedirler.

Belki istenen değişimlerin hepsi bir an önce olmayacak ancak bir yerden de başlamak gerekiyor düşüncesinin hâkim olduğunu yaşanan sürece bakarak söyleyebiliriz.

2.7. Arap Ayaklanmalarının Farklı Yansımaları, Farklı İki Örnek Ülke

Arap baharı dediğimiz süreç Tunus’ta başlayıp domino etkisi ile Mısır, Libya, Cezayir, Yemen, Sudan gibi birçok bölge ülkesi ve en son olarak da Suriye’yi etkisi altına almıştır.

Bölge ülkeleri için hepsi tek liderli, tek partili otoriter rejimler tanımı yapabilir, yine hemen hemen hepsinde aynı ekonomik, siyasal ve sosyal sorunlar olduğunu da belirtebiliriz. Bölgedeki ülkelerde halk ayaklanması Tunus’u örnek alarak başlasa da hepsinde aynı süreci takip ettiğini, aynı şekilde sonlandığını söyleyemeyiz. Her ülkenin kendine özgü siyasal kültürü ve toplum yapısı çerçevesinde olaylar şekillenmiştir. Tunus’ta çok kısa bir sürede Bin Ali’nin gidişi gerçekleşmiş, Libya’da aşiretler arası çatışmalar yaşanırken dış müdahale gerçekleşmiş, Suriye’de ise ülke iç savaşta ve henüz durulacak gibi de görünmemektedir.

⁸⁹ <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2013> (e.t. 23 Nisan 2013)

⁹⁰ AYDIN Mustafa, a.g.e.

Çalışmanın bu bölümünde aynı coğrafyada yer alan birbirine benzer ülkelerin bu süreçten nasıl geçtiklerini inceleyeceğiz. Her ülke kendi iç dinamikleri çerçevesinde olaylara yön vermiş ve mücadele etmiştir. Bu yüzden ana konumuz olan Mısır'da yaşananları incelemeden önce aynı bölgede farklı iki ülke incelenerek sürecin iki farklı yansıması sunulacaktır.

Her ülke ayrı bir çalışma konusu oluşturacak kadar zengin bir siyasi geçmişe sahip olduğundan ve çalışma Arap baharının etkilediği örnek ülke verme amacı taşıdığından daha detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Sadece isyanların başlaması ile birlikte ülkelerde yaşanan gelişmelere değinilmiştir.

Ayaklanmaların ilk yaşandığı ülke olan Tunus ve uluslararası müdahaleye maruz kalan Libya incelenecek örnek ülkeler seçilmiştir.

2.7.1. Tunus'ta Yasemin Devrimi

Tunus, uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu himayesinde yer aldıktan sonra 1956'ya kadar Fransız sömürgesi altında kalmıştır. Ancak 1956 yılında Fransız yetkililer ile yapılan bir anlaşma sonucu Tunus bağımsızlığını kazanmış, krallık sona ermiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir.⁹¹ Burgiba'nın yönetime gelmesi ile Fransa'nın etkisi ülkede devam etmiş ve Burgiba baskıcı bir diktatör olarak Bin Ali tarafından 1987 yılında devrilene kadar yönetimde kalmıştır. Umutlarla yönetime gelen Bin Ali de Burgiba gibi baskıcı bir yönetim sergilemiş, ülkede siyasi, ekonomik sorunlar yaşanmıştır.⁹²

Burgiba'nın ardından cumhurbaşkanlığına seçilen lider olan Bin Ali, daha önce de bahsettiğimiz gibi muhalefeti bastırma politikaları izlemiştir. Bu baskı toplumda muhalif bir yapının oluşmasına yol açmıştır. Yani Bin Ali muhalefetini baskılar yolu ile kendi oluşturmuştur.

Hükümetin uyguladığı ya da uygulamadığı ekonomik, sosyal ve siyasi yaşama ilişkin politikalar sonucu halkın artık tahammül gücü kalmamış ve otoriter baskıya başkaldırmıştır.

İlk kıvılcım 17 Aralık 2010 günü seyyar satıcı olan Muhammed Bouazizi'nin geçimini sağladığı seyyar arabasına el konulması sonucu ortaya çıkmıştır. Bouazizi polisler tarafından hakarete uğramanın ve karşısında muhatap olacak hiçbir kurum ya da kişi bulamamanın verdiği çaresizlik sonucu kendisini ateşe vermiştir.⁹³ Yaşadıklarına isyan etmiştir.

⁹¹ AYHAN Veysel, *Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması*, Ortadoğu Etütleri, Ocak 2012, Cilt 3 Sayı 2, s. 60

⁹² Profile: Zine Al-Abidine Ben Ali, BBC News, 20 Haziran 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12196679> (e.t. 26 Nisan 2013)

⁹³ Printemps Arabe: Les Tunisiens Honorent la Mémoire de Mohammed Bouazizi, Radio-Canada, 17 Aralık 2011, <http://www.radio-canada.ca/nouvelles/International/2011/12/17/003-tunisie-revolution-bouazizi.shtml> (e.t. 26 Nisan 2013)

Olaylar ilk önce yoksul bir şehir olan Sidi Bouzid’de başlayıp ardından ülke çapında yayılmaya başlamıştır. 5 Ocak günü Bouazizi’nin ölmesi sonucu protestolar şiddetlenerek artmış, başkent Tunus’a kadar halk isyanı yayılmıştır.⁹⁴

Bu hareketin en dikkat çeken özelliği; herhangi bir ideoloji etrafında ya da bir lider etrafında şekillenmemiş, insanların kendiliğinden örgütlenerek öncelikle sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında ardından demokratik beklentiler için bir araya gelmesi olmuştur.⁹⁵

Muhammed Bouazizi genç ve işsizdi, aynı onun gibi birçok işsiz ama eğitilmiş genç, diğer ülkelerdeki gibi daha iyi hayat standartlarında yaşamak için sokaklara dökülüp, taleplerini bildirmişlerdir.

İsyan dalgasının ülke genelinde bu kadar çabuk ve artarak yayılması neticesinde hükümet daha önceki isyanları bastırdığı gibi bu sefer isyanı bastıramamıştır. Daha önceki isyanlar ekonomik temelli taleplerin olduğu isyanlardır. Ekmek isyanı da bunlardan biridir.⁹⁶ Ancak bu sefer Bin Ali’nin diktatörlüğüne karşı halk ayaklanmıştır. Ülke bağımsızlığını kazandığından beri, yaklaşık 50 yıl, sadece iki cumhurbaşkanı görmüştür. İlk cumhurbaşkanı Burgiba tek parti, tek lider yönetimini ülkeye getirmiş, ikinci cumhurbaşkanı Bin Ali ise Burgiba’nın yaratmış olduğu baskı ortamını daha da pekiştirmiştir.⁹⁷ Bu yüzden 1990’lardan itibaren sesini duyurmaya başlayan halk bundan sonra hiçbir diktatörü kabul etmeyecektir.

Bu duygular içerisinde halk sosyal medyayı kullanarak hem dünya kamuoyunda kendini, derdini anlatmış hem de yurt içinde kendine taraftar bulmuştur. İsyan katılanların sayısı gün geçtikçe artarak ülke geneline yayılmış ve başkent Tunus’ta büyük bir kalabalık toplanmıştır.⁹⁸

Binlerce kişinin hükümet binaları karşısında yer alan Burgiba caddesindeki gösterilere katılması üzerine Bin Ali olayları bastırmak için orduyu göreve çağırmıştır. Ancak ordu halka karşı ateş açmayı reddedip halkın yanında yer almıştır.

Olayların şiddetlenerek devam etmesi üzerine Bin Ali halkı sakinleştirmek için 2014 seçimlerinde tekrar aday olmayacağını açıklamıştır. ‘Tunusluları ve onların taleplerini anlıyorum. Ülkeme 50 yıllık hizmetimden sonra şimdi olanlar için üzgünüm’ diye başladığı

⁹⁴ Halk İktidarı İstiyor, Yeni Hayat, 25 Ocak 2011, <http://www.yenihayat.de/dunya/halk-iktidari-istiyor> (e.t. 26 Nisan 2013)

⁹⁵ DRISS Ahmed, *Tunisia: Labor, The Media and The Army Were Crucial*, <http://www.bitterlemons-international.org/inside.php?id=1335> (e.t. 28 Nisan 2013)

⁹⁶ Ekmek isyanı adı altında gösteriler bu dönem gerçekleşen toplumsal hareketler ile aynı temel nedenlerden dolayı yaşanmıştır. Gıda fiyatlarındaki artış, özellikle ekmek ürününde ve beraberinde işsizliğin olması halkı isyan noktasına getirmiştir. Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları, TUIÇ-YADAM Rapor no: 1, Ekim 2012, s. 7

⁹⁷ ANGRIST Michele Penner, *Morning in Tunisia*, Foreign Affairs, 16 Ocak 2011, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67321/michele-penner-angrist/morning-in-tunisia> (e.t. 28 Nisan 2013)

⁹⁸ DELANY Colin, *How Social Media Accelerated Tunisia’s Revolution: An Inside View*, EPolitics, 10 Şubat 2011, <http://www.epolitics.com/2011/02/10/how-social-media-accelerated-tunisia-revolution-an-inside-view/> (e.t. 29 Nisan 2013)

duygusal konuşması sonunda gelecek seçimlerde aday olmayacağını ve bu yönde anayasada değişiklik yapmayacağını belirtmiştir.⁹⁹

Bin Ali'nin aday olmayacağına dair yaptığı açıklamayı yeterli bulmayan halk, gösterileri sonlandırmamıştır. Bu açıklamanın hemen sonrasında ise Bin Ali ve ailesi Suudi Arabistan'a, deyim yerindeyse kaçmışlardır. Öncelikle İngiltere ve Fransa'dan sığınma talep ettikleri ancak kabul edilmemesi üzerine Suudi Arabistan'a yöneldikleri de söylenmektedir.¹⁰⁰ Hatta Bin Ali'nin eşi Leyla Trabelsi'nin merkez bankasından 60 milyon dolara denk düşen altın rezervleri ile birlikte ülkeyi terk ettiği söylenmektedir.¹⁰¹

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra Tunuslular için yeni bir dönem başlamış oldu ve halk kısa bir süre içerisinde ülkelerindeki devrim niteliğindeki hareketin ilk aşamasını başarıyla gerçekleştirmiştir. Zeynel Abidin Bin Ali dönemi sona ermiştir.

Cumhurbaşkanı olmayan Tunus'ta yetkiyi geçici olarak meclis başkanı Fuad Mebuza alırken yeni hükümeti kurma görevi de yine başbakan Muhammed Gannuşi'nin olmuştur. Yalnız Gannuşi'nin kurduğu yeni hükümetten eski kadrodan ve Bin Ali'nin partisinden (Demokratik Anayasal Birlik Partisi) kişilerin yer alması halk tarafından tepki ile karşılanmıştır. Yeni hükümeti oluşturan kişilerin varlığı sokaklarda yoğun ve şiddetli gösterilerin devam etmesi ile sonuçlanmış ve bu tepkilerin devam etmesi sonucu 27 Ocak'ta yeni kurulan hükümet istifa etmiştir. Gannuşi bu sefer Demokratik Anayasal Birlik Partisi'nden hiçbir adayın yer almadığı bağımsız 12 bakanın yer aldığı yeni hükümeti açıklamıştır.¹⁰² Ancak bu yeni hükümet de halkın tepkisi ile karşılanmış ve tüm bu yaşananlar sonrası eski yönetime fazla yakın olduğu için tepki alan başbakan Gannuşi istifa etmiştir. Gannuşi'nin istifasının ardından, cumhurbaşkanı Mebuza Beji yeni başbakan olarak Caid el Sebsi'yi atarken halka da artık sakinleşmesi gerektiği yönünde açıklamada bulunmuştur.¹⁰³

Yeni geçici hükümetin başbakanı olan Caid el Sebsi, 24 Temmuz 2011 tarihinde seçimlere gidileceğini açıklamıştır. Ve hükümeti de daha önce Bin Ali ile görev yapmayan teknokratlardan oluşturmuştur. Ancak 23 Temmuz'da yapılması planlanan seçimler yeni

⁹⁹ FALLON Amy, *Tunisian President Says He Will Not Seek Re-election in 2014*, The Guardian, 13 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/13/tunisian-president-will-not-seek-re-election> (e.t. 29 Nisan 2013)

¹⁰⁰ CHRISAFIS Angelique, BLACK Ian, *Zine Al-Abidine Ben Ali Forced to Flee Tunisia as Protesters Claim Victory*, The Guardian, 15 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/14/tunisian-president-flees-country-protests> (e.t. 30 Nisan 2013)

¹⁰¹ BLOMFIELD Adrian, *Fleeing First Lady Said to Have Taken Central Bank Gold*, The Sydney Morning Herald, 19 Ocak 2011, <http://www.smh.com.au/world/fleeing-first-lady-said-to-have-taken-central-bank-gold-20110118-19vck.html> (e.t. 30 Nisan 2013)

¹⁰² Tunus'ta Başlayan Olaylar Sonucunda Devlet Başkanı Zeynel Bin Ali Ülkeyi Terk Etti, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Ocak 2011, s. 5–6,

¹⁰³ Tunus'taki Olaylar Şubat Ayında da Yatışmadı ve Başbakan İstifa Etti, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Şubat 2011, s. 11

siyasi oluşumların seçimlere hazırlanması ve seçmen kayıtlarının yapılması için 23 Ekim'e ertelenmiştir.¹⁰⁴

Bin Ali yönetiminde iken yasaklanan muhalifler ülkeye dönmüş ve yeni siyasi süreçte yerlerini almışlardır. Muhafiflerin katılımı ile Tunus'ta ilk seçimler gerçekleşmiştir. Kayıtlı seçmenlerin % 80'ninin katılımı ile gerçekleşen seçimlerin sonucu daha önce yasaklanan Nahda Partisi lehine olmuştur. Seçimler sonucu oluşturulacak Kurucu Meclis'in görevi bir yıl içinde yeni anayasayı oluşturmak ve geçici hükümeti kurmaktır.¹⁰⁵

Tunus'taki seçimleri birçok uluslararası örgütten ve yabancı ülkeden gözlemciler takip etmiştir. Genel olarak ortak görüş yüksek katılımlı, huzur ortamında gerçekleşen, prosedürlere uygun ve şeffaf bir seçim olarak gerçekleştiği yönünde olmuştur.¹⁰⁶

Seçimler sonucunda tek bir parti çoğunluğu sağlayamadığından en çok oy alan üç parti ile koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. Başbakan İslamcı bir parti olan En-Nahda/Nahda partisinden Hamadi Cibali olurken devlet başkanı ve Kurucu Meclis başkanı solcu diğer iki partiden seçilmiştir. Cumhurbaşkanı Monsef Marzuki, Kurucu Meclis başkanı ise Mustafa Bin Cafer olmuştur.¹⁰⁷

Yeni yüzlerin Tunus yönetime geçmesi Bin Ali'nin devrilmesinden sonra gerçekleşmesi beklenen ikinci adımdır. Artık geriye Tunusluların ekonomik ve sosyal beklentileri ve yeni anayasanın hazırlanması kalmaktadır. Bunların da yakın zamanda gerçekleşmesi pek mümkün görünmemektedir. İşsizlikte azalış görünmediği gibi hükümetinde etkin bir şekilde çalışmadığı ve özellikle başbakanın sessiz kaldığı öne sürülmektedir.¹⁰⁸

Kurulan yeni hükümette de siyasi bir kriz yaşanmaktadır. Muhafif liderlerden olan Şükrü Belyd'in evinin önünde gerçekleşen bir suikast sonucu ölmesi ülkeyi yine bir krizin eşiğine getirmiştir. Kriz sonrası başbakan Hamadi Cibali hükümeti feshettiğini açıklamış ama ardından En-Nahda lideri Raşid el-Gannuşi, bu karara karşı çıkarak, ülkedeki siyasi krizi

¹⁰⁴ Tunus'ta Seçimler Ertelendi, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Haziran 2011, s. 12

¹⁰⁵ Tunus'ta Seçime Geniş Katılım, BBC Türkçe, 24 Ekim 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111024_tunisia_election.shtml (e.t. 30 Nisan 2013)

¹⁰⁶ Gözlemci kuruluş olarak görüş için bkz. Carter Center Preliminary Statement Tunisian National Constituent Assembly Elections, <http://www.cartercenter.org/news/pr/tunisia-102511.html> (e.t. 30 Nisan 2013) ve Parliamentary Observers Applaud Tunisian Elections <http://www.oscepa.org/election-observation/election-statements/679-parliamentary-observers-applaud-tunisian-elections> (e.t. 30 Nisan 2013)

¹⁰⁷ Arap Baharı'nın Doğum Yeri Tunus'ta Hükümet Şekilleniyor, Euronews, 22 Kasım 2011, <http://tr.euronews.com/2011/11/22/arap-bahari-nin-dogum-yeri-tunus-ta-hukumet-sekilleniyor/> (e.t. 2 Mayıs 2013)

¹⁰⁸ SADIKI Larbi, *Revolution as a Carnival*, Aljazeera, 14 Ocak 2013, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/01/2013114895747883.html> (e.t. 2 Mayıs 2013)

aşmak için milli birlik hükümeti kurma konusundaki çalışmalarının devam ettiğini belirtmiştir¹⁰⁹.

Yaşanan bu suikast sonucu Tunus'un yeni bir döneme girdiğini söyleyebiliriz. Bin Ali'nin devrilmesinden sonra şeffaf ve huzur ortamında seçimlere gidilmiş ve halkın oylarına göre hükümet oluşturulmuştur. Ancak ülkede hâlâ eski iktidarın etkilerinin görüldüğü söylenebilir. Toplumda güvensizlik ortamının devam ettiği iş bırakma eylemleri ve grevler ile kanıtlanmaktadır. Yeni hükümetin kurulması üzerinden iki yıl geçmesine rağmen hâlâ anayasa hazırlanmamıştır. Ayaklanmaların çıkış nedenlerinden olan sosyo-ekonomik dinamikler için ciddi değişiklikler yapılmamıştır.¹¹⁰ Bu buhran döneminden çıkmak için bir an önce anayasa yapılmalı ve ekonomik- sosyal ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir.

Yeni başbakan olarak göreve gelen Nahda Partisi'nden Ali El-Ureyd Tunusluların hedefleri doğrultusunda çalışmalara başlayacağını bildirmiştir.¹¹¹ Ancak hazırlanan anayasa taslağında bir uzlaşmanın sağlanamaması, laik ve İslamcı kesimler arasında tartışmaların yaşanması, iktidardaki Nahda partisine yönelik protestoların yaşanmasına ve Tunus'ta belirsiz, sıkıntılı bir kriz atmosferinin oluşmasına neden olmuştur.¹¹²

Bir aydan kısa bir sürede 23 yıllık liderini deviren Tunus halkı için zaman artık çok önemlidir ve taleplerinin bir an önce karşılanması gerekir. Çünkü Tunus halkı artık sesini bir kez duyurdu ve işe yaradı, eğer sokaklara tekrar çıkması gerekirse bir 23 yıl daha beklemeyeceği kesin görünmektedir.

2.7.2. Kaddafi'siz Bir Libya'ya Doğru

Libya'da diğer bölge ülkeleri gibi uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu himayesinde kalmıştır. 1911 yılında başlayan İtalya işgali ile sömürge ülkesi olmuş ve bu durum İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir.¹¹³ İtalya'nın ülkeyi işgal etmesini kabul etmeyen kabileler direnişe geçmiş ve İngiltere ile Fransa'nın da desteği ile İtalyan işgali sonlanmıştır. 1950 yılına kadar İtalyan güçleri ülkeden tamamen çekilmiştir. Soğuk Savaşın başlangıcındaki güç mücadeleleri sonucunda Libya, 24 Aralık 1951 tarihinde Meşrutî Krallık

¹⁰⁹ Dr. Muhammed Adil ile yapılan görüşme, Timeturk, 15 Ocak 2013, <http://www.timeturk.com/tr/2013/02/15/fransa-tunus%60ta-b-planina-gecti.html> (e.t. 2 Mayıs 2013)

¹¹⁰ ÖZKAN Mehmet, *Tunus'ta Devrim Mirasını Tartışmak*, Sabah, 16 Mart 2013, <http://www.sabah.com.tr/perspektif/yazarlar/mehmet%C3%B6zkan/2013/03/16/tunusta-devrim-mirasini-tartismak> (e.t. 2 Mayıs 2013)

¹¹¹ Tunus'ta Yeni Hükümet Hazır, TRT Haber, 8 Mart 2013, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/tunusta-yeni-hukümet-hazır-77560.html> (e.t. 4 Mayıs 2013)

¹¹² PÖHLE Sven, KULAKSIZOĞLU Beklan, *Tunus'ta Kriz Büyüyor*, Deutsche Welle Türkçe, 11 Ağustos 2013, <http://www.dw.de/tunusta-kriz-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-17012175> (e.t. 4 Eylül 2013)

¹¹³ Libya: The Italian Occupation and The Libyan Resistance, <http://www.libya-watanona.com/libya/resist.htm> (e.t. 4 Mayıs 2013)

olarak bağımsızlığını kazanmış ve Birleşmiş Milletler aracılığıyla bağımsızlığa kavuşan ilk ülke olmuştur.¹¹⁴

Libya'nın bağımsızlığı sonrası ülkenin başına Kral İdris geçmiştir. Batı yanlısı politikalar izleyen Kral İdris, ülkesinde oluşan milliyetçi akımların ve Arap-İsrail savaşları karşısında aldığı tutumların halk nezdinde kabul görmemesi sonucu 1969 yılında kansız bir darbe ile yönetimden uzaklaştırılmıştır.¹¹⁵ Yerine darbenin lideri Albay Muammer Kaddafi geçmiştir.

Kaddafi Üçüncü Evrensel Teori adını verdiği ve temelinde Nasır hayranlığı ve Arap milliyetçiliği yatan, kendi ifadesiyle İslamiyet ile Sosyalizmi sentezleyen bir ideolojiyi benimsemiştir. Yeşil Kitap olarak da bildiğimiz bu kitapta Kaddafi başta sosyal, ekonomik, siyasal konular olmak üzere spor, müzik, sanat, kadın ve erkek ilişkileri gibi her alanda yeni politikalar sunmaktadır.

Yeşil kitapta; devletin ismi olan “Kütlelerin devleti” anlamına gelen “Cemâhîriyye” kelimesini seçip, sosyal adaleti sağlamayı ve sınıflar arası farkları ortadan kaldırmak için sosyalist uygulamayı vaat etmekte, batı demokrasisinin ve Komünizmin hatalarından kurtulma sözünü vermektedir. Parlamentonun demokrasilerde sorunlar için yanlış bir çözüm olduğunu, gerçek demokrasilerde insanların doğrudan katılımının gerektiğini, partilerin ise kendi isteklerini halka empoze eden, diktatör yönetimlerin birer aracı olduğunu belirtmektedir. Bu düşüncelerin paralelinde de parlamentoyu kaldırıp halk komiteleri aracılığıyla halk iktidarını kurmayı önererek bu yolda Kuran’a göre davranılması gerektiğini belirtip bir nevi şeriat yönetimden bahsetmektedir.¹¹⁶

Kaddafi, tüm bu savunduğu düşünceler ışığında yıllarca ülkeyi baskı ile tek başına yönetmiştir.

Libya’da her ne kadar her çeşit muhalif ses bastırılmaya çalışılsa da yine de yönetime karşı olan muhalif bir taban mevcuttur. Sürgüne gönderilmiş İslamcı muhalifler, siyasal yönetimden dışlanan kabileler ve insan hakları savunucuları gibi farklı kesimlerden muhalifler Kaddafi yönetimine tepki göstermişlerdir. Ancak Libya’da yönetim kabile ve aileler aracılığıyla sağlandığı için Kaddafi rejiminin devamlılığı 2011 yılına kadar sağlanmıştır.¹¹⁷ Ancak bölgeye hâkim olan değişim dalgasından elbette Libya’da etkilenmiştir.

Libya’da küçük gruplar halinde yönetime karşı protestolar başlamıştır. Ancak kalabalığın daha da artmasına ve tepkilerin şiddetlenmesine yol açan kıvılcım ise 15 Şubat

¹¹⁴ METZ Helen Chapin, *Libya: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. The United Nations and Libya <http://countrystudies.us/libya/26.htm> (e.t. 5 Mayıs 2013)

¹¹⁵ CEVİZ Nurettin, *Libya Tarihine Kısa Bir Bakış*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27, s. 88

¹¹⁶ QADDAFI Muammar – Al, *The Green Book*, <http://www.zadishefreeman.com/images/Muammar-Qaddafi-Green-Book-Eng.pdf> (e.t. 8 Mayıs 2013)

¹¹⁷ AYHAN Veysel, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, MKM Yayınları, Mayıs 2012, s.162

2011’de avukat, insan hakları savunucusu ve rejim karşıtı olan Fethi Tarbel’in¹¹⁸ tutuklanması üzerine Bingazi polis merkezi önünde başlayan gösterilere polisin sert müdahale etmesi oluşturmuştur.¹¹⁹

Gösterilere karşı sert müdahalelerin gösterilmesi tepkilerin ülke geneline yayılmasına ve protestocuların sayısının artmasına yol açmıştır. 17 Şubat’ı ‘Öfke Günü’ ilan eden rejim karşıtları hem protestoculara destek vermek hem de yapılan sert müdahalelere tepki göstermek için halka büyük protesto gösterileri için çağrıda bulunmuşlardır.¹²⁰ Bu çağrı karşılık bulmuş ve halk meydanlarda toplanmaya başlamıştır. Ancak kısa sürede rejim karşıtları ve askerler arasında çatışmalar çıkmış ve ölenler, çok sayıda yaralananlar olmuştur.¹²¹

Libyalılar da Tunus halkı gibi uzun yıllar baskı ile yönetimden bıkmış olduklarından başlarda mevcut yönetime muhalif şeklinde sokaklara çıkmışlardır. Ancak daha sonra Kaddafi’nin sert tedbirlere başvurması ve halkın daha fazla özgürlük, demokrasi taleplerinde bulunması neticesinde olaylar bir iç savaşa dönüşmüştür. Tunus’ta barışçıl gösterilerle Bin Ali yönetimden uzaklaştırılırken Libya’da durum tam tersi bir hal almış ve Kaddafi’nin tutum ve açıklamaları ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kaddafi’nin, Mısır ve Tunus’ta yaşananları eleştirmesi, halka hitaben yaptığı konuşmalarda kendi ülkesinde bu tarz bir gösteriye müsamaha göstermeyeceğini bildirmesi¹²², isyanları bastırmak, göstericileri dağıtmak için ülke dışından paralı askerler getirmesi¹²³, halkına karşı silah kullanmaktan çekinmemesi Kaddafi yönetimine hem ülke içinden hem de uluslararası toplumdan tepkilerin artmasına neden olmuştur.

Kaddafi’nin ülke dışından paralı asker getirmesinin asıl nedeni olarak; orduda ve askeri bürokrasinin içinde ülkedeki önemli kabilelerden üyelerin yer alması gösterilmektedir. Libya’da kabileler önemli bir yeredir ve siyasal, sosyal, ekonomik, askeri her alanda kabile üyeleri ve aileleri etkilidir. Ülkede yaklaşık 140 kadar kabile¹²⁴ bulunurken bunlardan 30

¹¹⁸ Fethi Tarbel, 1996 yılında Abu Salim hapishanesinde Libya güvenlik güçleri tarafından öldürülen mahkûmlar için mücadele eden avukattır.

¹¹⁹ A Benghazi, la Police Disperse un Rassemblement Contre le Pouvoir, France24, 16 Şubat 2011, <http://www.france24.com/fr/20110216-libye-manifestations-sit-in-emeutes-police-deloge-force-pro-mouammar-kadhafi-regime> (e.t. 7 Mayıs 2013)

¹²⁰ Libya’da Göstericiler Öfke Gününe Hazırlanıyor, BBC Türkçe, 17 Şubat 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/02/110217_libya_dayofanger.shtml (e.t. 7 Mayıs 2013)

¹²¹ Öfke Günü Libya Topraklarında, Dünya Bülteni, 17 Şubat 2011, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=147758> (e.t. 9 Mayıs 2013)

¹²² Gaddafi Tells Rebel City, Benghazi, ‘We Will Show No Mercy’, Huff Post World, 17 Mart 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/03/17/gaddafi-benghazi-libya-news_n_837245.html (e.t. 9 Mayıs 2013)

¹²³ Gaddafi Amasses Army of African Mercenaries, Al Arabiya News, 3 Mart 2011, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/03/140004.html> (e.t. 9 Mayıs 2013)

¹²⁴ Libyan People & Ethnic Tribes, <http://www.temehu.com/Libyan-People.htm> (e.t. 10 Mayıs 2013)

tanisinin etkili rol oynadığını söyleyebiliriz.¹²⁵ Etkili bu kabilelerden de Kaddafi rejimine ve olaylar karşısındaki sert tutumuna tepkilerin gelmesi ülkede ciddi bir muhalefetin oluşmasına yol açmıştır.

Libya'daki en büyük kabile olan Warfallah (Trablus bölgesi) kabilesinin üst düzey üyesi olan Arkam al Warfalli, Kaddafi'yi artık kardeş olarak görmediğini ve kendisinden desteğini çektiğini belirtmiştir.¹²⁶ Yine aynı bölgede etkili birer kabile olan Tarhuna, Zintan ve Zaviya kabileleri gibi daha birçok kabile de isyancılara destek verdiklerini açıklamıştır.¹²⁷ Hatta Zaviya kabilesi eğer halka uygulanan saldırılar son bulmazsa etkili olduğu bölgede petrol akışını keseceklerini bildirmişlerdir.¹²⁸

Libya'da muhaliflerle rejim taraftarları arasında çatışmalar arttıkça, Kaddafi'nin aşırı güç kullanımı şiddetlendikçe, muhalifler daha fazla destek bulmuş ve daha fazla sayıda kabile tarafından maddi ve manevi anlamda desteklenmiştir. Bunun sonucunda da ülkenin doğusunda hâkimiyeti ele geçirmişlerdir.¹²⁹ Artık Libya'nın doğusu muhaliflerde, Kaddafi'nin doğduğu şehir Sirte ve batı bölgesinin hâkimiyeti ise Kaddafi'deydi. İç savaşın çizgilerinin bu kadar net çizilmesi ile çatışmalar daha da şiddetlenmişti.

Tüm bunlar yaşanırken Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ilk ciddi tepkisini 26 Şubat 2011 tarihinde oybirliğiyle aldığı 1970 (2011) sayılı kararla uluslararası toplum adına ortaya koymuştur. Bu karar ile BMGK Libya'daki durumun ciddi endişe yarattığını, sivillere karşı şiddet ve güç kullanımını kınadığını, insan hakları ve hukuk ihlallerinin yaşandığını bildirmiştir. Ayrıca Kaddafi ailesine ve üst düzey yöneticilere seyahat yasağı getirilmiş, aynı kişilerin varlıklarının dondurulması kararı alınmıştır.¹³⁰ Güvenlik Konseyinin temel amacı Libya'daki çatışmaların ve karışıklığın sona ermesi, halkın meşru taleplerinin yerine getirilmesidir. Ancak Kaddafi ve üst düzey yöneticilere yurt dışına çıkış yasağı getirilmesi onu ülkesinde kalıp sonuna kadar savaşılmaya yönlendirmektedir. Çünkü bu tür diktatörlüklerde yöneticinin iktidarı sürdürme umudu kalmadığında başka bir ülkeye

¹²⁵ Wading Through Maze of Libyan Tribes, <http://www.sandraoffthetrip.com/2011/02/22/nearly-impossible-to-wade-through-maze-of-libyan-tribes/> (e.t. 10 Mayıs 2013)

¹²⁶ ALEXANDER Caroline, *Libya's Tribal Revolt May Mean 'Last Nail in Coffin' for Qaddafi's Regime*, Bloomberg, 25 Şubat 2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-02-25/libya-s-tribal-revolt-may-mean-last-nail-in-coffin-for-qaddafi-s-regime.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

¹²⁷ BADRAN Esam, *Will Libyan Tribes Decide Gaddafi Fate? Libyan Tribal Map*, Onislam, 1 Mart 2011, <http://www.onislam.net/english/culture-and-entertainment/media/451304-will-libyan-tribes-decide-qaddafi-fate.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

¹²⁸ BASU Moni, *Libya's Tribes Rise Up Against Gadhafi*, Edition, 4 Mart 2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/03/libya.tribes/index.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

¹²⁹ Eastern Libya in Opposition Hands, Financial Times, 22 Şubat 2011, <http://www.ft.com/cms/s/0/369483de-3e94-11e0-9e8f-00144feabdc0.html#axzz2g0JIOP00> (e.t. 11 Mayıs 2013)

Libya Rebels Isolate Gaddafi, Seizing Cities and Oilfields, The Guardian, 24 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/24/libya-rebels-control-gaddafi-oilfields> (e.t. 11 Mayıs 2013)

¹³⁰ BMGK' nin 1970 sayılı Afrika'da barış ve güvenlik başlıklı kararı, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement> (e.t. 11 Mayıs 2013)

kaçarak bir nevi yönetim değişikliğine izin verilmektedir. Tunus'ta Bin Ali de bu şekilde koltuğundan vazgeçmiştir ve değişim sağlanmıştır. Ama Libya'da bu kararın alınması ile Kaddafi'nin ülkede kalınışı sağlanmış ve onu sonuna kadar direnmeye, her türlü çareye başvurmaya itmiştir. Bu da iç savaşın şiddetlenmesine ve daha çok kan dökülmesine yol açmıştır.¹³¹

Doğu Libya'da kontrolü muhaliflerin ele geçirmesi ile alternatif bir siyasi oluşum için de harekete geçilmiştir. İlk toplantı 27 Şubat tarihinde yapılsa da resmi olarak 5 Mart'ta Ulusal Geçiş Konseyi'nin (UGK) kurulduğu ilan edilmiştir. Konseyin kuruluşu halk hareketlerinin düzen kazanmasına ve güçlenmesine katkı sağlamıştır. Kısa süre içerisinde konsey çeşitli ülkelerce tanınmıştır. ABD Libya'daki UGK ile görüşüldüğünü açıklarken Fransa'da Sarkozy 10 Mart tarihinde resmi düzeyde Libya Ulusal Konseyini bu ülkenin meşru temsilcisi olarak tanıdığını açıklamıştır.¹³² Fransa'nın bu adımından sonra birçok Avrupa Birliği (AB) ülkesi, muhalefeti resmi olarak tanıma konusunda harekete geçmiştir.

BMGK'de alınan 1970 sayılı yaptırım kararlarına rağmen iç savaşın ve Kaddafi'nin yoğun bir şekilde askeri gücünü kullanmaya devam etmesi başta Fransa olmak üzere batı dünyasında tepkilerin artmasına yol açmıştır. 17 Mart'a gelindiğinde Kaddafi'nin hâlâ etkin bir şekilde savaşıyor olması, BM'de Libya'ya uçuşa yasak bölge kararının alınması yönünde çabaları arttırmıştır. Özellikle Fransa ve İngiltere'nin bu yönde yoğun çabaları sonucu 17 Mart tarihinde BMGK Libya krizi ile ilgili toplanmıştır. Toplantıda vurgusu yapılan konu BM Ana Sözleşmesinin güç kullanmaya izin veren 7. bölümü ve Libya'daki durumun, uluslararası barış ve güvenliğe karşı bir tehdit olduğudur. Oylama sonrası, sivililerin korunması için uçuşa yasak bölge oluşturulmasına yetki veren, Libya'da biran önce ateşkesin sağlanması çağrısında bulunan ve rejime yönelik yaptırımların daha da sıkılaştırılması ve genişletilmesini öneren 1973 sayılı karar¹³³ kabul edilmiştir.¹³⁴ BMGK kararlarından sonra, Libya'daki olayların şiddeti artmış, muhaliflerin durumu sıkıntıya girmeye, Kaddafi güçleri muhalifler karşısında etkili olmaya başlamıştır. Fransa ve İngiltere'nin başını çektiği, ABD ve coğrafik açıdan stratejik öneme sahip İtalya'nın da yer aldığı grup bir an önce harekâtın başlatılmasını

¹³¹ ÇAĞIRAN Mehmet Emin, *Birleşmiş Milletler Zorlama Tedbirleri ve Libya*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27, s. 19–20.

¹³² Clinton to Meet Libyan Rebels, Aljazeera, 10 Mart 2011, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2011/03/2011310101413705407.html> (e.t. 13 Mayıs 2013)
Fransa Libya Muhaleflerinin Kurduğu Libya Milli Konseyi'ni Tanıdı, Bloomberg HT, 10 Mart 2011, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/866618-fransa-libyali-muhaleflerinin-kurdugu-libya-milli-konseyini-tanidi> (e.t. 13 Mayıs 2013)

Fransa, Libya Milli Konseyi'ni Tanıdı, TRT, 10 Mart 2011, <http://www.trt.net.tr/trtavaz/fransa--libya-milli-konseyi-ni-tanidi--haber-detay,tr,823d0df6-3483-44cf-873b-332e1f6c01d3.aspx> (e.t. 13 Mayıs 2013)

¹³³ BMGK'nin 1973 sayılı Libya'nın durumu başlıklı kararı,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> (e.t. 14 Mayıs 2013)

¹³⁴ OĞAN Sinan, *BM Güvenlik Konseyi'nin Libya Kararı Bir Müdahaleyi Getirir mi? Türkiye'nin Tepkisi Ne Olur?*, TURKSAM, 18 Mart 2011, <http://www.turksam.org/tr/yazdir2361.html> (e.t. 14 Mayıs 2013)

istemiştir. Fransa müdahale konusunda inisiyatifi ele geçirerek harekâta öncülük yapmak istemiş ve acele davranarak bunu da gerçekleştirmiştir.¹³⁵ Havadan ve denizden yapılan harekâta Libya'nın hava savunma sistemi, haberleşme sistemi, hava kuvvetleri ve muhalif güçlere karşı kullanılan tank ve zırhlı araçların hedef olarak seçildiği bildirilmiştir. Belirlenen hedeflerin havadan ve denizden yapılan atışlarla vurulduğu, kara harekâtının olmadığı ve olmayacağı, birçok ülkenin operasyona destek verdiği, Rusya ve Venezüella'nın operasyonlardan üzüntü duyduğu, Kaddafi'nin operasyonları haçlı seferleri olarak değerlendirdiği ve operasyonlara karşı direnmeye devam edeceklerini bildirdiği haberleri operasyon sonrası farklı kesimlerden yapılan farklı açıklamalardır.¹³⁶

Operasyonlara Fransa'nın öncülük etmesi, ABD'nin ve bazı AB ülkesinin (Almanya gibi) bu durumdan rahatsız olması ve en önemlisi Kaddafi'nin iktidarı bırakmayıp direnmeye devam edeceğini açıklamış olması operasyonların nasıl ve ne kadar süre devam edeceği yönünde tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Bu tartışmalar arasında NATO Libya'daki tüm askeri operasyonları üstlenmeye hazır olduğunu açıklamıştır. 27 Mart tarihinde operasyonu devralma kararı alınmış ve 31 Mart tarihinde operasyon NATO'ya devredilmiştir.¹³⁷ Ardından yapılan açıklamada, Libya misyonunun üç unsurdan oluştuğu ve bunların Libya'da uygulanan silah ambargosunun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulaması ve saldırı karşısında sivillerin korunması görevlerini yürütmek olduğu bildirilmiştir.¹³⁸

NATO'nun görevi devralmasından sonra üyeler arasında bir uyum sağlanamamış, bazı üyeler (Fransa ve İngiltere gibi) UGK'yi en baştan tanırken bazı üyeler ise (Türkiye gibi) hem muhaliflerle hem de Kaddafi rejimiyle görüşmeye devam etmiştir. Bu da NATO'nun içinde farklı politikalara, çıkarlara sahip ülkeler olduğunu göstermektedir.

NATO'nun muhalif gruplara silah ve teçhizat yardımları¹³⁹ devam ederken bir yandan zaman Libya halkı aleyhine ilerlemektedir. Ne NATO ve muhaliflerin, ne de Kaddafi ve rejim yanlılarının Libya'yı kontrol altına alacak güçleri bulunmadığı ve çatışmaların aynı şekilde

¹³⁵ Quels Pays Participent à L'opération Militaire en Libye?, Le Monde, 19 Mart 2011, http://www.lemonde.fr/afrique/article/2011/03/19/qui-participera-aux-operations-militaires-en-libye_1495866_3212.html (e.t. 15 Mayıs 2013)

¹³⁶ Libya'ya Hava ve Denizden Büyük Operasyon, Hürriyet, 20 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/17316795.asp> (e.t. 14 Mayıs 2013)
L'armée Française Mobilisée Pour L'intervention Militaire en Libye, RFI, 19 Mart 2011, <http://www.rfi.fr/afrique/20110319-armee-francaise-mobilisee-intervention-militaire-libye> (e.t. 19 Mayıs 2013)

¹³⁷ NATO, Libya'daki Operasyonu Tüm Unsurlarıyla Devraldı, Turkishny, 31 Mart 2011, http://www.turkishny.com/hot-news/50-hot-news/50994-nato-libyadaki-operasyonu-tum-unsurlaryla-devrald#.UkSy-NK8B_I (e.t. 21 Mayıs 2013)

¹³⁸ NATO and Libya, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110402_110402-oup-update.pdf (e.t. 21 Mayıs 2013)

¹³⁹ France Sent Arms to Libyan Rebels, The Washington Post, 29 Haziran 2011, http://articles.washingtonpost.com/2011-06-29/world/35235276_1_nafusa-mountains-hans-hillen-libyan-rebels (e.t. 22 Mayıs 2013)

devam ettiği görülmüştür. Bu da yeni bir operasyonun gündeme gelmesine yol açmıştır.¹⁴⁰ Hava operasyonlarının konuşulduğu günlerde muhalif güçlerin Kaddafi'nin elinde olan bölgeleri birer birer ele geçirmeye başladığı haberleri gelmiştir. Öncelikle Zaviya'nın sonrasında Zintan'ın ele geçirilmesi muhalif güçleri Trablus'a yönlendirmiştir.¹⁴¹ Trablus'a yönelen muhalif güçlerine NATO'nun hava operasyonları da destek sağlamış ve çatışmalar muhaliflerin üstünlüğü ile devam ederken 25 Ağustos'ta Trablus'un ele geçirildiğini, rejim yanlılarının geri püskürtüldüğünü ve Libya'nın özgürlüğüne kavuştuğunu açıklamışlardır.¹⁴²

Trablus'tan sonra geriye rejim yanlıların elinde Sirte ve Beni Velid şehirleri kalmıştır. Kaddafi'nin doğduğu ve Trablus'tan sonra bulunduğu düşünülen yer olan Sirte, bu yüzden önemlidir. Muhalifler Sirte'yi de ele geçirip Kaddafi'yi siyasal mücadelenin dışına itmek istiyorlardı. Bu yüzden operasyonlar Sirte'ye yönelmiş¹⁴³ ve NATO'da hava operasyonları ile muhaliflere destek vermiştir. Kaddafi için son şans, muhalifler için belki de zaferin adresi, son çatışmaların yaşandığı, savaşın sonlandığı ve Libya'nın kaderinin şekilleneceği yer Sirte olmuştur. Sınırlı bir direniş olsa da Kaddafi her zaman açıklamalarında ölene kadar direneceğini söylediği gibi direnmiştir. Bu da Kaddafi'nin teslim olmasının pek mümkün görünmediğini, kendisinin ölü olarak ele geçirileceğini akıllara getirmiştir. Beklenen ölüm haberi 20 Ekim günü gelmiştir.¹⁴⁴ Muhaliflerin ve NATO'nun saldırıları sonrası Kaddafi muhaliflerce yaralı halde bulunmuş ve öldürülmüştür.¹⁴⁵ Bir diktatör liderin devri böylece kapanmıştır.

¹⁴⁰ NATO: Libya Operasyonu Devam Edecek, Bloomberg HT, 22 Ağustos 2011, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/951553-nato-libya-operasyonu-devam-edecek> (e.t. 24 Mayıs 2013)

¹⁴¹ Libya Conflict: Rebels Battle Gaddafi Troops in Zawiya, BBC News, 14 Ağustos 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14521323> (e.t. 24 Mayıs 2013)

¹⁴² LANGERDONCK Gert Van, CHICK Kristen, *Libya's Rebels Struggle to Control Tripoli*, The Christian Science Monitor, 26 Ağustos 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/0826/Libya-s-rebels-struggle-to-control-Tripoli> (e.t. 24 Mayıs 2013)

¹⁴³ BEAUMONT Peter, *Gaddafi's Last Stronghold, The City of Sirte, Becomes Libya's Final Battle*, The Guardian, 6 Ekim 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/oct/06/gaddafi-sirte-libya-final-battle> (e.t. 24 Mayıs 2013)

¹⁴⁴ Le Colonel Kadhafi est mort, Le Figaro, 20 Ekim 2011, <http://www.lefigaro.fr/international/2011/10/20/01003-20111020ARTFIG00592-libye-le-colonel-mouammar-kadhafi-est-mort.php> (e.t. 24 Mayıs 2013)

La mort de Kadhafi Marque la Fin de la Guerre en Libye, Le Monde, 20 Ekim 2011, http://www.lemonde.fr/libye/article/2011/10/20/la-mort-de-kadhafi-marque-la-fin-de-la-guerre-en-libye_1591628_1496980.html (e.t. 24 Mayıs 2013)

Muammar Gaddafi Killed as Sirte Falls, Aljazeera, 20 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/2011102011520869621.html> (e.t. 25 Mayıs 2013)
42 Yıllık Zulmün Sonu Linç Oldu, Milliyet, 21 Ekim 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/42-yillik-zulmun-sonu-linc-oldu/dunya/dunyadetay/21.10.2011/1453172/default.htm> (e.t. 25 Mayıs 2013)

¹⁴⁵ Kaddafi'nin nasıl öldüğü net olarak bilinmemek ile birlikte muhaliflerce yaralı ele geçirildiği ve daha sonra bir muhalif tarafından öldürüldüğü fikri ağırlık kazanmaktadır. Ölümü ile ilgili İnsan Hakları Komisyonu hazırladığı rapor haberi için: MCELROY Damien, *Colonel Gaddafi Died After Being Stabbed With Bayonet Says Report*, The Telegraph, 17 Ekim 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/9613394/Colonel-Gaddafi-died-after-being-stabbed-with-bayonet-says-report.html> (e.t. 26 Mayıs 2013)

Ortadoğu'ya yapılan operasyonlar incelendiğinde genelde ABD'nin öncülüğünde müdahalelerin yapıldığını görüyoruz. Ancak söz konusu ülke Fransa ve İngiltere'nin arka bahçesi olarak adlandırabileceğimiz bir ülke-ki bu ülke petrol zengini bir ülke- olduğundan Libya'ya müdahale Fransa'nın önderliğinde diğer ülkelerin katılımı ile gerçekleşmiştir. Aynı şekilde operasyonun yapılış hızı da dikkat çekicidir. Avrupalı devletler, 1990'larda hemen yanı başında Bosna Hersek ya da Kosova'da yaşanan katliamlarda son derece ağır hareket ederken, günümüzde çok sıkı ekonomik bağımlılıkları bulunan Libya'ya karşı bir aylık bir sürede karar alıp operasyon başlatmışlardır.¹⁴⁶ Libya konusunda ortak çıkarlara sahip olan devletlerin farklı politikalar izlemesi nedeniyle AB askeri bir operasyon yapabilecek nitelikte bir askeri yapılanmasının olmasına rağmen, operasyonlar NATO kuvvetleri ile gerçekleşmiştir.

NATO, operasyonlarını 27 Ekim günü sonlandırıldığını açıklamıştır.¹⁴⁷ Artık yönetim tamamen Geçici Ulusal Konsey'e devredilmiştir. Uluslararası camia tarafından meşru iktidar olarak kabul edilen Kaddafi sonrası Ulusal Konsey'in ülke siyasi yapısının yeniden kurulması, istikrarın sağlanması, silahlı aşiretlerin silahsızlandırılması ve ekonominin onarılması gibi hususlar en önemli öncelikleri olacaktır.

Mevcut durumda seçimler yapılmış, yeni kabine oluşturulmuştur. Libya lideri Kaddafi'nin devrilmesi sonrası geçiş hükümeti kurulmuştur. Geçiş hükümeti tarafından bir anayasa oluşturulmadığından ülkenin anayasası henüz hazırlanmamıştır.¹⁴⁸ Devlet başkanı 2013 seçimleri ile Nouri Bousahmein ve başbakan ise Ali Zaydan'dır.¹⁴⁹

Libya'nın seçimle iş başına gelmiş bir başbakanı ve devlet başkanı bulunmaktadır. Bazı kesimlerden federalizm önerisi gelmektedir ama tam olarak devlet şekli netleşmemiştir. Kaddafi zamanında özel birlikler varken şimdi halkın memnun olmadığı milis güçleri vardır. Petrol bu milis güçlerinin elinde ve enerji zengini Libya'da üretim durmuş durumdadır. Ülkede hâlâ yolsuzluklar devam etmektedir. Libya, Kaddafi'yi hatırlatan bayrağını değiştirmiş ancak henüz yeni bir anayasa oluşturamamıştır. Anayasanın İslam hukukuna, şeriata uygun olması, kadın-erkek eşitliği ve hakları, önemli birer aktör olan kabilelerin Libya'da yeni siyasal süreçte nerede yer alacağı konusu gündemdeki önemli konulardır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ AKGÜL Öner, *Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Aralık 2011, Cilt 3 Sayı 36, s. 52, 58

¹⁴⁷ NATO and Libya, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (e.t. 26 Mayıs 2013)

¹⁴⁸ Libya hakkında tüm bu genel bilgiler için bkz. Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (e.t. 27 Mayıs 2013)

¹⁴⁹ Libya: L'Assemblée Nationale A Elu Son Nouveau President, Le Monde, 25 Haziran 2013 http://www.lemonde.fr/libye/article/2013/06/25/libye-l-assemblee-nationale-a-elu-son-nouveau-president_3436534_1496980.html (e.t. 27 Haziran 2013)

¹⁵⁰ Slow Rebirth For Post-revolution Libya, BBC News, 17 Şubat 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-21457879> (e.t. 28 Mayıs 2013)

Libya’da başlayan ateşin üzerinden nerdeyse üç yıl gibi uzun sayılabilecek bir zaman geçmiştir. Belki yeni bir devlet inşa etmek için kısa bir süre ancak anayasa oluşturmak, devlet kurumlarının ve ordunun düzenlenebilmesi için yeterli bir süre olarak görünmektedir. Libya şuan sadece diktatör liderinden kurtulmuş ancak yerine yeni bir düzen getirememiştir. Maalesef siyasal düzen sağlanmadıkça enerji zengini ülkenin ekonomik olarak da beklenen refahlığı sağlaması pek mümkün görünmemektedir. Libya’nın belki zamana ihtiyacı var ancak siyasal, sosyal, ekonomik kriz içerisinde olan ülke ilerisi için pek umut vaat etmemekte ve Libya için ‘yeni Irak olur mu’ sorusu çoktan sorulmaya başlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP AYAKLANMASI ve MISIR

Tunus ve Libya örnek ülkelerini inceledikten sonra asıl konumuz olan Mısır ve Mısır’da yaşanan siyasal gelişmelere geçebiliriz.

İlk olarak Mısır’ın ülke profili çıkarılacak ve ardından bağımsızlığın kazanıldığı tarihten itibaren siyasal gelişmelerinde öne çıkan durumlar belirtilecektir. 2011 yılında yaşanan ayaklanma dönemine gelinceye kadarki süreç inceledikten sonra, isyanların başladığı süreç ve bu süreçte neler yaşandığı, hangi konuma gelindiği belirtilecektir.

Daha sonra Mısır siyasal yaşamında ve yaşanan ayaklanma döneminde etkili olan aktörler incelenecektir. Bu aktörlerden en etkilisi ve en önemlisi olan Müslüman Kardeşler Hareketi ayrı başlık altında, tarihsel süreç ile birlikte ele alınacaktır.

Mevcut durumda iktidara gelip ardından yönetimden uzaklaştırılan Müslüman Kardeşler Hareketi ve bu hareketin karşısında yer alan Mısır Ordusu/ Askeri Konsey iki ana aktör olarak ele alınacak ve geline nokta itibarı ile çatışma analizi çerçevesinde incelenecektir.

3.1. Ülke Profili

Mısır, dünyanın en eski ve en büyük uygarlıklarından birinin yaşadığı tarih kokan topraklara sahip bir ülkedir. Nil nehrinin sağladığı zenginlik Mısır’ın hayat damarlarından biri ve en önemlisi olmuştur. Ayrıca ülkede bulunan çöller de ülkeyi güneyden ve batıdan çevreleyerek hem korumuş hem de diğer ülkelerden farklı bir coğrafyaya sahip olmasını sağlamıştır.

Mısır, Akdeniz kıyısında yer alan, Libya, İsrail, Suudi Arabistan ve Sudan gibi bölgenin önemli ülkeleri ile komşu, jeopolitik açıdan önem taşıyan bir Kuzey Afrika ülkesidir. Temmuz 2013 verilerine göre 85 milyonun biraz üzerinde bir nüfusa sahiptir. Nüfusunun % 90’ı Müslüman ve daha fazlası Mısırlı olan ülke aynı zamanda genç bir nüfus yapısına sahiptir. Yönetim şekli cumhuriyet olarak belirtilmekle birlikte 2011 yılında yaşanan halk ayaklanması sonucu yeni bir anayasa oluşturulmuş ancak 2013 yılında ordunun yönetimi ele alması sonucu anayasa askıya alınmıştır. Medeni hukuk ve İslam dini hukukuna dayalı karma bir hukuk sistemi bulunmaktadır. Şuan için ülkenin cumhurbaşkanı Adli Mansur ve başbakan da Hazım El Beblavi’dir.¹⁵¹

¹⁵¹ Ülke hakkındaki genel bilgiler için bkz. Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (e.t. 28 Ekim 2013)

Arap dünyasının en fazla nüfusa sahip olan ülkesi Mısır'da genç nüfus oranı ve genç nüfus içinde işsizlik oranı da aynı ölçüde fazladır. Resmi rakamlara göre 15–64 yaş arası nüfusun % 25'i işsiz olarak görünürken uluslararası verilere bakıldığında ise bu oran % 50'lere kadar çıkmaktadır. Çalışan kesimin %3'ü ise günlük 1,25 doların altında bir gelir elde etmektedir.¹⁵²

Kuzey Afrika ve Ortadoğu petrol ve doğalgaz açısından zengin bir bölgedir ve Mısır da bu zenginliğe sahip bir ülkedir. Topraklarında bulunan petrol kaynakları sadece ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeydedir ve ciddi bir ihracat kalemi oluşturmamaktadır. Ülkede bulunan ve petrol kadar değerli olan diğer bir kaynak da Nil Nehri'dir. Nil Nehri sayesinde tarımın verimli ve çeşitli oluşu ülkenin önemli bir tarım ülkesi olmasını sağlamıştır. Bu da ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun Nil deltasında yerleşmesine yol açmıştır.¹⁵³ Nil Nehri tarıma olduğu kadar turizme de büyük bir katkı sağlamaktadır. Mısır, hem Nil Nehri gibi doğal güzellikler ile hem de piramitler gibi tarihi güzellikleri ile turistlerin ilgisini çeken ve turizm gelirleri ile ekonomisine ciddi katkılar sağlayan bir ülkedir.

Jeopolitik konumu itibarı ile stratejik bir geçiş noktası olması dolayısıyla Mısır, hem bölge açısından hem de küresel anlamda önem arz etmektedir. Afrika ve Asya arasında geçiş noktası olmasının yanı sıra Akdeniz'den Kızıldeniz'e, oradan da Hint Okyanusu'na açılan Süveyş Kanalı'nın varlığı başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok dünya ülkesinin, Mısır'ı kritik bir nokta olarak kabul etmesini sağlamaktadır.¹⁵⁴

Mısır, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında bulunması, Nil Nehri ve Süveyş Kanalı'na sahip olması, İsrail ile sınırını oluşturan Sina Yarımadası, Arap dünyasında en fazla nüfusa sahip ülke olması ile stratejik açıdan önemli bir ülkedir. Ayrıca başta ABD olmak üzere batı ile iyi ilişkiler içerisinde olması ve konum itibarıyla enerji merkezlerine yakın olması ile de hem bölge için hem de küresel anlamda ayrıcalıklar taşıyan bir ülkedir.

3.2. Mısır Siyasal Hayatına Kısa Bir Bakış

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin bulunduğu topraklar dünyanın en eski uygarlıklarından birine ev sahipliği yapmış topraklardır ve bunlardan biri olan Mısır medeniyeti binlerce yıl aynı toprakları kendine yer edinmiştir. Bu denli uzun bir geçmişe sahip olan ülkenin bütün tarihini incelemek çalışmanın içeriğini fazlasıyla aşacaktır. Bu açıdan ülkenin tarihine önce

¹⁵² AYHAN Veysel, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, s. 94

¹⁵³ TAŞTEPE BİLGİ Zeynep, *Mısır Ülke Raporu*, (2013)

http://www.kobishowroom.com/images/stories/ulke_raporlari_2013/Misir_ulke_raporu_2013.pdf (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁵⁴ DİRİÖZ Ali Oğuz, *Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 4 Sayı 37, s.84

bağımsızlık öncesi dönemden kısaca bahsedip ardından daha ayrıntılı olarak bağımsızlık sonrası dönemi inceleyerek başlamak daha uygun olacaktır.

Bölgedeki diğer birçok ülke gibi Mısır'da Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar yönetimi altında kalmıştır. Mısır'ın Osmanlı yönetimine girişi Yavuz Sultan Selim zamanında olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun denetimindeyken 1798–1801 yılları arası dönemde Fransız işgalini altında kalan Mısır, Osmanlı yönetimine karşı Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ile yarı bağımsız bir yapıya kavuşmuştur. 19. yüzyılın sonlarına doğru İngilizlerin kontrolünde yarı bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'na kadar sözde Osmanlı toprağı olan ama fiilen İngilizlerin kontrolünde olan Mısır savaşın başlamasıyla imparatorluktan tamamen ayrılmıştır. Ülkeye çeşitli yollardan giren İngiltere, hükümet üzerinde etkili olmaya başlamış ve 1914 yılında savaşın başlamasıyla birlikte ülkeyi tamamen işgal etmiştir. İngiltere'ye karşı Birinci Dünya Savaşı süresinde ve sonrasında yaygın ayaklanmalarla mücadele eden Mısır, 1922 yılında Kral Fuad'ın yönetiminde iken İngiltere'nin yayınladığı bir deklarasyonla bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak, Mısır'daki İngiliz askerleri 1946 yılına kadar ülkeden çekilmemiş, bu tarihte ise Süveyş Kanalı bölgesini ellerinde bulundurmak koşuluyla ülkenin diğer kesimlerini terk etmiştir. Bağımsızlık sonrası babasından sonra tahta geçen Kral Faruk 1952 yılında darbe ile devrilinceye kadar Mısır'ı güçlü bir İngiliz himayesi altında yönetmiştir.¹⁵⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde olduğu gibi Mısır'da da milliyetçi akımlar hız kazanmıştır. Bunun bir göstergesi olan 1947–48 Birinci Arap–İsrail savaşında Mısır orduları İsrail'e karşı savaşmış ancak başarılı olamamıştır. Bu savaşa katılanlardan biri de Cemal Abdül Nasır'dır. Arap milliyetçiliğı ile bilinen Nasır savaşta da yanında yer alan subay arkadaşları ile birlikte Hür Subaylar Hareketi'ni kurmuştur. Bu hareket 1952 yılında Kral Faruk'a karşı askeri bir darbe gerçekleştirerek yönetime el koymuş ve 1953 yılında Cumhuriyeti ilan etmiştir.¹⁵⁶ 1956 yılında yapılan seçimlerde ise Cemal Abdül Nasır ülkenin cumhurbaşkanı olmuştur.¹⁵⁷

¹⁵⁵ ERENDİL Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğı Olayları*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, s.26

¹⁵⁶ DİRİÖZ, a.g.e. s. 84

¹⁵⁷ 1953'te ilan edilen Mısır Cumhuriyeti 1958 yılında, II. Dünya Savaşı sonrası 1946'da Fransızların Suriye'den resmen çekilmesiyle kurulmuş olan Suriye Cumhuriyeti ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurdular. Mısır ve Suriye arasında 1 Şubat 1958'de ilan edilen ve her iki ülkedeki referandumlarla onaylanan siyasi birleşme bir askerî darbenin ardından Suriye'nin Mısır'dan bağımsızlığını ilan etmesiyle, 28 Eylül 1961'de son buldu. Birliğin dağılmasına karşın Mısır, Birleşik Arap Cumhuriyeti adını 2 Eylül 1971'e değin korudu. O tarihte bugünkü resmi adı olan Mısır Arap Cumhuriyeti ismini aldı. <http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r> (e.t. 28 Ekim 2013)

Nasır, milliyetçi duyguların da etkisi ile ülkenin ekonomik düzenini sosyalist ilkelere dayandırmış, dış politikada ise batı dünyası yerine sosyalist blok ülkeleriyle yakınlaşmış ve ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler içine girmiştir. Aynı zamanda Tito ve Nehru ile birlikte Bağlantısızlar Hareketinin kurulmasında yer almıştır.¹⁵⁸

Ülke kaynaklarının ülke halkına daha eşit şekilde dağıtılmasını savunan Arap milliyetçiliği de Nasır'ı Süveyş Kanalı krizinde batılı ülkelerle karşı karşıya getirmiştir. 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi Nasır'ın Arap dünyasında saygınlık kazanmasını sağlarken batı dünyasında da tepkiye neden olmuştur.

Süveyş Kanalı her zaman stratejik bir öneme sahip olmuştur. Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan bu kanal ayrıca Hint Okyanusu'nu Akdeniz'e bağlayan en kısa deniz yoludur. Kanalı önemli kılan diğer nokta da, belki de en önemlisi, günümüzde başta petrol olmak üzere uluslararası gemi taşımacılığı ve ticaret açısından Avrupa ve Asya arasındaki trafiğin yükünü taşıyor olmasıdır.¹⁵⁹ 1956 Süveyş Krizi ise Nasır'ın kanalı millileştirmesi ile başlamış buna karşılık olarak çıkarlarını tehlikede gören İsrail, Fransa ve İngiltere'nin bu ülkeye askeri müdahalede bulunmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁰ Süveyş krizi sonucu, askeri açıdan başarı elde edememiş olmasına karşın, siyasal açıdan Cemal Abdül Nasır büyük bir başarı elde etmiştir. Kanalı millileştirmekle kalmamış, 1881'den beri süren İngiliz etkisini ortadan kaldırmış, uluslararası kamuoyunu ve Arap dünyasının büyük desteğini arkasına almıştır.¹⁶¹

Mısır, 1967 yılında İsrail ile ikinci kez karşı karşıya gelmiştir ve Sina yarımadasının işgal edildiği Altı Gün Savaşı yaşanmıştır. Bu savaş Mısır'ın askeri açıdan ağır yenilgi almasına, Sina yarımadasının 1978 Camp David görüşmelerine kadar İsrail işgalinde kalmasına ve Nasır yönetiminin zayıflamasına neden olmuştur.

1970 yılında Cemal Abdül Nasır'ın ölmesi sonrası yerine 1952 yılındaki darbeye de katılan Nasır'ın arkadaşı Enver Sedat geçmiştir. Enver Sedat 1981 yılında bir suikast sonucu öldürülünceye kadar ülkede önemli ekonomik, sosyal ve siyasal değişiklikler gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Sedat, Nasır'ın aksine, Arap milliyetçiliğine dayalı bir politika değil batı yanlısı bir politika izlemiştir. Mısır'ı başta ABD olmak üzere batı dünyasına yaklaştırmış, Mısır ekonomisinde özel sektöre yeniden yer vermiş, açık kapı politikası uygulamaya başlayarak yabancı sermayenin ülkeye gelmesini sağlamıştır.¹⁶² Ayrıca Sovyet

¹⁵⁸ Mısır'ın Siyasi Görünümü, T.C. Dış İşleri Bakanlığı <http://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁵⁹ Süveyş Kanalı hakkındaki bilgi için bkz. <http://www.suezcanal.gov.eg/sc.aspx?show=17> (e.t. 29 Ekim 2013)

¹⁶⁰ SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s. 302–303.

¹⁶¹ SANDER Oral, a.g.e. s.304

¹⁶² METZ Helen Chapin, *Egypt: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1990, <http://countrystudies.us/egypt/> (e.t. 28 Ekim 2013)

etkisini ortadan kaldırmış ve İsrail ile barış görüşmelerine başlamıştır. Bu sayede ABD'nin yıllık 2 milyar dolar civarında olan ekonomik ve askeri yardım programından yararlanmaya başlamıştır.¹⁶³ İsrail'e karşı 1973 Savaşını kazanan Mısır, 1978'de ise ABD arabuluculuğunda İsrail ile Camp David Anlaşmasını imzalamıştır. İsrail bu anlaşma uyarınca işgal ettiği Mısır topraklarından 1981 yılında geri çekilmiştir ve bu anlaşma ile Enver Sedat hafızalara İsrail ile kalıcı bir barış anlaşması yapan Arap lider olarak geçmiştir.¹⁶⁴ Batı ve İsrail ile olan bu yakınlık ve İsrail ile yapılan anlaşma 1981 yılında Enver Sedat'a düzenlenen suikasta¹⁶⁵ yol açan temel nedenlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Enver Sedat'a düzenlenen suikastın ardından Mısır'da 30 yıl ülkeyi yönetecek olan Hüsnü Mübarek dönemi başlamıştır. 1981 yılında Cumhurbaşkanlığı'na getirilen ve öncüleri gibi asker kökenli olan Hüsnü Mübarek, içeride Enver Sedat'ın uyguladığı ekonomik ve sosyal politikaları ana hatlarıyla sürdürmüş ve başta ABD olmak üzere Batı dünyasıyla yakın ilişkiler tesis etmiştir. Enver Sedat döneminde İsrail ile imzalanan barış anlaşmalarını aynen korumuştur.¹⁶⁶

Hüsnü Mübarek görevdeki dönemi boyunca ülkeyi, halkın anayasal temel özgürlüklerini sınırlayan, polis gücünün yetkilerini genişleten ve devlete tutuklama yetkisi veren olağanüstü hal yasalarına göre yönetmiştir. Baskıcı yönetimin İslamcı terörle mücadele için gerekli olduğunu savunmuş ve ekonomik kalkınmayı da daha çok kendi çevresine yönelik sağlamıştır.¹⁶⁷

İsrail devleti ile olan barış anlaşması yüzünden Arap Ligi üyeliği askıya alınan Mısır, Mübarek döneminde tekrar üyeliğe kabul edilmiş ve örgütün merkezi Kahire'ye taşınmıştır.

1991 yılındaki Körfez Savaşı'nda ise Mısır, Irak'a karşı olan ABD'nin de yer aldığı müttefik koalisyonun bir üyesiydi. Mısır'ın ABD'nin onayı ile savaşa katılımı Mısır'a bir takım mali yardımları da beraberinde getirmiştir. Mısır'ın askeri ittifak içinde yer alması ona yaklaşık 20 milyar dolar maddi yardım yapılmasını sağlamıştır.¹⁶⁸ Mübarek döneminde ayrıca ABD'nin yaptığı ekonomik ve askeri yardımlar artarak devam etmiş ve Mısır ABD yardımı alan ülkeler arasında en başlarda yer almaktadır.

¹⁶³ TRISTAM Pierre, *Profile: Egypt's Anwar el Sadat (1918–1981)*,

<http://middleeast.about.com/od/egypt/p/me081006b.htm> (e.t. 29 Ekim 2013)

¹⁶⁴ ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010, s. 735–747

¹⁶⁵ FARRELL E. William, *Sadat Assassinated at Army Parade as Men Amid Ranks Fire Into Stands; Vice President Affirms 'All Treaties'*, The New York Times,

<http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/big/1006.html#article> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁶⁶ Mısır'ın Siyasi Görünümü, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁶⁷ Profile: Hosni Mubarak, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12301713> (e.t. 29 Ekim 2013)

¹⁶⁸ A Survey of Egypt: The IMF's Model Pupil, The Economist, Mart 1999, http://www.economist.com/node/319594/print?story_id=319594 (e.t. 29 Ekim 2013)

Mübarek, kendinden önceki liderler gibi ülke içinde ciddi bir muhalefetin oluşmasını engellemiştir. Her türlü muhalefet yönetim tarafından terör odaklı iç tehdit olarak ilan edilmiş ve iktidar partisi temelli bir demokrasi anlayışı yerleşmiştir. Mübarek, 1987, 1993, 1999 ve 2005 yıllarında yapılan seçimlerde yüksek oylarla yerini korumuş ve son seçim hariç muhalefetin katılımını daima sınırlı tutmuştur. Tek partinin katılıp yüksek oy oranı ile yeniden kazandığı seçimlerin halkın iradesini temsil etmeye yönelik olmadığı, iktidarın yönetimini seçimler kanalıyla meşrulaştırdığı söylenebilir.¹⁶⁹ Mübarek bu yönetim anlayışı ile siyasi alanda fiili tek parti yönetimini uzun süre sürdürerek demokratikleşmenin yolunu tıkamıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi gibi gerçekten tabandan destek alan muhalif oluşumları sistem dışına itmiş, fakat daha zayıf ve zararsız gördüğü partilerin siyasetin içinde yer almasına izin vermiştir.¹⁷⁰

2005 yılında yapılan seçimlerde ise Mübarek, ülke içinden ve dışarıdan gelen baskılar sonucu anayasada değişiklik yaparak çok partili bir seçimin zeminini hazırlamıştır. Muhalefetin propaganda faaliyetlerinin kısıtlanmasıyla Mübarek yine büyük oranda oy alarak 5. kez cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak belki de ilk kez İslamcı muhalefetten bağımsız adaylar mecliste yer almıştır. Ülkede yasadışı kabul edilen ve seçimlere bağımsız adaylarla katılan Müslüman Kardeşler Hareketi de meclisin beşte bir çoğunluğuna denk gelen 84 sandalye kazanmıştır.¹⁷¹ Böylelikle yıllarca yasadışı ve İslamcı terör grubu olarak gösterilen bir hareket 2005 yılı seçimleri ile ülkenin en büyük muhalefet oluşumu durumuna gelmiştir.

2011 yılında halk ayaklanması öncesi yaşanan yönetim karşıtı diğer bir hareket de Kifaye hareketidir. 2004 yılı sonbaharında yaşanan, çoğunluğunu avukatların oluşturduğu ve kendilerine yeter anlamına gelen kifaye adını veren sosyal bir hareket oluşmuştur. Mısır halkının eşitlik, özgürlük, adalet gibi isteklerini savunan grup yeni sosyal hareket örneği sergileyerek iletişim araçlarından internet ve cep telefonlarını yaygın şekilde kullanmıştır. Ancak bu oluşum diğer tüm muhalif oluşumlar gibi Mübarek rejiminin tepkisine neden olmuş, şiddet içermeyen eylemleri yasaklanmış ve liderleri hapse atılmıştır.¹⁷²

2011 halk ayaklanması bu atmosfer ortamında oluşmuştur. Mübarek'in olağanüstü hal atındaki kötü yönetimi sosyal ve ekonomik sorunları daha da keskinleştirmiş, baskı, yolsuzluk, işsizlik ve yoksulluk yaygınlaşmıştır. Ayrıca polis şiddetinin yaşanması,

¹⁶⁹ TIĞLI İbrahim, *Mısır'da Sosyal Hareketler, Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, DÜBAM, Şubat 2011, s.5

¹⁷⁰ UYSAL Ahmet, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu, Mart 2011, Ankara, s.27

¹⁷¹ Mısır'da Seçim Sonuçları Açıklandı, BBC Turkish, 8 Aralık 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051208_egypt_results.shtml (e.t. 29 Ekim 2013)

¹⁷² SHOURBAGY Manar, *The Egyptian Movement for Change – Kefaya: Redefining Politics in Egypt*, Public Culture, <http://publicculture.org/articles/view/19/1/the-egyptian-movement-for-change-kefaya-redefin/> (e.t. 30 Ekim 2013)

Mübarek'in ABD ve İsrail yanlısı tutumu halk tabanında hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Mısır'da gençleri demokrasi ve ekonomik değişim talepleri ile protestolara yönelten işte bu tıkanmışlık ve umutsuzluk olmuştur.

3.3. Mısır'da 2011 Halk Ayaklanması

Mısır'daki olayların çıkış nedeni, diktatörlükleri sona erdirmek ve halkın istediği demokratik ve özgürlükçü bir düzenin kurulmasını sağlamaktır. Halk eylemleri dünya basını ve uzmanlar tarafından demokrasi, halkın isyanı, diktatörlüklerin sonu, devrim gibi kavramlar etrafında değerlendirilmiş ve algılanmıştır.

Tunus'ta başlayan ve başarılı olan halk ayaklanması domino etkisi ile diğer bölge ülkelerine de yansımış ve Mısır'da bu değişim dalgasının etkisi altında kalmıştır.¹⁷³ İlki 25 Ocak'ta Tahrir meydanında olmak üzere başlayan gösterilerin ateşini Mübarek'in anayasal reform yapılacağı sözü dindirmemiş aksine daha da şiddetlenmesine yol açmıştır.¹⁷⁴ Milyonlar sosyal ağları kullanarak örgütlenmiş ve 30 yıllık diktatörün gitmesi için protestolarına ara vermeksizin devam etmişlerdir. Mübarek'in güç kullanarak gösterileri bastırmak istemesi tepkilerin daha da artmasına ve ordunun da olaylar karşısında müdahalesiz kalmasına neden olmuştur.¹⁷⁵ Mübarek öncelikle Eylül 2011 yılındaki seçimlerde aday olmayacağını, iktidarı oğlu Cemal Mübarek'e bırakmayacağını açıklamıştır ve ardından da hükümet değişikliğine gidilmiştir.¹⁷⁶ Ancak bu açıklamalar ve değişimler de halkın beklentilerini karşılamamış¹⁷⁷ ve gösteriler de Tahrir meydanında artarak devam etmiştir. Eylül sonunda görevinden ayrılacağını söyleyen Mübarek'e karşı, değişimin hemen yaşanmasına yönelik artan iç ve dış baskılar sonuç vermiş¹⁷⁸ ve 11 Şubat 2011 tarihinde beklenen açıklama yapılmıştır. Tunus'taki gibi çok kısa bir sürede bu protestolar amacına ulaşmış, Mübarek 30 yıllık iktidarını bıraktığını açıklamıştır ve bu açıklama meydandaki milyonlarca kalabalık tarafından sevinçle karşılanmıştır.¹⁷⁹ Ancak ardından askeri konseyin yönetimi devraldığını bildirmesi

¹⁷³ MURPHY Dan, *Inspired by Tunisia, Egypt's Protests Appear Unprecedented*, The Christian Science Monitor, 25 Ocak 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0125/Inspired-by-Tunisia-Egypt-s-protests-appear-unprecedented> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁴ Egypt Protests: Three Killed in 'Day of Revolt', BBC News, 26 Ocak 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12272836> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁵ KARON Tony, *Crisis in Cairo: The Latest from Egypt in Turmoil*, Time, 28 Ocak 2011, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2044923,00.html> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁶ LANDLER Mark, COOPER Helene, KIRKPATRICK David, *Diplomatic Scramble as Ally Is Pushed to the Exit*, The New York Times, 1 Şubat 2011, http://www.nytimes.com/2011/02/02/world/middleeast/02transition.html?pagewanted=all&_r=0 (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁷ Mubarak Says He Won't Run Again; Protesters Say It's Not Enough, CNN, 2 Şubat 2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/02/01/egypt.protests/> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁸ Factbox – World Reaction to Egypt's Mubarak Quitting in September, Reuters, 2 Şubat 2011, <http://uk.reuters.com/article/2011/02/02/uk-egypt-world-idUKTRE7113A920110202> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁷⁹ Hosni Mubarak Resigns as President, Aljazeera, 11 Şubat 2011, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (e.t. 30 Ekim 2013)

meydanların boşalmasına yetmemiştir. Konseyde yer alan tüm askeri yetkililer ordunun üst kademesini oluşturan ve yıllarca Mübarek rejiminin ayakta kalmasını sağlayan kişilerdir. Mübarek'in yönetimi boyunca yanında yer alan kişilerin şimdi Mübarek'in yerine geçmesi aslında değişen hiçbir şeyin olmadığını göstermektedir. Mübarek'in silah arkadaşlarının görevi devralması meydandaki halkın beklentisini karşılamamış ve halk adil seçimlerin bir an önce yapılmasını ve halkın seçtiği kişilerin yönetimi devralmasını talep etmişlerdir.¹⁸⁰

Mübarek'in iktidarı bırakmasını sağlayan halk ayaklanmasının ortaya çıkış nedenleri diğer ülkelerde de karşımıza çıkan aynı sebeplerden dolayı olduğunu söyleyebiliriz. Nedenlerin eylemlere dönüşerek başarılı olmasının sebeplerinden biri eylemlere halkın tüm kesimlerinden katılımın olmasıdır. Bu gruplardan en güçlüsünün Müslüman Kardeşler olduğu bilinmesine rağmen, liberallerden Hristiyanlara, orta sınıftan entelektüellere, solculardan milliyetçilere kadar kadın-erkek, genç-yaşlı halkın her kesimini temsil eden farklı grupların varlığını göz ardı etmemek gerekir.¹⁸¹ Mısır sokaklarına dökülen, meydanlara çıkan insanların ortak bir siyasi veya ideolojik kimliği yoktur, ama ortak bir talepleri vardır. Diktatör olarak kabul ettikleri Mübarek ve yönetimin derhal gitmesi ve yerine halkın iradesinin devlet yönetimine yansmasıdır. Belirli bir ideoloji etrafında toplanmayan, kendiliğinden ve tek bir amaç uğruna organize olan Mısır halkı yeni sosyal hareket örneği sergilemiş ve ilk aşamada da başarılı olmuştur.

Küreselleşme ve bilgi çağında dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden halkın ve bireylerin özgürlük, hukuk ve demokratik katılım konusunda artık çok daha bilinçlenmiş olduğunu kabul etmek gerekir. Özellikle Batıdaki gelişmiş demokratik sistemlerin etkisi altında kalan gençler, kendi ülkelerinin de bu yönde gelişmesini arzu etmektedir.

Görelî/göreceli yoksunluk teorisinin de savunduğu bu farkındalık eğilimine özellikle Mısırlı gençlerin sahip olması halk ayaklanmasının daha hızlı ve etkili olmasını sağlamıştır.¹⁸² Ancak bu etkileşimin hızlı bir şekilde oluşmasını sağlayan diğer faktör de internet ve sosyal ağların kullanımıdır. Kimilerince 'İnternet Devrimi' olarak adlandırılan hızlı haberleşme, organize olma, toplu hareket edebilme imkânları sağlayan sosyal ağlar; kişilerin hem daha hızlı ve doğru bilgilenmesini sağlamış hem de örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. Ayaklananlar, devletin tüm yasaklamalarına ve engellemelerine rağmen, Youtube, Twitter, Facebook ve

Hosni Mubarak Resigns and Egypt Celebrates a New Dawn, The Guardian, 11 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/11/hosni-mubarak-resigns-egypt-cairo> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁸⁰ AYHAN Veyssel, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, a.g.e. s. 113

¹⁸¹ ELSHAHED Mohamed, *Breaking the Fear Barrier of Mubarak's Regime*, <http://www.ssrc.org/pages/breaking-the-fear-barrier-of-mubarak-s-regime/> (e.t. 1 Kasım 2013)

¹⁸² KIRKPATRICK David, SLACKMAN Michael, *Egypt Youths Play New Role – Driving a Revolt*, The New York Times, 26 Ocak 2011, <http://www.nytimes.com/2011/01/27/world/middleeast/27opposition.html?pagewanted=1> (e.t. 1 Kasım 2013)

mobil telefonlar aracılığıyla birbirleriyle hızlı iletişim kurabilmiş ve birlikte hareket edebilmişlerdir.¹⁸³

Mübarek'in yetkilerini bırakmasının hemen arkasından ordu kontrolünde bir düzen kurulmaya başlanmıştır. Yüksek Askeri Konsey Başkanı Mareşal Hüseyin Tantavi yeni askeri lider olarak öne çıkmış; Parlamento ve Anayasa'yı lağvetmiş ve Mısır'ın imzaladığı tüm uluslararası anlaşmalara bağlı kalınacağını, İsrail ile 1979'dan beri devam eden Camp David barış sürecinin devam edeceğini açıklamıştır. Oluşturulan askeri konsey geçici olarak iktidarı devraldıklarını ve yapılacak seçimler ile birlikte yönetimi sivil kişilere bırakacaklarını açıklamışlardır.¹⁸⁴ Bu atmosferde Mısır'ın Mübarek sonrası ilk seçimleri gerçekleşmiştir.

Mısır yeni cumhurbaşkanını seçmeye hazırlanırken Mübarek de kendine yöneltilen suçlamalar nedeniyle yargılanmaya başlamıştır. Ayaklanmalar sırasında halka şiddet uyguladığı, ölümlere sebep olduğu, yönetimi boyunca yaptığı yolsuzluklar, kamu fonlarının kasıtlı israfı, yasadışı özel kazanç gibi suçlar nedeniyle ölüm cezası ile yargılanmasına başlanmıştır.¹⁸⁵

28 Kasım 2011 ile 11 Ocak 2012 arasında Halk Meclisi seçimleri ile 29 Ocak – 22 Şubat 2012 arası Şura Meclisi seçimleri gerçekleşmiştir. Halk Meclisi seçimlerinde; Müslüman Kardeşler'in partisi olarak bilinen Özgürlük ve Adalet Partisi en yüksek oyu alarak birinci parti olarak seçimden çıkmıştır. 235 sandalye sayısı olan mecliste sandalyelerin % 47'sini Özgürlük ve Adalet Partisi kazanmıştır. Mecliste sandalye sayısı fazla olan diğer iki parti ise yine İslamcı bir parti olan El Nur Partisi (% 24) ve liberal parti olan Yeni Vefd Partisi'dir (% 7).¹⁸⁶ Şura Meclisi seçimleri de aynı paralel de sonuçlanmıştır. 270 sandalyeli Şura Meclisi'nde 105 sandalyeyi Özgürlük ve Adalet Partisi (Demokratik İttifak), 45 sandalyeyi El Nur Partisi ve Yeni Vefd Partisi de 14 sandalye kazanmıştır. Meclisin 90 üyesini ise seçilecek olan cumhurbaşkanı atayacaktır.¹⁸⁷

Müslüman Kardeşler'in partisinin seçimlerde öne çıkması cumhurbaşkanlığı için de en iddialı ismin yine Müslüman Kardeşler'in desteklediği kişi olmasına neden olmuştur. Mayıs 2012 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı birinci tur seçimlerinde halkın katılımı %50'lilerin

¹⁸³ GÖZEN Ramazan, *Tunus, Mısır... Ortadoğu'da İstikrar İçinde Değişim?*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27, s. 60-61.

¹⁸⁴ MCGREAL Chris, *Army and Protesters Disagree Over Egypt's Path to Democracy*, The Guardian, 12 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/12/egypt-military-leaders-fall-out-protesters> (e.t. 1 Kasım 2013)

¹⁸⁵ KIRKPATRICK David, STACK Liam, *Egyptian Prosecutors Order Detention of Hosni Mubarak*, The New York Times, 13 Nisan 2011, http://www.nytimes.com/2011/04/14/world/middleeast/14egypt.html?_r=3& (e.t. 28 Ekim 2013)

SALEH Yasmine, ZAYED Dina, *Mubarak To Be Tried for Murder of Protesters*, Reuters, 24 Mayıs 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/05/24/us-egypt-mubarak-idUSTRE74N3LG20110524> (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁸⁶ Muslim Brotherhood Tops Egyptian Poll Result, Aljazeera, 22 Ocak 2012, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/2012121125958580264.html> (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁸⁷ EISA Egypt: January/February 2012 Shura Council Election Results, <http://www.eisa.org.za/WEP/egy2012results2.htm> (e.t. 28 Ekim 2013)

altında kalmıştır. Aday olan 13 isimden özellikle ilk beş aday birbirlerine yakın oy almışlardır. Muhammed Mursi oyların %25'ini, Ahmet Şefik %24'ünü, Hamdin Sabbahi %21'ini, Abdülmünim Ebu'l Futuh %18'ini ve Amr Musa %11'ini almıştır.¹⁸⁸ Ancak hiç kimse tek başına oyların %50'sini alamadığı için ikinci tur seçimlerine gidilmiştir. İlk tur seçimlerinde laik ve İslamcı kesimlerin karşı karşıya geldiği, adayların daha çok iki kesimden birinde yer aldığı bir tablo oluşmuştur. Özellikle İslamcı adayların (Mursi ve Futuh) %42'lik oy oranına karşı seküler/laik kesiminden adayların (Sabbahi gibi) %56 oy oranına sahip olması dikkat çekicidir. Seçim sonuçları göstermektedir ki ülkede İslamcı kesimin ağırlığına karşı ciddi bir seküler kesim de varlığını korumaktadır.

Haziran 2012 yılında %52'lik bir katılım ile gerçekleşen ikinci tur seçimlerine en çok oy alan Muhammed Mursi ve Ahmet Şefik katılmıştır. Ahmet Şefik'in %48 oy oranına karşı %52 oranında oy alan Müslüman Kardeşler'in adayı olan Muhammed Mursi seçimi kazanmıştır.¹⁸⁹ Ahmet Şefik; Mübarek döneminin eski başbakanı ve eski generali olmasının yanında seçimlerde (resmen olmasa da) ordu ve ülkedeki Kıpti Hristiyan azınlık tarafından desteklenen aday olarak öne çıkmakta idi.¹⁹⁰ Şefik'in karşısında ise İslamcı kesimin ve Müslüman Kardeşler Örgütü'nün desteklediği Muhammed Mursi yer alıyordu.

Yıllarca baskı altında yasaklı olan bir hareketin temsilcilerinden biri yapılan şeffaf seçimler sonrası devlet kademesinin en üstünde yer almıştır.

Mübarek'in gidişi sonrası ülke bir geçiş sürecine girmiş, nihayet 2011 yılı sonu ve 2012 yılı başında düzenlenen genel seçimler sonucunda Halk Meclisi ve Şura Meclisi oluşturularak yasama faaliyeti yeniden başlatılmıştır. Mısır'da demokratik seçimler sonucu işbaşına gelen ilk lider olma özelliğine haiz Muhammed Mursi, 30 Haziran 2012 günü Cumhurbaşkanlığı görevini resmen devralmıştır. Anayasa hazırlığı için çalışmalara başlanmış ve 25 Aralık 2012 tarihinde açıklanan toplu resmi sonuçlarına göre, yeni Anayasa %63,8 oy oranıyla kabul edilmiştir. Katılım oranı ise %32,9'da kalmıştır.¹⁹¹

Mecliste İslamcılarının çoğunlukta olması muhalif kesimleri huzursuz etmeye başlamıştır. Oluşturulacak yeni yasalarla bir İslam devletinin temellerini oluşturmaya çalışılacağı ve ifade ve toplanma özgürlüğünün de kısıtlanacağı yönünde endişeler artmaya

¹⁸⁸ Egyptian Presidential Election 2012,

http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_presidential_election,_2012#cite_ref-8 (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁸⁹ Mısır'da Seçimleri Muhammed Mursi Kazandı, Bloomberg HT, 24 Haziran 2012,

<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1168579-misirda-secimleri-muhammed-mursi-kazandi> (e.t. 28 Ekim 2013)

¹⁹⁰ LEYNE Joy, Mısır'da Seçim Öncesi Çelişik Tahminler, BBC Türkçe, 18 Mayıs 2012,

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/05/120517_egypt_polls.shtml (e.t. 27 Aralık 2013)

¹⁹¹ Mısır'ın Siyasi Görünümü, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (e.t. 1 Kasım 2013)

başlamıştır. Ayrıca ekonomik alanda da Mısır'daki durumun kötüye gitmeye devam etmesi şikâyetlerin artmasına neden olmuştur.¹⁹²

Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin birinci yıl dönemi olan 30 Haziran'da laik, solcu, selefi, milliyetçi kesimden ve orduyu destekleyen halk, Mursi'nin cumhurbaşkanlığından acilen istifa etmesini istemiştir. İstifa talebinin nedenleri arasında Mursi'nin giderek otoriterleştiği, laik kesime ve hukukun üstünlüğüne aldırmaksızın İslamcı politikalar uyguladığı hakkında suçlamalar bulunmaktadır. Meydanlara çıkan halk ile Mursi destekçileri arasında çatışmalar yaşanmış, ölenler ve çok sayıda yaralananlar olmuştur. İktidar karşıtları Müslüman Kardeşler'in merkezini basmış, ateşe vermiştir ve birçok insanda bu saldırı sırasında yaralanmıştır. Gösteriler diğer şehirlere de yansımış ve Mursi yandaşları ile karşıtları olarak halk ikiye ayrılmıştır. Tepkiler karşısında Mursi hataları olduğunu ve bunları düzeltmek için çalışacağını basın yolu ile bildirmiştir.¹⁹³

Mısır Silahlı Kuvvetleri 1 Temmuz günü hem hükümete hem hükümet karşıtı eylemcilere uzlaşmaları için 48 saatlik bir süre tanımış ve aksi takdirde kendi yol haritasını uygulayacağını bildirmiştir.¹⁹⁴ 3 Temmuz'da ise yönetim karşıtı ve yandaşları arasında çatışmalar devam etmiş ve silahlı kişilerin Mursi yanlılarına açtığı ateş sonucu ölenler ve yaralananlar olmuştur.¹⁹⁵ Mursi, olayların yaşanmasından sonra halka hitaben yaptığı, meydan okuyucu bir dil kullandığı konuşmasında meşruiyetinin demokratik seçimlerle cumhurbaşkanı seçilmesinden kaynağını aldığını ve askeriye'nin önerilerini reddettiğini ifade etmiştir. Ayrıca askeriye'yi olaylarda taraf olmakla suçlamıştır.¹⁹⁶ Böylece ülkedeki olaylar siyasi ve anayasal bir sorun olmaya başlamıştır. Ordunun verdiği sürenin dolmasının ardından 3 Temmuz gününün ilerleyen saatlerinde, Mursi'nin cumhurbaşkanlığının sona erdiği, Anayasanın askıya alındığı ve yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en kısa zamanda gerçekleştirileceği duyurulmuştur.¹⁹⁷ Muhammed Mursi ev hapsine alınmış, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yöneticilerinden bazıları gözaltına alınmıştır. Mursi'ye karşı yapılan bu müdahale sonrası ülke genelinde gösteriler düzenlenmiş ve müdahaleye destek verenler ile karşı olanlar arasında çatışmalar yaşanmıştır.

¹⁹² CONRAD Noami, COŞKUN Ercan, *Mısır'da Sıra Seçimlere Geldi*, Deutsche Welle Türkçe, 26 Aralık 2012, <http://www.dw.de/m%C4%B1s%C4%B1rda-s%C4%B1ra-se%C3%A7imlere-geldi/a-16480211> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁹³ KINGSLEY Patrick, *Protesters Across Egypt Call for Mohamed Morsi to Go*, The Guardian, 30 Haziran 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/30/mohamed-morsi-egypt-protests> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁹⁴ Mısır Ordusundan 1 Temmuz Muhtırası, Hürriyet, 1 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23629507.asp> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁹⁵ Gun Attack on Cairo Pro-Morsi Rally Kills 16: Ministry, 3 Temmuz 2013, <http://dawn.com/news/1022322/gun-attack-on-cairo-pro-morsi-rally-kills-16-ministry> (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁹⁶ Mursi: Sorumluluklarımı Sürdüreceğim, BBC Türkçe, 3 Temmuz 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130702_mursi.shtml (e.t. 30 Ekim 2013)

¹⁹⁷ WEDEMAN Ben, SAYAH Reza, SMITH Matt, *Coup Topples Egypt's Morsy; Supporters Reportedly Rounded up*, CNN, 4 Temmuz 2013, http://edition.cnn.com/2013/07/03/world/meast/egypt-protests/index.html?hpt=hp_t1 (e.t. 30 Ekim 2013)

Mübarek'in devrilmesi sürecinde birlikte yer alan tüm kesimler Müslüman Kardeşler'in yönetime gelmesi sonrası bu sefer ordunun yanında yer almış ve yine yönetimin değişmesi yönünde meydanlara çıkmıştır. 2011 olaylarında halk Mübarek yandaşları ve karşıtları olarak ikiye ayrılırken 2013 olayları sonrası bu kez Müslüman Kardeşler taraftarı ve karşıtı olarak yer almıştır. Mursi ve hareket karşıtlığında yer alan grupta ordu, solcular, laikler, milliyetçiler, selefiler, Kıptiler, liberaller yer almıştır. Bu kesim ciddi ve etkili bir çoğunluk oluşturmuşlardır. Neredeyse her kesimden kişinin yer alması sorunun sadece laik-İslamcı kesimler karşıtlığından kaynaklanmadığını da göstermektedir.

Olaylar sonrası Adli Mansur geçici cumhurbaşkanı olarak belirlenmiş ve geçici bir hükümet oluşturulmuştur. Geçici hükümet ve cumhurbaşkanlığı süresinde yeni seçimlere gidilecek ve yeni bir anayasa oluşturulacaktır.

Görevden alınan Mursi'nin yargı önüne çıkartılana kadar 4 ay boyunca nerede tutulduğu bilinmemekle birlikte yargılamanın başlaması ile birlikte Mursi Burcu'l-Arab Hapishanesine gönderilmiştir. Ayrıca kendisine ve yeniden yasaklanan Müslüman Kardeşler Hareketi'ne üye birçok kişinin yargılanmasına başlanmıştır. Ardından hareket yasaklanmış ve terör örgütü ilan edilmiştir.¹⁹⁸ Mursi yargıyı meşru bulmadığını ve kendisinin hâlâ cumhurbaşkanı olduğunu savunmaktadır.¹⁹⁹

3.4. Mısır'da Siyasal Aktörler

Mısır'da en etkili hareket olan Müslüman Kardeşler örgütünün detaylı incelemesine başlamadan önce ülkede var olan diğer siyasal aktörleri de kısaca incelemek çalışmamızın bütünlüğü açısından faydalı olacaktır. Öncelikle, Müslüman Kardeşler gibi ciddi bir muhalif aktör olarak varlık gösteremese de selefi kesimler ve seküler yapı incelenecektir. Ardından Mısır Ordusu ele alınacaktır. Her ne kadar partileşip siyasal arenada yer almasa da Mısır'da hem siyaset hem de ekonomi üzerinde ciddi anlamda varlık gösteren Mısır Ordusu incelenecektir.

3.4.1. Selefi Kesimler

Selefilik; İslam dini inanış mezheplerinden biridir. Dinde selef kabul edilen kişilere hiçbir değişiklik yapmadan tâbi olmayı esas alan bir mezheptir. 8. ve 9. yüzyıllarda oluşturulan bu akımda; Müslümanlar kendilerine selef olarak en erken Müslümanları ve sahabeleri sayarlar ve bu insanların doğru yolda olduklarını kabul etmektedirler. Onları

¹⁹⁸ Müslüman Kardeşler Terör Örgütü İlan Edildi, BBC Türkçe, 25 Aralık 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/12/131225_musluman_kardesler.shtml (e.t. 27 Aralık 2013)

¹⁹⁹ Mursi 'Cumhurbaşkanı Hala Benim' Dedi, BBC Türkçe, 4 Kasım 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131104_mursi_later.shtml (e.t. 4 Kasım 2013)

kendilerine önder olarak benimsemektedirler. Bu gelenek hadisçilerin temsil ettiği bir mezhep olması, İslam'a sıkı sıkıya bağlı olması, katı yaklaşımı, aklı öncelemekten kaçınması, kıyas gibi yöntemlere itibar etmemesi gibi yönleri ile farklılaşmaktadır.²⁰⁰ Yani; idealize edilmiş peygamber dönemine ve İslam'ın köklerine dönüşü şart koşan, dine sonradan eklenen her şeyi reddeden, yoruma yer vermeyen, kararlarını Kuran'a göre alan bir mezheptir.

Bu mezhep özellikle Ortadoğu'da ekonomik sıkıntı çeken Müslümanlar arasında gelişmiştir. Çünkü savunduğu zekât, sadaka anlayışı ile fakir Müslümanlar tarafından benimsenmesi sağlanmıştır. Ancak zengin kesim tarafından kabul edilmeyen bu görüş etkili bir oluşuma dönüşememektedir.²⁰¹

Mısır'daki selefi kesimin savunucuları ise El-Nur Partisi'dir. Selefiler de Müslüman Kardeşler gibi İslam dinini temel alan bir yaklaşımdır ve Müslüman Kardeşler gibi toplumu İslamlaştırmak konusunda birçok ortak görüş paylaşmaktadırlar. Ancak yine de bazı konularda selefilerin sıkı ve katı görüşleri onları Müslüman Kardeşlerden ayırmaktadır. Temel aldıkları inanç İslam ve Kur'an olsa da farklı yaklaşımlara sahipler ve durumlar karşısında farklı pozisyonlar almaktadırlar.²⁰²

Mısır muhalefetlerinden biri olan El-Nur Partisi'nin savunduğu selefilik inancının, ülkede belirli bir tabanı ve etkisi bulunmaktadır. Bu da Mısır seçimlerine yansımıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Halk Meclisi seçimlerinde 125 ve Şura seçimlerinde 45 sandalye kazanmıştır. Seçimlerden en yüksek oy alan ikinci parti olan El-Nur Partisi, Mübarek'in yönetimden uzaklaştığı dönemde de etkili olmuştur. Aynı şekilde cumhurbaşkanı Mursi'ye yönelik yapılan askeri darbeyi de onaylamışlardır.²⁰³

Selefiler; din temelli oluşum olması sebebiyle yıllarca din, sağlık, eğitim, sosyal yardım gibi konularla toplumun içinde yer almış ve hem apolitik oluşu hem de ülkede baskı ortamının olması nedeniyle siyaset içinde aktif yer alamamışlardır. Ancak son yaşananlar Selefi grubun da siyasi hayatta yer almasına zemin hazırlamıştır. Ayaklanma sonrası yaşanan değişim sürecinde, halkın İslam kimliğine karşı gelebilecek tehditleri bertaraf etmek ve özellikle son 30 yılda oluşan Selefi İslamcı hareketin varlığını sürdürebilmek için siyasal hayatta yer almaktadırlar. Mısır siyasetinde etkin bir rol oynamak istemesi ve demokratik bir

²⁰⁰ Salafi Movement, http://en.wikipedia.org/wiki/Salafi_movement#cite_ref-1 (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰¹ Islamic Movements and Extremism – Salafiyya, http://atheism.about.com/library/FAQs/islam/blfaq_islam_salafiyya.htm (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰² BROWN Jonathan, *Salafis and Sufis in Egypt*, Carnegie Endowment For International Peace, 20 Aralık 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/12/20/salafis-and-sufis-in-egypt/8fj4> (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰³ KARATAŞ Abdussamet, *Devrimden Darbeye Kilit Nokta: Mısır Selefileri*, Milli Gazete, 4 Temmuz 2013, http://www.milligazete.com.tr/haber/Devrimden_darbeye_kilit_nokta_Misir_Selefileri/285244#.UnoTS3C8Dn4 (e.t. 1 Kasım 2013)

İslam model oluşturma idealini gerçekleştirmek istemesi, hareketin partileşip seçimlere katılmasına neden olmuştur.²⁰⁴

Müslüman Kardeşler Örgütü'nün kuruluş amacı da selefi grupların savunduğu düşünceler ile aynı temelde yer almaktadır. Çünkü her iki grup da İslam dinini ve İslam'ın savunduğu öğretiler çerçevesinde bir yönetimi hedef almaktadır. Ancak yıllar içerisinde Selefiler katı ve değişmez kurallarından vazgeçmezken Müslüman Kardeşler Örgütü hayat koşullarına uyum sağlayarak Selefiler'e göre daha ılımlı ve uyumlu bir oluşum olmuşlardır.

Selefilerin desteği ile 2011 yılında kurulan El-Nur Partisi; aşırı sağcı bir parti olarak tanımlanmaktadır. Ciddi bir halk desteği ile de yönetimde etkili olan aktörler arasında yerini almaktadır.

3.4.2. Seküler Yapı

Sekülerizm; din merkezli veya dini öğeleri sosyal, hukuki ve siyasi anlamda tayin edici kılan bir yaklaşımın tersine, bunları sosyal, hukuki ve siyasi kümeden ayıran bir yaklaşımı tanımlamaktadır. Laiklik tanımı ile aynı paralelde kullanılmaktadır. Özellikle siyasi alandaki faaliyetler ve kararlarda dinin etkisinin olmaması, yönetimin din temelli olmaması ve insanların din ve inanç seçimlerinde özgür bırakılması sekülerizmin özelliklerindendir.²⁰⁵

Mısır'da İslam dini güçlü bir siyasi faktördür ve seküler-laik yapının bu ülkenin siyasetinde etkili olması oldukça zor görünmektedir. Çünkü ülkenin oluşturulan anayasasında bile devletin dininin İslam olduğu, şariat ilkelerinin yasamanın ana kaynağı olduğu, şariat ilkelerinin yanında Sünni İslam doktrinleri ve Müslüman âlimlerin kabul ettiği kaynakların esas alınacağı, şeklinde hükümler mevcuttur.²⁰⁶ Bu hükümlerin mevcut olduğu bir anayasada laiklikten söz etmek de ülkede şariat yasalarına dayanmayan bir anayasanın oluşması da mümkün görünmemektedir. Yani ülkede, kişisel özgürlüklerin, ifade özgürlüğünün, din ve vicdan özgürlüğünün bir garantisi bulunmayacaktır.

Mısır'da, daha önce de belirttiğimiz gibi Müslüman nüfus dışında kalan yaklaşık %10'luk bir kesimi Kıptiler ve Hristiyanlar oluşturmaktadır. Mısır'da içerisinde Kıptiler ve Hristiyanların da yer aldığı seküler kesim sivil bir devlet vurgusu yapmaktadır. Burada vurgusu yapılan sivil anlayış ile kastedilen ne asker ne de din devletidir.

²⁰⁴ TELCİ İsmail Numan, *Mısır'da Selefi Hareketin Siyasetle İmtihanı*, Star Gazetesi Açık Görüş, 20 Temmuz 2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/misirda-selefi-hareketin--siyasetle-imtihani/haber-774071> (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰⁵ Secularism, <http://en.wikipedia.org/wiki/Secularism> (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰⁶ Full Text of the July 2013 Egyptian Constitutional Declaration, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2013/07/15/full-text-of-the-july-2013-egyptian-constitutional-declaration> (e.t. 1 Kasım 2013)

Mısır'da yönetime gelen Müslüman Kardeşler ve ikinci etkili parti olan El-Nur Partisi de İslamcı oluşumlardır. Laik sayılabilecek en etkili siyasal oluşum ise Yeni Vefd Partisi'dir. Din ve devlet ayırımına inanan bu parti ülkedeki en eski partilerden biridir hatta oluşumu Mısır'ın monarşi dönemlerine kadar gitmektedir. Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında birliği savunan bu parti aynı zamanda ülkenin etkili liberal partisidir.²⁰⁷ İslamcı eğilimlere karşı seküler ilkeleri savunduğu belirtilen parti son seçimlerde Müslüman Kardeşler ve El-Nur Partisi sonrası mecliste en etkili üçüncü oluşum olmuştur. Halk Meclisinde 41 sandalye, Şura Meclisinde ise 14 sandalye kazanmıştır. Kazandığı bu oran ile kendisine oy veren kesimi mecliste temsil etmektedir.

Mısır'da laik, liberal ve solcu partiler siyasal İslam'ın örgütlülüğü karşısında zayıf kalmıştır. Ancak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde etkili bir oran oluşturan seküler kesim Mursi'nin cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası Müslüman Kardeşler karşıtlığı ekseninde Ulusal Kurtuluş Cephesi adı altında birleşmiştir.²⁰⁸ Özellikle Cumhurbaşkanı Mursi döneminde anayasa komisyonunda yer alan laik-solcu kesimler İslamcı partilerin komisyon üzerinde egemen oldukları gerekçesiyle sert bir şekilde muhalefet etmişlerdir. Anayasa komisyonundan çekilen seküler kesim, Mursi'nin kendi başına aldığı bir takım anayasal yetki veren kararlara karşı çıkarak olayların sokaklara yansımaya neden olmuştur.

3.4.3. Mısır'da Ordu

Ordu, Mısır'ın bağımsızlığını kazanmasından beri yani 1952'den beri siyasi, idari ve iktisadi açıdan ülkeye egemen olmuş, egemen olmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanlığı yapan Nasır, Sedat ve Mübarek ülkede en etkili kurumlarından biri olan ordunun içinden gelmiş liderlerdir.

Nasır dönemi ile birlikte sosyalist politikaların sağlamış olduğu geniş yetkiler ve etki alanları ile her alanda büyüyen Mısır ordusu, Enver Sedat döneminde ise kendi ekonomik refahı ile ilgilenen bir güç haline dönüşmüş ve yolsuzlukların da en büyük kaynağı olmuştur. Ekonomik bir aktör de olan ordunun gelirlerini oluşturan dört temel kaynak ise şunlardır: Yıllık bütçeden savunmaya ayrılan pay, ABD'nin yıllık yaptığı 1,3 milyar dolar yardım, silah ithalat ve ihracatına dayanan silah anlaşmaları ve en dikkat çekeni ise Arap Endüstri Kurumu tarafından işletilen fabrikalardır.²⁰⁹ Bu fabrikalar askeri yönetim tarafından işletilmektedir ve gelirler de orduya aittir. Bu işletmelerin hiçbiri borsaya kayıtlı olmadığı gibi yasalarla da vergiden muaf tutulan şirketlerdir. İşletmeler ise Mısır halkı tarafından günlük tüketilen

²⁰⁷ Al-Wafd Party, Jadaliyya, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3155/al-wafd-party> (e.t. 1 Kasım 2013)

²⁰⁸ YORULMAZ Semir, *Mısır'da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler*, ORSAM Rapor No:167, Eylül 2013, s.7

²⁰⁹ ÖZKAN İslam, *Şirketleşmiş Militarizm: Mısır Ordusu*, Star Gazetesi Açık Görüş, 17 Ağustos 2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/sirketlesmis-militarizm--misir-ordusu/haber-782124> (e.t. 1 Kasım 2013)

enerji, elektronik, temizlik, eğlence, gıda gibi ürünlerle birlikte ağır sanayi ve emlak sektörü gibi ciddi kazanımlar sağlayan alanlarda faaliyet göstermektedir.²¹⁰

Ordunun ülkede etkili olmasını sağlayan bir diğer etken de olağanüstü hal yasaları ve bu yasalar ile Mısır'ın yönetilmesidir. Yıllar boyunca olağanüstü hal ile yönetilen ülkede ordu sivil halk üzerinde bir baskı aracı olmuş ve halkın durumu sorgulaması her zaman engellenmiştir. Örneğin sivil halkın askeri mahkemelerde yargılanması gibi.

2011'de Mübarek'in geniş kitle ayaklanmaları ve ordunun istifaya yönlendirilmesiyle başlayan değişim süreci sonucunda yapılan seçimlerle ilk defa sivil bir lider cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ancak bir yıl sonra ordu siyasal sisteme dâhil olup müdahale ile sivil lideri görevinden uzaklaştırmıştır. Ordunun bu müdahalesinin nedeni olarak siyaset ve ekonomi içindeki ayrıcalıklı konumunu kaybetmeme isteği ile Mursi yönetiminin gitmesini isteyen kesimin yanında yer alıp hareketi sahiplenmesi gösterilmektedir.²¹¹

Tarihsel açıdan incelediğimizde de ordunun yaşanan siyasi olayların içinde olduğunu görebiliriz. İngiliz yönetimi altındayken yaşanan Arap-İsrail savaşında Mısır ordusu, her ne kadar başarılı olmasa da, savaşa katılmıştır. Ardından askerlerin oluşturduğu Hür Subaylar Hareketi tarafından darbeyi orduya bağlı askerler gerçekleştirmiştir. Nasır'ın yaşamını yitirmesi sonrası yine asker kökenli Enver Sedat yönetime geçmiş ve etrafında Mübarek gibi asker kökenli kişiler yer almıştır. 1981 yılında yönetime gelen kişi yine asker kökenli bir lider olan Hüsnü Mübarek'tir. Mübarek'in yönetim kadrosunda da askerler yer almıştır. Mübarek'in istifası yine askeri konseyin önerisiyle olmuştur ve geçiş döneminde yönetimi askeri konsey devralmıştır. Yaşananlar incelendiğinde ordunun hiçbir dönem sivil bir yönetime izin vermediği, iktidar üzerinde her zaman etkili olduğu göze çarpmaktadır. 2013 yılında yaşananlarda bu duruma son örnektir. Mursi yönetiminden memnun olmayan halktan bazı kesimlerin meydanlara çıkması üzerine ordu harekete geçmiş ve cumhurbaşkanını yönetimden uzaklaştırmış ve yargı karşısına çıkartmıştır.

Ortadoğu'da ordunun rolüne ilişkin; askeri darbelerin incelenmesini kapsayan ve toplumsal alanda askerin devlet ve ulus inşası süreçlerinde oynadığı rolü inceleyen iki araştırma alanından söz edilmektedir. Mısır'da yapılan Hür Subaylar Hareketi ve sonrasında ordunun yaptığı çalışmalar göstermektedir ki, bu askeri zümre toplumun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ordu, Mısır siyasi

²¹⁰ ACUN Can, *Mısır Ordusunun İktisadi Krallığı*, SETAV, <http://odak.setav.org/page/misir-ordusunun-iktisadi-kralligi/5683>, (e.t. 1 Kasım 2013)

²¹¹ ADAR Sinem, *Mısır'da Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bianet, 6 Temmuz 2013, <http://www.bianet.org/biamag/dunya/148254-misir-da-ordu-siyaset-iliskisi> (e.t. 5 Kasım 2013)

hayatında devletin en temel omurgası olarak var olmuştur. Demokrasi ve muhalefet kültürü oluşmadığından ordu halk tarafından kurtarıcı bir unsur olarak kabul edilmiştir.²¹²

Mısır ordusu ideolojik boyuttan ziyade daha çok ekonomik bir aktör olarak varlık göstermektedir. Örneğin; Türkiye’de ordu demokrasinin, laikliğin savunucusu olarak hareket ederken Mısır’da ordu var olan siyasi sistemdeki etkinliğini ve ekonomik gelirlerini muhafaza etme yönünde hareket etmektedir. Yani ülkedeki İslamcılara karşı laikliği savunma gibi bir misyona sahip değildir. Türkiye bağımsızlığını askeri bir zafer ile kazanmasından sonra ordu ülkedeki sivil yönetimler boyunca müdahalelerde bulunmuştur. Müdahalelerin temeli ülkedeki cumhuriyeti ve laikliği koruma amacına dayandırılmıştır. Mısır’da da ordu sivil yönetimlerden ziyade iktidarda daha çok etkili olmuştur. Son yaşanan askeri müdahalenin temeli de laik-İslamcı kesimler arasındaki gerilimden çok ordunun özellikle iktisadi gücünü yitirmeme isteğidir.

Mısır ordusu, büyüklüğü, ekonomik gücü ve tarihsel deneyimi ile siyasi partilerden daha etkili ve daha güçlü bir siyasal aktör konumuna gelmiştir.

3.4.4. Müslüman Kardeşler

Müslüman Kardeşler, bazıları için Arap halkının sesi, İslami değerlerin simgesi olarak görülürken, bazıları tarafından da demokrasiyi tehdit eden siyasal İslam’ın yükselişi olarak görülmektedir.

Müslüman Kardeşler Hareketi, yıllardır var olan ancak baskı ve yasaklamalarla varlığını sürdüren İslami değerleri kendine amaç ve temel edinmiş bir oluşumdur. Yıllarca yasaklı durumdayken 2011 yılında başlayan değişim dalgası ve ardından yapılan seçimlerle birlikte iktidar koltuğuna oturmuş ancak bir yıl gibi kısa bir süre bu konumda kalabilmiştir. Yönetimin darbe ile uzaklaştırılması Müslüman Kardeşler’i destekleyen milyonları sokaklara dökmüş ve bu uğurda çoğu insan hayatını kaybetmiştir. Ülkede ve insanlar üzerinde bu denli etkili olan hareketi daha detaylı incelemek şuan ki mevcut durumu analiz etmek açısından daha faydalı olacaktır.

3.4.4.1. Müslüman Kardeşler Hareketi’nin Kuruluşu

19. ve 20. yüzyılda tüm İslam coğrafyasında ve özellikle Mısır’da da yükselen İslami uyanış fikri zaman içerisinde toplumda İslamcı hareketler olarak karşılığını bulmuştur. İslamcı hareketler, Arap dünyasında yer alan en popüler siyasi ve sosyal organizasyonlardır. Son yıllarda yaşanan gelişmelere bakıldığında, İslamcı hareketlerin ülkelerin şekillenmesinde

²¹² KESKİN Mustafa, *Mısır’da Asker ve Siyaset*, Akademik Perspektif, 5 Mart 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/05/misirda-asker-ve-siyaset/> (e.t. 7 Kasım 2013)

belirleyici rol oynayacakları yönünde genel bir inanç bulunmaktadır.²¹³ Bu hareketlerden biri de hiç kuşkusuz Müslüman Kardeşler Hareketi'dir.

Müslüman Kardeşler Hareketi 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından Mısır'ın küçük bir şehri olan İsmailiye'de kurulmuştur. İlkokul öğretmeni olan el-Benna altı işçi arkadaşı ile birlikte o zamanki ismi Cem'iyetü'l İhvan'ul Müslimin olan hareketin temelini atmıştır.²¹⁴ Müslüman Kardeşler, Kur'an ve Sünnette olduğu şekliyle İslâm'a dönülmesini ve pratik hayatla İslam şeriatının uygulanmasını isteyen dini bir hareket olarak doğmuş, zaman içerisinde sosyal bir toplum hareketine, ardından siyasi bir harekete dönüşmüştür.²¹⁵ Önceleri sadece öğrenciler ve işçiler üzerinden faaliyetlerini sürdüren hareket daha sonraları el-Benna'nın liderlik özelliğinin sayesinde bir organizasyon haline dönüşmüş diğer şehirlerde de faaliyet göstermeye başlamıştır.

Müslüman Kardeşler kurulduğu yıllarda Mısır İngiliz kontrolü altındaydı ve hareket antiemperyalist yönüyle ortaya çıkmıştır. Mısır'ın egemenliği, bağımsızlığı, hürriyeti ve İngiliz mandasından kurtulması, hareketin öncelikli hedefleri arasında belirtilmiştir.²¹⁶ İngiliz hâkimiyeti sona erdikten sonra hareket kendine Filistin sorununu öncelik edinmiş ve bu sahiplenme hareketin daha fazla sempatican toplamasını sağlamıştır.

Özellikle ilk dönemlerinde halk ile doğrudan temasa büyük önem veren Müslüman Kardeşler, teması sağlayacak şekilde faaliyet alanlarını zenginleştirmişler ve böylece kendisine toplumsal bir taban oluşturma konusunda başarılı olmuşlardır.²¹⁷

El-Benna'ya göre Müslüman Kardeşler dünya çapında bir manevi örgüttür ve bu örgüt Kur'an ve Sünnete bir çağrıdır, toplumsal bir kavramdır, ekonomik bir girişimdir ve siyasi bir örgüttür. Yine el-Benna'ya göre İslam; inanç ve ibadet, bir ülke ve vatandaşlık, Kur'an ve kılıçtır. Ayrıca Müslüman Kardeşler'in en bilinen söylemi de 'Allah bizim hedefimiz, peygamber bizim liderimiz, Kur'an bizim yasamız ve cihat bizim yolumuzdur'.²¹⁸

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin altı ilkesi olduğu belirtilmiştir.²¹⁹

- *Kur'an'ın kesin bir açıklamasını yaparak onun yanlış yorumlanmasını önlemek,*

²¹³ CSICSMANN Laszlo, *Freedom and/or Islam? The Role of Islamist Movements in the Arab Spring. A Case Study on the Egyptian Muslim Brotherhood*, Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 1, Kocaeli Üniversitesi, 1-2 Kasım 2011, s. 387

²¹⁴ ÇAKMAK Cenap, *Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?*, ORSAM Akademik Ortadoğu, Cilt 2 Sayı 1, 2007, s. 75

²¹⁵ Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Politik ve Siyasi, 22 Haziran 2013, <http://politikvesiyasi.wordpress.com/2013/06/22/musluman-kardesler-teskilati/> (e.t. 8 Kasım 2013)

²¹⁶ DURAN Hacı, *Müslüman Kardeşler Cemiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Okuma*, <http://www.haciduran.com/2013/07/15/musluman-kardesler-cemaati-uzerine-sosyolojik-bir-okuma/> (e.t. 5 Kasım 2013)

²¹⁷ MURA Andrea, *A Genealogical Inquiry into Early Islamism: The Discourse of Hasan al-Banna*, Journal of Political Ideologies, Routledge Taylor & Francis Group, Şubat 2012, s. 61-85.

²¹⁸ GARDENTEIN-ROSS Daveed, *MAS's Muslim Brotherhood Problem*, The Weekly Standard, 25 Mayıs 2005, <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/005/6511bxol.asp> (e.t. 8 Kasım 2013)

²¹⁹ ÇAKMAK Cenap, a.g.e. s. 81

- *Mısır'ı ve tabi ki diğer İslam milletlerini Kur'an ilkeleri etrafında birleştirmek,*
- *Müslümanların ekonomik refahını yükseltmek,*
- *Sosyal adaletsizliği giderici önlemler alarak duyarsızlığı, fakirliği ve hastalıkları en aza indirmek,*
- *İslam dünyasını yabancı hâkimiyetinden kurtarmak*
- *İslami prensipler çerçevesinde evrensel barışı sağlamaktır.*

Dini-siyasi bir teşkilat olan Müslüman Kardeşler Mısır'daki örgütlenmesini çok kısa bir süre içinde tamamlayıp diğer Ortadoğu ülkelerinde de faaliyet gösterip, camilerde ve halka açık yerlerde halka hitap ederek amaçlarını ve davalarını anlatmışlardır.

Müslüman ve Sünni temelli bir oluşum olan hareket özellikle Arap dünyasında ve Sünni Araplar arasında sempati kazanıp, etkinliğini arttırmıştır.

El-Benna'nın öldürülmesi sonrası hareket içerisinde silahlı bir araç olarak kullanmak isteyen kesimler ortaya çıkmıştır. Özellikle bazı başbakanlara ve Sedat'a düzenlenen suikastlardan bu kesimler sorumlu tutulmuştur. Ayrıca Sedat döneminde yapılan ekonomik değişimler zaman içinde Müslüman Kardeşler Örgütü içerisinde radikal bir kesimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle İsrail ile yapılan barış anlaşmalarından hareket içerisindeki radikal kesim rahatsız olmuş ve Enver Sedat'ın suikastından bu kesim sorumlu tutulmuştur. Bu radikal kesim uygulanan baskılar ve yasaklamalara karşı daha sert ve şiddet içeren tepkiler verme taraftarı olmuştur. Ancak bu kesim Müslüman Kardeşler içerisinde daha büyük bir kesim olan ve radikal gruplarla siyaset zeminde çalışamayacaklarını fark eden ılımlılar tarafından tasfiye edilmiştir.

3.4.4.2. Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki Etkinliği

Ekim 1932'de hareketin merkezinin Kahire'ye taşınmasıyla örgüt hem ulusal anlamda hem de uluslararası arenada daha etkin çalışmaya başlamıştır. Suriye, Lübnan ve Filistin gibi Müslümanların yoğunlukta olduğu ülkelerde şubeler açmışlardır. Bu genişleme ile birlikte hareket mahalle camilerinin, dini eğitim veren ve okuma-yazma öğretilen eğitim kurumlarının inşası, halka açık küçük hastanelerin ve dispanserlerin kurulması, küçük işletmelerin faaliyete geçirilmesi gibi birbirinden farklı, ama birbirini destekleyen girişimlerde bulunmuştur.²²⁰

Müslüman Kardeşler, Mısır'da İngiliz himayesinin sona erdirilmesi yönünde tepkilerini dile getirmişler ve İngilizlerin biran önce ülkeden ayrılması yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu gösterilerden huzursuz olan hükümet el-Benna ve arkadaşlarını tutuklamış ve hareketi yasaklamıştır. Ancak o dönem İkinci Dünya Savaşı ile meşgul olan hükümet konu

²²⁰ ÇAKMAK Cenap, a.g.e. s. 76

ile ilgilenmemiş ve tutukluları serbest bırakmıştır.²²¹ Hükümetin bu tavrı Müslüman Kardeşler'in daha da güçlenmesine ve silahlanmasına yol açmıştır. Hükümetin harekete ait gizli silah deposunu bulması Müslüman Kardeşler'i kendisi için ciddi bir tehdit unsuru olarak görmesine yol açmıştır. Bunun üzerine 1948 yılında başbakan Nakraşi liderlerinin tutuklanmasının yanında hareketin kapatılması yönünde emrini vermiştir. Bir yıl sonra ise başbakan suikast sonucu yaşamını yitirmiş bunun sorumlusu olarak da Müslüman Kardeşler tutulmuştur.²²² 1949 yılında kendisi de suikasta kurban giden el-Benna²²³ geride baskılara ve yasaklara maruz kalan bir hareket bırakmıştır.

1950 yılında yasağı kalkan hareket Kral Faruk'a karşı yapılan darbeye yer almıştır. Kral Faruk'un İngilizlerin yanında yer alıyor olması Müslüman Kardeşler'in, Hür Subaylar Hareketi'ne destek vererek yönetim karşısında yer almasına neden olmuştur. Hür Subaylar Hareketi'ne destek verip darbenin gerçekleşmesini sağlayan Müslüman Kardeşler ile Nasır arasındaki bu işbirliği kısa süre sonra bozulmuştur. İngiltere ile anlaşma yapan ve İslamcı bir devletten çok sosyalist politikalara yanaşan Nasır, Müslüman Kardeşler tarafından tepkilerle karşılanmıştır.²²⁴

1954 yılında Nasır'a düzenlenen suikastın başarısız olması, suikast girişiminden Müslüman Kardeşler'in sorumlu tutulması, harekete üye 10 bin kişinin tutuklanmasıyla ve o dönem hareketin lideri olan kişinin ise idam edilmesi ile sonuçlanmıştır. Hareket üzerindeki baskılar da artmaya başlamıştır.²²⁵ Tutuklanan Müslüman Kardeşler üyelerinden çoğu Enver Sedat döneminde serbest bırakılmış ve örgütün faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Enver Sedat'ın sosyalist politikalarından uzaklaşıp batı ile yakınlaşması sonucu İslamcı gruplara serbestlik alanı sağlanmıştır. Ancak Sedat döneminde de Müslüman Kardeşler resmi olarak yasal bir zemine kavuşamamıştır. 70li yılların ikinci yarısından itibaren Enver Sedat ve Müslüman Kardeşler arasında ayrışmalar ortaya çıkmış ve Sedat hareketi devlet içinde devlet olmakla suçlamıştır.²²⁶

Sedat'ın batılılaşma yönündeki adımları ve İsrail ile 1979 yılındaki Camp David Barış Anlaşması Müslüman Kardeşler'in iktidara karşı yeniden muhalefet etmesine yol açmıştır. Ve hareket için yeniden baskı, tutuklama, yasaklı yıllar başlamıştır. 1981 yılına gelindiğinde ise

²²¹ DALAR Mehmet, *Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi*, Alternatif Politika, Özel Sayı 1, Kasım 2010, s. 51–52

²²² MUNSON Ziad, *Islamic Mobilization: Social Movement Theory and The Egyptian Muslim Brotherhood*, The Sociological Quarterly Vol. 42/No. 4/ 2001, s. 489

²²³ Imam Hassan al-Banna, Islam Times, 8 Nisan 2009, <http://www.islamtimes.org/vdcd.j0s2yt0jfme6y.html> (e.t. 8 Kasım 2013)

²²⁴ DALAR Mehmet, a.g.e. s.52

²²⁵ HÜR Ayşe, *Müslüman Kardeşler Kimdir*, Taraf, 6 Şubat 2011, <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musulman-kardesler-kimdir.htm> (e.t. 8 Kasım 2013)

²²⁶ KILAVUZ M.Tahir, MERCAN M.Hüseyin, GÜDER Süleyman, *Orta Doğu'da İslamcı Siyaset Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda*, İlke Araştırma Raporları–2, İstanbul 2012, s.34

Müslüman Kardeşler'in de (hareket içerisindeki radikal kesimin) destek verdiği bir suikast sonucu Enver Sedat öldürülmüş ve yerine Hüsnü Mübarek'in dönemi başlamıştır.²²⁷

Mübarek döneminin ilk yıllarında liberalleşme süreci ile beraber, özellikle liberal İslamcılar olmak üzere, muhalif kesimlerin siyasete katılmalarının yolu açılmıştır. Kendinden önceki Nasır ve Sedat dönemlerinden ders çıkaran Mübarek muhaliflerle iletişimde kalmak için liberalleşme sürecini hızlandırmıştır.²²⁸ Ancak hayat standardının düşmesi, işsizlik, özgürlüğün ve demokratik hakların azalması sonucunda toplum genelinde İslami canlanma önemli bir ivme kazanmış, Mısır halkı tabanda daha fazla İslamlaşmıştır ve bunun paralelinde hükümetin muhaliflere baskıları artmaya başlamıştır.

Mübarek içerde ve dışarıda Müslüman Kardeşler'i tehdit olarak göstermiş ve ya ben ya Müslüman Kardeşler diyerek kendi iktidarını haklı göstermeye çalışmıştır. Ayrıca bazen tolerans gösterip bazen de hareket üzerinde baskı uygulamıştır. Tutuklamalar ve yasaklamalar sırasıyla kendini tekrarlamıştır.²²⁹

1952 yılında Nasır liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi'nin gerçekleştirdiği askeri darbeyle cumhuriyet ilan edilmiş ve o güne kadar faaliyetlerini sürdüren tüm siyasi partiler kapatılarak Sosyalist Birlik ismi altında tek partili bir siyasi döneme girilmiştir. Nasır sonrası iktidara gelen Enver Sedat ise 1976 yılında kısmen de olsa çok partili hayata geçildiğini ve bu amaçla üç akımın öncüsünde partilerin kurulacağını duyurmuştur. Sağ partiler, sol partiler ve Sedat'ın lideri olduğu ılımlı/orta eğilimi temsil eden partilerdir. Hukuki zeminde partileşmeleri yasaklanan ama Mısır halkı üzerinde çok ciddi etkisi bulunan Müslüman Kardeşler Teşkilatı ise Mübarek döneminde de yasaklı parti olarak varlığını sürdürmüştür.²³⁰

3.4.4.3. Mısır Siyasal Hayatında Müslüman Kardeşler'in Yeri

Müslüman Kardeşler, şeriata dayalı bir devletin kurulmasının temel amaçları arasında olduğunu açıkça söylemektedir. Dünya genelinde kullandıkları en ünlü slogan ise 'Çözüm İslam'da' söylemidir.²³¹ Çözümleri; yenilik ve teknolojik anlamda kendini yenilemeyen, batı siyasal düşünce sisteminin benimsediği anlamda modernist olmayan ve tam aksine bu

²²⁷ KILAVUZ M.Tahir, MERCAN M.Hüseyin, GÜDER Süleyman, a.g.e. s. 34

²²⁸ PROCYHSEN Crystal, *Promises Made? Islamist Variance and Liberalization in the Middle East*, McGill University, 2003, s. 113

²²⁹ DREYFUSS Robert, *What Is the Muslim Brotherhood, and Will It Take Over Egypt?*, Mother Jones, 11 Şubat 2011, <http://www.motherjones.com/politics/2011/02/what-is-the-muslim-brotherhood> (e.t. 8 Kasım 2013)

²³⁰ YILDIRIM Ramazan, ABDULCELİL Tarık, *Mısır Siyasi Haritası*, SETA Analiz, Eylül 2011, Sayı 1, s. 4-5

²³¹ Profil: Müslüman Kardeşler, BBC Türkçe, 5 Temmuz 2013,

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130705_musulman_kardesler_profil.shtml (e.t. 11 Kasım 2013)

değerlerin reddi ve geleneksel İslam tanımında yer alan bir çözümdür. Ayrıca bu çözümün içine savunma eylemi olarak cihadı da dâhil etmişlerdir.²³²

1954 yılından beri yasaklı olan hareketin üyeleri seçimlere bağımsız aday olarak katılmaktadırlar. 1941 yılında parlamento seçimlerine hareket üyesi birkaç adayın katılmasıyla ilk siyasal anlamda girişimlerini gerçekleştirmişlerdir.²³³ Bu girişim onları siyasal alanda da aktör haline getiren adımlardan biri ve en önemlisi olmuştur. Ciddi bir siyasi aktör oluşu da yıllarca maruz kalacakları baskı, yasaklamaları ve tutuklamaları da beraberinde getirmiştir.

Hüsnü Mübarek'in 1981'de iktidara geldiği andan itibaren, Müslüman Kardeşler, Mısır parlamentosunda geniş kapsamlı olarak diğer küçük muhalefet partileri ile koalisyon oluşturarak ana muhalif güç haline gelmiştir. 1984 yılında Vefd partisi ile 1987 yılında ise Sosyalist İşçi Partisi ve Sosyalist Liberaller Partisi ile ittifak kurmuşlardır.²³⁴

2004 yılında öğrenciler, öğretmenler ve hâkimler tarafından başlatılan, Hüsnü Mübarek yönetiminin sona erdirilmesi, olağanüstü hal durumunun sonlandırılması, işkencenin son bulması, gazetecilerin ve siyasi tutukluların serbest bırakılması amacıyla yapılan Kifaye (Yeter) hareketine²³⁵ Müslüman Kardeşler'in de destek vermesi ve ardından yapılan açıklamada İslamcı bir devlet kurulması önerisi harekete olan desteği arttırmıştır.

2005 yılında yapılan seçimler öncesi ise Mübarek artan iç ve dış baskılar sonucu bir takım reformlar yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle başkanlık seçimlerinin çok adayla yapılması için yapılan anayasa değişikliği muhaliflerin seçimlere katılabilmesinin önünü açmıştır. Yalnız adayların ve seçim propagandaların yine de Mübarek denetiminde olması tam anlamıyla bir reformun yapılmadığını göstermektedir.²³⁶

Bu değişiklik ile yapılan 2005 seçimlerinden Müslüman Kardeşler bağımsız adayları ile meclis koltuk sayısının %20'sini kazanarak (88 üye) en güçlü muhalefet haline gelmişlerdir. 2005 yılı seçimlerinin sonuçları hem Müslüman Kardeşler'e hem de Mübarek rejimine Müslüman Kardeşler'in ülkede önemli bir muhalefet gücü olarak halktan destek gördüğünü ve iktidara alternatif olduğunu göstermiştir.

2006 yılında Mübarek, Müslüman Kardeşler'in gücünü azaltmak ve yasal siyasi partiye dönüşmesini engellemek için anayasal değişiklikler yapmıştır. Anayasanın 5.

²³² MILTON-EDWARDS Beverley, *Contemporary Politics in the Middle East, Polity*, Second Edition 2007–2008, s. 143

²³³ MUNSON Ziad, a.g.e. s. 488

²³⁴ Profile: Egypt's Muslim Brotherhood, BBC News, 20 Ağustos 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12313405> (e.t. 9 Kasım 2013)

²³⁵ BAYAT Asef, *A New Arab Street in Post-Islamist Times*, Foreign Policy, 26 Ocak 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/26/a_new_arab_street (e.t. 9 Kasım 2013)

²³⁶ DİNÇER Osman Bahadır, *Mısır, Mübarek ve Demokrasi*, USAK, 7 Eylül 2006, <http://www.usakgundem.com/yazar/393/misir-m%C3%BCbarek-ve-demokrasi.html> (e.t. 10 Kasım 2013)

maddesinde yapılan değişiklikle dini geçmişi olan, din, ırk ve cinsiyet ayrımcılığına dayanan partiler yasaklanmıştır.²³⁷ Yine anayasanın 76. maddesinde yapılmak istenen değişiklikle de Müslüman Kardeşler'in devlet başkanlığı için aday göstermeleri engellenmek istenmiştir. Ancak yapılan bu engellemelerin Müslüman Kardeşler'e gösterilen desteği daha da arttırdığı yönünde görüşler de bulunmaktadır.²³⁸

1980 yılından beri anayasasında devlet dini olarak İslam'ı kabul etmiş, şariat hukukunu temel referans alan ve nüfusunun % 90'ı Müslüman olan ülkede İslam'ı kendine temel almış bir parti yasaklanmıştır. Anayasanın 5. maddesinde yapılan değişiklikle dini İslam olan devletin, siyasi partilerin İslamcı faaliyetlerine kısıtlama getirmesi çelişki yaratan bir durumdur. Ancak bu düzenleme ile iktidarın siyasal İslamcılarının eline geçmesinin önlenmesi amaçlandığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.²³⁹

2010 yılı seçimlerine yine baskı ortamında ve yapılan anayasal değişikliklerle gidilmiştir. Seçimlerin ilk turunda muhalif güçlerden özellikle Müslüman Kardeşler'in tek bir sandalye bile kazanamaması usulsüzlük iddialarını da gündeme getirmiştir. Bu ortamda seçimlerin ikinci turunun boykot edileceği duyurusu yapılmıştır. Seçime iktidar partisi harici katılımın olmaması Mübarek yönetiminin bir kez daha yüksek oy oranı ile kazanmasını sağlamıştır. Mübarek'in partisi olan Ulusal Demokratik Partisinin meclisteki sandalyelerin %83'ünü kazanması tek partili bir meclisin oluşmasına neden olmuştur.²⁴⁰ Seçim sonuçlarına yapılan itirazlar halk tabanında da destek bulmuş ve 2011 yılında başlayan halk ayaklanmasının da zeminini oluşturmuştur.

2011 yılında başlayan halk ayaklanması ve sonrası yaşanan gelişmeler daha önceki bölümlerde incelenmiştir. Tekrar olmaması açısından sadece kısaca değinmek gerekirse; 2011 halk ayaklanması sonrası Müslüman Kardeşler hem Halk Meclisi hem Şura Meclisi hem de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde üstünlük sağlamış, meclislerde çoğunluğu ve cumhurbaşkanlığı makamını kazanmışlardır.

Ancak 2013 yılında yaşanan ordunun yönetimi ele geçirmesi sonrası yine baskı ve tutuklama dönemi yaşayan Müslüman Kardeşler meydanlardaki halk desteği ile kolay kolay Mısır siyasetindeki yerini kaybetmeyeceğini göstermektedir.

²³⁷ KILAVUZ M.Tahir, MERCAN M.Hüseyin, GÜDER Süleyman, a.g.e. s. 35

²³⁸ GÜRSELER Ceren, *Mısır Anayasası'ndaki Değişiklikler ve Müslüman Kardeşler Örgütü*, Hürriyet, 22 Mart 2007, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6372106&p=2> (e.t. 10 Kasım 2013)

²³⁹ DALAR Mehmet, a.g.e. s. 59

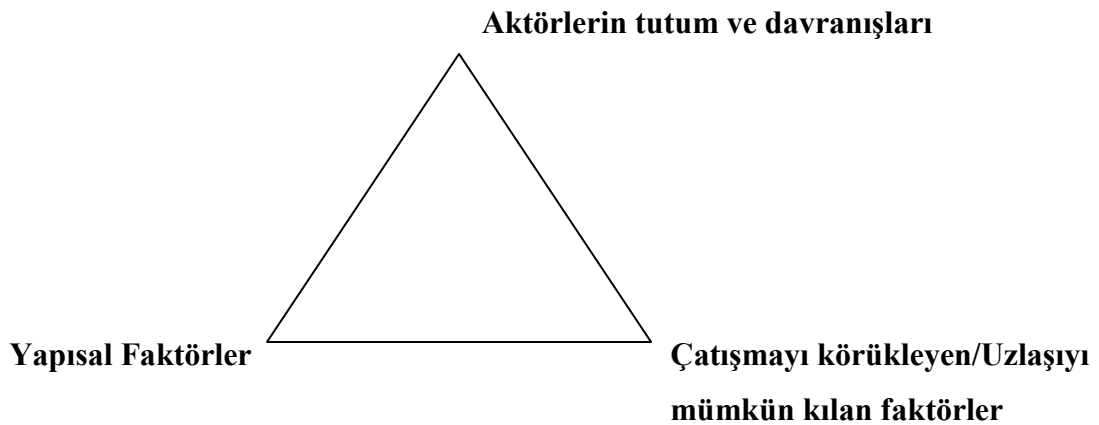
²⁴⁰ Egypt Election: Hosni Mubarak's NDP Sweeps Second Round, BBC News, 7 Aralık 2010, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11935368> (e.t. 11 Kasım 2013)

3.5. Mısır'daki Siyasal Durumun Analizi

Mısır'da en etkili hareket olan Müslüman Kardeşler Örgütü'nün detaylı incelemesinden sonra ülkedeki siyasal durumun analizine geçebiliriz. Analiz yönetimi olarak Galtung'un üçgen teorisinden yola çıkılacaktır. Üçgenin noktaları olarak aktörlerin tutum ve davranışları, yapısal faktörler ve barışa katkı sağlayan ve/veya çatışmayı körükleyen faktörler ele alınacaktır. Mısır'daki baş aktör olarak Müslüman Kardeşler ve Mısır ordusu ele alınacak ve mevcut durumda etkin olan bu iki aktör çerçevesinde siyasal durum analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.5.1. Aktörlerin Tutum ve Davranışları

Mısır'ın siyasal durumunu analiz ederken kullanılacak yöntem daha önce de belirtildiği gibi Galtung'un üçgen teorisidir. Aşağıdaki şekilde görüleceği gibi aktörlerin tutum ve davranışları, yapısal faktörler ile çatışmayı körükleyen ve uzlaşmayı mümkün kılacak faktörler olarak ele alınmıştır.

Analizde ele alınan aktörler Mısır'da etkili olan Müslüman Kardeşler Örgütü ve Mısır Ordusudur. Her iki aktör de ülkedeki siyasal havayı olumlu ya da olumsuz etkileyecek güce sahip olan aktörlerdir. Bu iki ana aktörün tutum ve davranışlarını ele alarak Mısır'daki mevcut siyasal durumu analiz etmeye çalışacağız. Tarafların göstermiş oldukları davranışlar sürecin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Aktörlerin hangi duygulara sahip olduklarını, hangi duygularla hareket ettiklerini ve olaylar karşısında nasıl tepki gösterdiklerini bilmek siyasi durumu daha iyi değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

İlk olarak tutum ve davranışlarını analiz edeceğimiz aktör Müslüman Kardeşler Hareketi'dir. Mısır nüfusunun % 90'ı Müslüman olan bir ülkede İslamcı çizgilere sahip olan Müslüman Kardeşler Hareketi ve onun desteklediği siyasi parti sosyal, siyasal bir hareket olarak ciddi bir taban desteğine sahiptir. Hemen hemen her kesimden, hareketi ve hareketin

savunucularını destekleyen insanlar bulunmaktadır. Bu desteği artıran ve devamlı kılan bir diğer etmen ise hareketin yıllarca baskı altında olmasıdır. İnsanlar her zaman ‘mağdur’ olan kesime destek vermiş ve o kesimi kendisine yakın hissetmiştir. Yıllarca baskı altında olması, üyelerinin ağır hapis cezaları ile yargılanması, üyelerin yurtdışına kaçmak ya da sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmaları gibi durumlar halkın Müslüman Kardeşler Hareketi’ne daha sıcak bakmasına neden olmuştur. Çünkü bu durumlar hareketin toplumdan, sosyal ve siyasal sistemden dışlandığını göstermektedir. Halkın yönetime karşı ciddi bir muhalefetin var olması isteği ve bu muhalefetin yıllarca baskı altında kalması, hareketin daha da güçlenmesini sağlamıştır.

Halk ayaklanmasının ardından yapılan adil seçimler sonrası halkın seçtiği partinin iktidara gelmesi, partiyi destekleyen kesim nezdinde seçimlerin demokratik olduğu ve cumhurbaşkanının meşru olduğu inancına sahip olunması yapılanların darbe olarak algılanmasına yol açmıştır. Ordunun devreye girip meşru cumhurbaşkanını indirmesi Müslüman Kardeşler Hareketi’ne destek veren insanları sokaklara çıkartmıştır. Meşru yollardan cumhurbaşkanlığına gelen kişinin gayri meşru yollar ile gönderilmesi halkın bazı kesimlerinde tepkilerle karşılanmıştır.

Müslüman Kardeşler, kendilerinin dürüst yöneticiler olduklarını, bir yıl gibi kısa bir sürede ülkedeki kronik sorunların tamamen iyileşmesinin mümkün olmadığını ve zamana ihtiyaçları olduklarını söylemektedirler. Ayrıca kendilerine zaman tanınmadığı gibi, ordu ve polisin taraf tutarak yönetimdeki partiye ve yönetimi destekleyen harekete karşı haksızlık yapıldığını belirtmektedirler.

Yıllarca baskı altında yaşayan hareketi partileştirip yönetimde söz sahibi olmak istemeleri, onların halk nezdinde de yasal statüye kavuşma isteklerini göstermektedir. Ancak son yapılan değişiklik ile beraber yine baskı yıllarının yaşanacağı korkusu ve hapis, öldürülme, sürgün endişeleri hareket üyelerinde ve destekçilerinde mevcuttur.

Aktörler başlığı altında ele alınacak diğer aktör ise Müslüman Kardeşler’in karşısında yer alan Mısır Ordusudur. Mısır’ın bağımsızlığını kazandığı dönem dâhil olmak üzere o tarihten itibaren ülkenin etkin bir aktörü de ordu olmuştur. Yaşanan savaşlar ve darbeler ordunun gücünü pekiştiren ve halkın üzerinde de etkinliğini artıran faktörler olmuştur. Bağımsızlık sonrası Mısır’ın kısa tarihine baktığımız zaman hiç bir dönem sivil bir yönetimin iktidarlaşmadığını görmekteyiz. Her zaman asker kökenli liderler iktidar olmuş ve orduda görevli askerler yönetimin üst kademelerinde yer almıştır.

Yaşanan halk ayaklanması sonrası yapılan seçimlerin ardından sivil bir oluşumun yönetime gelmesi elbette ki ordunun iktidar üzerindeki gücüne gölge düşürmüştür. Yıllarca etkin bir şekilde siyasete katılan ve ülkeye yön veren bir aktör olan ordu, sivil yönetim ile

birlikte ülkedeki gücünü kaybetme korkusuna kapılmıştır. Bu endişenin altında yatan esas nedenlerden biri de ordunun ülkede ciddi bir ekonomik aktör olmasıdır. Ekonomik çıkarların zarar görecektir olması beraberinde ordunun ülkedeki etkinliğini de kaybetmesine neden olacaktır. Orduyu harekete geçiren ana nedenlerden en önemlileri siyaset üzerindeki gücünü kaybetme ve ekonomik çıkarların zarar görmesi endişesidir.

Ortadoğu bölgesinde en önemli aktörlerden ve batının önemli müttefiklerinden biri olan Mısır'da batının ve özellikle ABD'nin desteğini Mısır ordusu almaktadır. Siyasal İslam karşısında batının desteğini alan askerler, sivil yönetim sonrası bu desteği kaybetme endişesi taşımaktadırlar. Etkin güç olma konusunda maddi ve manevi destek gören kesim bu desteğin yokluğunda ciddi sorunlarla karşılaşabilir.

İslami değerler taşıyan partinin iktidara gelerek askerlerin siyasetteki etkinliğini azaltması üzerine harekete geçtiği düşünülen ordu, halkta İslamcı terör endişesi yaratarak kendi gücünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Müslüman Kardeşler Örgütü'nü terör örgütü ilan etmesi de bu çabanın bir kanıtıdır.

Tarihsel açıdan her zaman siyasetin ve ekonominin üzerinde etkin bir güç olan ordu, bu gücünü sivil yönetime hatta İslamcı bir yönetime kaptırmak istememektedir ve bu yüzden yönetimin birinci yılında harekete geçmiştir.

Basın ve medyayı da kullanan ordu/askeri konsey yaptığı müdahalenin haklılığına ve gerekliliğine olan inancı halk nezdinde sağlamıştır ve ciddi bir taraftara sahiptir.

3.5.2. Yapısal Faktörler

Mısır'da şuan ki çatışmanın oluşmasına ve çatışmanın devam etmesine neden olan bir takım yapısal nedenler bulunmaktadır. Bunlardan ilki taraflar arasında diyalog yolunun kapalı olmasıdır. Tarafların birbirlerine karşı güvensiz oluşu ya da güven duygusunun çok zayıf olması neticesinde kişilerin iletişim yollarının tıkalı olmasını da beraberine getirmektedir. Tarafların birbirlerine karşı güven duymaması, iletişime geçmemeleri bir uzlaşma ortamının oluşmasını geciktirmektedir. Uzlaşının sağlanamaması da çatışma ortamına neden olmaktadır. Ayrıca darbe ile yönetimden uzaklaştırılan Müslüman Kardeşler'in halka verdiği sözleri tutmadığına yönelik toplumda oluşan inanç, bu harekete olan şüpheleri daha da artırmıştır.

Müslüman Kardeşler ve Mısır Ordusu ülkede etkili ve önemli iki ana aktördür. Destekçilerinin fazla olması ve sağlam bir geçmişe sahip olmaları nedeniyle Mısır halkı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Ayrıca bu iki kesim haricinde ciddi ve etkili muhalif güçlerin de oluşamamış olması sebebiyle halkın çok fazla tercih şansı bulunmamaktadır. Ülkede varlık gösteren ve etkili olabilecek bir tarafı seçme ve destekleme zorunluluğu doğmuştur.

Çatışmanın oluşmasına neden diğer bir unsur da ülkenin anayasasının olmamasıdır. Yapılan seçimler sonrası göreve gelen yönetimi iktidardan uzaklaştıran ordu ve yerine getirilen teknokrat hükümet, anayasayı askıya almış ve seçimler yapılana kadar görevde kalacağını açıklamıştır. Seçimler sonrası yapılan anayasanın iptal edilmesi yerine yenisinin yapılmaması halkın en çok şikâyet ettiği durumlardan biridir. Özellikle kapsayıcı ve özgürlükçü bir anayasa yapılması isteği halk için çok önemli ve önceliklidir. Ayrıca anayasa yapımında halkın isteklerinin ve beklentilerinin göz ardı edilmesi ve toplumun süreçten dışlanması da taraflar arasında gerginlik yaratan bir faktördür. Çünkü her kesim kendisinin dâhil edilmediği, beklentilerini karşılamayacak ve özgürlüklerini sınırlandıracak bir anayasaya karşı çıkmaktadır.

Toplumun keskin bir şekilde iki kesime ayrılması, uzlaşma ortamının olmaması, güven ortamının eksik oluşu, anayasanın yapılmaması ve sürece halkın her kesiminin dâhil edilmemesi ülkedeki çatışma ortamının gerginliğini artıran etkenlerdir.

3.5.3. Çatışmayı Körükleyen/Uzlaşmayı Mümkün Kılacak Hâlihazırda Var Olan Faktörler

Mısır'daki mevcut durum hem bir çatışmayı doğurabilir hem de bir uzlaşma ortamı yaratabilir. Ülkedeki siyasi konjonktür her iki durumu oluşturabilecek etkenlere sahiptir. İlk olarak çatışmayı körükleyen faktörler, aktörlerin davranışları ve ülkedeki yapısal faktörler çerçevesinde ele alınacaktır.

2011 yılındaki halk ayaklanmasının ardından yapılan ilk meşru seçimler sonrası yönetime gelen kişilerin tüm halkı yansıtmadığı görüşü, oy veren kişilerin oranı da dikkate alındığında geçerlilik kazanmaktadır. Ancak geçerli oy oranı düşünüldüğünde Müslüman Kardeşler'in ciddi bir kesimi temsil ettiği de bir gerçektir. Buna karşın seçimler diğer kesimler tarafından gayri meşru olarak adlandırılmış ve yönetimin iktidardan uzaklaşmasını istemişlerdir. Halkın bu isteğini dikkate alan ordu harekete geçmiş ve yönetimi ele geçirmiştir. Bu yönetim değişikliği de çatışmayı beraberinde getirmiştir. Müslüman Kardeşler'i destekleyenler ile ordu taraftarları karşı karşıya gelmiş ve şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Ordunun yönetimi ele geçirmesi sonrası Müslüman Kardeşler ile cumhurbaşkanına karşı baskılar, yasaklamalar ve yargılama süreci başlatılmıştır. Bir kez daha ciddi taban desteğine sahip Müslüman Kardeşler Hareketi baskılara maruz kalmıştır. Görevden uzaklaştırılan cumhurbaşkanının tutuklanması ve yargılanmasına başlanması, hareketin diğer üyelerinde de aynı endişelere neden olmuştur. Hareket üyeleri ve destekçilerinde yine baskı, yasaklama döneminin yaşanacağı endişesi halkı meydanlara çıkartmış, orduya ve yapılanlara karşı tepkilerini dile getirmeye sevk etmiştir.

Müslüman Kardeşler ve ordu tarafından uzlaşıdan ve sağduyudan uzak açıklamaların yapılması zaten gergin olan ortamın daha da gerginleşmesine neden olmakta ve meydanlarda şiddet olayların yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çatışma ortamında ülkenin ekonomisi daha da kötüleşmekte, anayasal düzenlemelerden ve demokrasiden uzaklaşmakta ve sosyal toplumun daha da ayrışmasına neden olmaktadır.

Ülkede çatışma ortamını sağlayacak faktörler bunlar iken uzlaşmayı mümkün kılacak hâlihazırda faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörler aktörlerin birbirlerine ve topluma karşı göstermiş oldukları davranışlara bağlıdır.

Mursi ve Müslüman Kardeşler'in yönetimden uzaklaştırılması sonrası halkın beklentisi meşru seçimlerin yapılması ve kapsayıcı bir anayasanın hazırlanması yönündedir. Bu düzenlemelerin yapılması ne kadar erken gerçekleşirse durumun normalleşme sürecine girmesi o kadar erken olacaktır. Halk yönetime katılmak istemekte ve artık eski yönetimlerde olduğu gibi süreçten dışlanmak istememektedir. Kendi isteklerinin ve değerlerinin yönetime yansımaları talep etmektedir. Taraflar arasında diyalogun oluşturulması ve ortak katılımın sağlanmasını beklemektedir. Tunus örneğinde olduğu gibi hem İslamcı partiler hem de laik ve sol partiler arasında bir diyalog oluşturulabilir. Tunus'ta da İslamcı parti olan Nahda partisi yönetimdedir ancak anayasa yapımında farklı grupların katkısı söz konusudur. Ayrıca karşılıklı tavizler verilerek bir orta nokta oluşturma konusunda Tunus örnek alınabilir. Çünkü ortak bir dil sağlanılırsa çatışmalar azalacak ve bir güven ortamının oluşması sağlanacaktır.

Hem İslamcı hem liberal her kesimin yönetimde temsil edilmesi ve ülke yönetimi için işbirliği sağlanması beraberinde ekonomik iyileşmeyi de getirecektir. Bu yüzden diyalog ve güven ortamının sağlanması, her kesimin katılımı ile demokrasinin yaratılması taraflar arasında da uzlaşmayı mümkün kılacak ve Mısır'da şiddetin azalmasına ve ülkenin iyileşme dönemine girmesine yardımcı olacaktır.

Mısır'ın siyasal durumunu analiz ederken tüm bu faktörleri ele aldıktan sonra ülkede ciddi bir etkinliğe sahip El Ezher Üniversitesi'nin de görüşlerine de değinmek yerine olacaktır. El Ezher Üniversitesi normal bir üniversite görünümünden ziyade İslam Üniversitesi olması sebebiyle ülkede etkinliği bulunan bir kurumdur. Sünni üniversitesi olarak kabul edilmesi İslam dünyası tarafından bir rehber olarak görülmesini sağlamıştır. Mısır'daki tüm imamların ve dünyadaki Sünni Müslümanların çoğu için dini otorite olarak kabul görmektedir. Bu yüzden görüşleri ve açıklamaları konumuz açısından önemlidir.

Üniversite neredeyse bin yıllık bir geçmişe sahiptir ve bağımsızlık sonrası iktidara gelen yönetimlerle hemen hemen aynı paralelde yer almıştır. Üniversite rektörünün

cumhurbaşkanı tarafından atanması ve finansal açıdan devlet tarafından desteklenen bir kurum olması, üniversitenin görüşlerini de etkilemiştir.²⁴¹

2010 yılı itibarı ile bölgede ve Mısır'da yaşanan olaylarda El Ezher Üniversitesi başta ılımlılığını korumuştur. Ancak olayların şiddetlenmesi sonrası meydanlardaki gençlerin yanında olduğu ve ayaklanmaları desteklediği görüntüsünü vermiştir. Mübarek sonrası oluşan durum için ise insan hakları, din özgürlüğü, bilimsel ve sanatsal araştırma özgürlüğü gibi konularda kılavuzluk etmiş ve ayaklanmalar sonrası Mısır'ın geleceğine yönelik öneriler isimli bir belge yayımlamıştır.²⁴²

Müslüman Kardeşler ve Mursi'nin yönetime gelmesi sonrası ise Müslümanları kucakladığı gibi Hıristiyanları da kucakladığını bildirmiştir. Özellikle Müslüman Kardeşler ve Selefilerin hâkim durumu ve yapılan anayasadaki şeriat hükümlerinin ağırlığı karşısında seküler kesim yanında ılımlı konumunu koruyacağını bildirmiştir. Ordunun yönetimi devralması sonrası ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin terör örgütü ilan edilmesi sonrası üniversite içinde öğrenciler tarafından bazı protesto gösterileri düzenlenmiştir ve gösteriler hâlâ devam etmektedir.

Yapılan açıklamalar ve gösterilen davranışlar ülkede dini otorite olarak kabul gören bir kurum olan El Ezher Üniversitesinin de yaşanan olaylar karşısında net bir tavır almadığını göstermektedir. Üniversitede görevli bazı âlim ve din adamlarının Mursi yanlısı tavır sergilemesi karşısında kimi âlimlerin de mevcut yönetim yanlısı tavır sergilemesi ülkedeki durumu yansıtmaktadır.

²⁴¹ SAMIR Khalil Samir, *The Role of Egypt's Al-Azhar University in Islamization*, Spero News, 19 Nisan 2013, <http://www.speroforum.com/a/QMNDZGEQDZ53/73946-The-role-of-Egypt's-AlAzhar-University-in-Islamization#.UtZKTvRdVqU> (e.t. 2 Ocak 2014)

²⁴² MAGED Judge Adel, *Commentary on the Al-Azhar Declaration in Support of the Arab Revolutions*, Amsterdam Law Forum VU University Amsterdam, Summer Issue Vol 4:3, 2012

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'IN GELECEĞİNE DAİR SENARYOLAR, ÖNGÖRÜLER

Wedeman'ın “Eğer Mısır'ın cumhurbaşkanıysanız ve polise güvenemiyorsanız, askeriye hakkında emin değilseniz ve bürokrasinin sizden hoşlanmadığını biliyorsanız, bu karmaşık ülkeyi yönetme noktasında çok zor bir göreviniz var demektir”²⁴³ söylemi Mısır'da devrilen cumhurbaşkanının durumunu özetlemektedir.

2011 yılında meydanlara çıkan halkın istediği Mübarek döneminin bitmesi ve yönetime katılmaktı. Ancak diktatörün devrilmesi sonrası neler yaşanacağı, sürecin nasıl şekilleneceğini kimse bilmiyordu. Amaç diktatörü devirmektir ancak sonrasında kimse düşünmemiştir. Şuan öngörülmeleyen olaylar yaşanmaktadır ve halk eğer meydanlardan çekilirse demokrasi için bir 60 yıl daha beklemesi gerekeceğini biliyor. Bu yüzden sokaklar, meydanlar gittikçe kalabalıklaşıyor.

Mısır'da belirsiz bir hava hâkim ve bundan sonra neler olacağı kimse tarafından net olarak bilinmemektedir. Zamanla oluşacak koşullar çerçevesinde ülkeye demokrasinin hâkim olması, halkın beklentilerini karşılayacak bir sistemin kurulması ve bunun paralelinde de ekonomik refahlığın sağlanması en büyük temennimizdir.

Çalışmanın son bölümünde ortaya henüz bir sonuç çıkmadığından konunun bir son ile bağlanmasından ziyade geleceğe dair öngörüler, değerlendirmeler paylaşılacaktır. Mısır'da bundan sonra neler olabileceğine dair, Mısır siyasal hayatını ve Mısır halkını nelerin beklediğine dair mevcut durumun devamı halinde, durumun olumlu seyri ve olumsuz seyri halinde yaşanabilecek toplumsal ve siyasi durumlara ilişkin senaryolar, öngörüler, değerlendirmeler paylaşılacaktır.

4.1. Mısır'da Mevcut Durumun Sürmesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum

Öncelikle Mısır'daki durumu netleştirmek gerekirse karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: Halk ayaklanmasının yarattığı değişim dalgası sonrası Mübarek yönetimden uzaklaştırılmış ve halk 30 yıllık diktatöründen kurtulmuştur. Halkın isteklerinden ilki gerçekleşmiş ve geriye demokratik seçimle halkı temsil edecek bir liderin seçilmesi kalmaktadır. Mübarek sonrası hem meclis hem de cumhurbaşkanlığı için yapılan ilk seçimlerden İslamcı ve Müslüman Kardeşler'in desteklediği parti olan Özgürlük ve Adalet Partisi galip çıkmıştır. Meclislerde çoğunluğu elde etmiş ve cumhurbaşkanı da Muhammed Mursi olmuştur.

²⁴³ JONES Bryony, CULLINANE Susannah, *What Is the Muslim Brotherhood?*, CNN, 3 Temmuz 2013, <http://edition.cnn.com/2013/07/03/world/africa/egypt-muslim-brotherhood-explainer/> (e.t. 13 Kasım 2013)

Ancak görevinin birinci yılında cumhurbaşkanı Mursi'yi liberaller, milliyetçiler, solcular ve Mübarek döneminin destekçilerinden oluşan muhalif grup ülkedeki ekonomik sorunları ve güvenlik problemlerini çözmede yetersiz kalmakla suçlamaktadır. Ayrıca oluşturulan anayasada İslam devleti oluşturulmasına yönelik düzenlemeler yapıldığı iddiaları da muhalefet tarafının söylemlerinden biridir.

Yönetimden uzaklaştırılan Mursi ve destekçileri ise değişim için zamana ihtiyacı olduklarını ve teslim aldıkları kronik sorunların çözümü için bir yılın yeterli olamayacağını belirtmektedirler.

Ancak muhalefetin meydanlara çıkıp memnuniyetsizliklerini yüksek sesle dile getirmeye devam etmesi orduyu harekete geçirmiş ve ordu yönetime el koymuştur. Mursi ise kimsenin bilmediği ve kendisi ile görüşemediği bir yerde dört ay boyunca, Burcu'l-Arab Hapishanesine sevk edilene kadar, ordu tarafından hapsedilmiştir. Bunun üzerine Mursi ve Müslüman Kardeşler taraftarları da meydanlara çıkarak Mursi'nin görevine iadesini ve ordunun yönetimden uzaklaşmasını talep etmektedirler.

Şuan için her iki tarafın da geri çekilmeye niyeti yoktur ve maalesef uzlaşma da yakın zaman içinde söz konusu görünmemektedir. Mevcut durum bu şekilde devam ederse; Mursi'nin yargılanması ve hapis hayatının devam edeceği görülmüyor. Bunun paralelinde ise parti yasaklanmıştır ve yapılacak seçimlere parti temelinde katılması engellenmiş olacaktır.

Mursi sonrası ordunun görevlendirdiği teknokrat hükümet ve cumhurbaşkanı görevlerini seçimlere kadar devam ettireceklerdir. Ancak demokratik seçimlerin ne zaman yapılacağı ve yeni anayasanın ne zaman oluşturulacağı ise belirsizliğini korumaktadır.

Mursi'nin partisi ve Müslüman Kardeşler'in yasaklanması durumunda ise hareket yanlısı halk meydanlardan çekilmeyecek ve gösterilerine devam edecektir. Gösterilerin devam etmesi üzerine ise ordu ve polis devreye girecek ve halkı zor kullanarak evlerine döndürmeye çalışacaktır. Şiddetli çatışmaların kaçınılmaz olması sonrası ise durum olumsuz senaryoya doğru gidecektir.

Mursi'nin ordu tarafından yönetimden uzaklaştırılmasını darbe olarak nitelemeyen başta ABD olmak üzere bazı ülkeler Mısır'daki mevcut durumun devamı ve kontrolü için yönetime destek verebilirler. Yönetime bu şekilde destek verilmesi halinde ordu ve teknokrat hükümet Müslüman Kardeşler için daha sert tedbirlere, baskılara başvurabilir.

İslamcı partilerin, grupların yasaklanması, baskı altında tutulması ise ülkeyi Mübarek dönemine geri götürecektir. Değişim için yapılan halk ayaklanması ve bu uğurda dökülen kan ise maalesef beyhude bir çaba olarak kalacaktır.

4.2. Mısır’da Devam Eden Sürecin Olumlu Seyir İzlemesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum

Mısır’daki taraflar arasında uzlaşmanın sağlanması ve her iki kesimin de birbirine karşı sağduyulu davranması yakın zamanda pek mümkün görünmemektedir.

Eğer şartlar değişir ve durum iyiye doğru gitmeye başlarsa; Mursi ve ordu bir uzlaşmaya varabilir. Mursi ordu tarafından garanti altına alınarak makamına dönmesi sağlanabilir. Mursi’nin göreve gelmesinden sonra cumhurbaşkanlığından istifa etmesi ve yapılacak yeni seçimlere Müslüman Kardeşler’in ve desteklediği partinin yasaklılığı kaldırılması koşuluyla gidilmesi sağlanabilir.

Halkın ve ordunun rahatsız olduğu, Müslüman Kardeşler’in İslam’ı temel alan siyaset dilini değiştirmesi ve daha kapsayıcı bir dil geliştirmesi sağlanabilir. Bu şekilde seçimlere giren parti ile muhalif diğer kesimleri de kapsayan bir meclis oluşturulabilir ve tek partinin hâkim olduğu yönetimden ziyade çok partili bir oluşum sağlanabilir.

Mursi ve Müslüman Kardeşler’e muhalif kesimleri liberaller, solcular, ordu ve eski rejimin yani Mübarek’in destekçileri oluşturmaktadır. Bu kesimin korkuları; İslamcı bir devletin kurulması ve kendi özgürlüklerini ve haklarını kısıtlayıcı bir anayasanın oluşturulmasıdır. Muhaliflerin endişeleri; demokrasinin dışına çıkılması, sistemin bir parçası olarak kabul edilmekten ziyade sistemden uzaklaştırılması ve temel hak ve özgürlükler konusunda yasaklamalara gidilmesidir. Muhalif kesimleri bu korkulardan uzak tutup İslamcı kesime güvenmelerini sağlayacak bir sistem oluşturulması gerekmektedir.

Tüm seslerin bir arada olacağı bir yönetimin halk tarafından da kabul göreceği kuşkusuzdur. Ancak ciddi bir desteğe sahip olan Müslüman Kardeşler’in de yasaklanmaması ve siyasetin içinde yer alması sağlanmalıdır. Diğer türlü uygulanacak baskı hem taban desteğini artıracaktır hem de toplumda kutuplaşmanın artmasına neden olacaktır.

4.3. Mısır’da Devam Eden Sürecin Olumsuz Seyir İzlemesi Halinde Öngörülen Toplumsal ve Siyasi Durum

Mısır’da demokratik yollardan seçilmiş cumhurbaşkanı devrildi, hükümet feshedildi ve anayasa askıya alındı. Mursi yandaşları ve muhalefetleri meydanlarda ve gösteriler devam etmektedir. Mursi yandaşlarına karşı polisin ve ordunun uyguladığı şiddet yüzünden yüzlerce insan hayatını kaybetmiştir ve bu durum gösterilerin aralıksız devam etmesine yol açmaktadır.

Mursi’yi yargı önüne çıkaran ve onu hapisanede tutan ordu Mursi sonrası nasıl bir yol çizeceğine karar vermiş değildir. Yani partisi yasaklanan İslamcılarının yeniden seçimlere katılmalarına izin verilecek mi, seçimler ne zaman yapılacak belirsizliğini koruyan konulardır.

Şuan Mısır'da hâkim olan hava devam ederse yani ordu-muhalefet ve İslamcı kesimler arasındaki uçurum devam eder ve bir uzlaşma ortamı sağlanmazsa durumun daha kötüye gitmesinin engellenmesi pek olası görünmemektedir.

Mursi yönetiminin başarılı olması Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan'da istenilmeyen bir durumdur. Monarşi ile yönetilen bu ülkelerdeki yönetimler Mısır'daki İslamcı yönetimi kendi rejimleri açısından bir tehdit olarak algılamışlardır. Halk ayaklanması sonrası seçimle işbaşına gelmiş bir yönetimin görevde kalması ve güçlenmesi Körfez ülkelerinde yıllardır yönetimde olan liderlerin devamlılığı için sorun teşkil etmektedir. İslamcı yönetimin kendi ülkelerinde de desteklenmesi ve taraftar bulması bu ülkelerdeki yönetimler için sorun oluşturacaktır. Bu yüzden ordunun yönetimi ele geçirmesi sonrası Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinden olumlu tepkiler alınmış ve yönetimi destekleyen fonlar sağlanmıştır. Ayrıca ABD gibi ülkelere olayın darbe olarak nitelenmemesi de göstermektedir ki İslamcıların yönetime gelmesi batı dünyası tarafından da istenilmemektedir. Batı, İngiltere'nin öngörerek tanımladığı ve Ortadoğu'da son 100 yıldır devam eden azınlığın çoğunluğa hükmetmesi denkleminin devamından yanadır.

Eğer uzlaşma ortamı oluşmaz ve polis ile ordunun meydana insanlara karşı uyguladığı şiddet devam ederse Mısır için en kötü senaryo gerçekleşebilir. Ordunun silah kullanarak olayları bastırmak istemesi İslamcılar içindeki radikal kesimleri de harekete geçirebilir. Daha önce Cezayir ve Afganistan'da yaşanmış olan ve hatta şuan Suriye'de hâlâ devam eden iç savaş Mısır'da da baş gösterebilir. Ülkenin kaosa sürüklenmesi, şiddetli bir iç çatışmanın yaşanması kaçınılmazdır. Mevcut durum da olayların hâlâ sıcak olması, her iki kesiminde provokasyona açık olmaları olayların daha da sivrilmesine neden olacaktır.

Ordunun iktidarı sağlamlaştırmak için silaha, şiddete başvurusu gerekecek bu da hem ülkede hem de Ortadoğu'da istikrarsızlığı beraberinde getirecektir. Bölgenin güvenlik problemi olma olasılığı da küresel güçlerin bölgeye müdahalesine neden yaratabilir.

Mısır'daki olaylarda artan şiddetin diğer bölge ülkelerini de etkilemesi beklenmektedir. Özellikle Suriye'deki iç savaş devam ederken Mısır'da yaşanacak olayların Ortadoğu bölgesini daha da gerginleştirmesi bölgenin güvenliği açısından istenmeyen bir durum yaratacaktır.

Müslüman Kardeşler, kendisine iktidar yolunu açan Tahrir Devrimi'nin değerleri üzerinden siyaset yapmak yerine salt İslami referansları temel aldığından yönetimden uzaklaştırılmıştır. Dini öğeleri öne çıkan bir anayasa hazırlamak yerine daha özgürlükçü bir temel metin üzerinde daha geniş bir mutabakat aramış olsalardı şuan tablo olumlu yönde ivme kazanabilirdi.

Ancak kaos ortamı devam ederse; ülkenin polis devletine dönüşmesi, ekonominin felç olması, kutuplaştırıcı bir anayasanın oluşturulması, devlet kurumlarının işlevsiz hale gelmesi, sürekli tehdit altında yaşayan bir toplumun yaratılması, radikalleşen İslamcı gruplar ve etkisizleşen bir muhalefetin yaratılması kaçınılmazdır.

SONUÇ

Son dönemlerde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan gelişmeler diktatörlerin yönetimden uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Ancak demokratik yönetimlerin inşası için Tunus'ta başlayıp ardından Mısır, Libya, Suriye gibi bölge ülkelerini de etkileyen halk ayaklanmalarının nihayete erdiğini söyleyebilmek için biraz daha zamana ihtiyaç vardır. Zira bir ülkede yaşanan olayların diğer ülkede tetikleyici rol oynadığı isyan/ayaklanma dalgasında süreç ağır aksak ilerlemektedir.

Var olan düzenden farklı bir düzen kurmak isteyen insanların bir araya gelerek oluşturdukları kolektif hareketlerden sayılan Arap ayaklanmaları motivasyonunu var olan sistemden memnun olmayan insanlardan almıştır. Başta ekonomik talepler ile başlayan süreç ardından demokratik, sosyal, siyasi birçok talebi de beraberinde getirmiş ve insanların farkındalığını artırmıştır. Yoksunluğunun farkına varan insanlar yeni toplumsal hareket örneği sergileyerek ve sosyal medyayı da kullanarak meydanlara çıkmış, seslerini yönetimlere duyurmuştur. Bunun karşılığını da diktatörleri yönetimden uzaklaştırarak almıştır. Ancak yeni düzenin bahsedilen her bir ülkede nasıl işleyeceği belirsizliğini korumaktadır.

2010 yılı itibarıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşananlar, ülkelerdeki diktatör rejimlerin gecikmiş bir çöküş görüntüsü gibidir. Bölgedeki ayaklanmalar, ülkelerin bağımsızlıkları sonrası yaşadıkları en önemli değişim ve dönüşüm süreçleridir. Süreç içsel dinamikler ile başlayıp dışsal ve küresel aktörlerin de dâhil olduğu, takip ettiği bir döneme girmiştir. Bölgenin sahip olduğu stratejik ve ekonomik önem neticesinde dünya kamuoyunun dikkati bölge ülkelerine yoğunlaşmıştır.

Bölge ülkeleri sahip oldukları sorunlar ve yönetim şekilleri nedeniyle birbirlerine benzese de her ülke, süreci kendi içsel dinamikleri çerçevesinde yaşamıştır, yaşamaktadır. Ülkelerin tarihselliği, başat aktörlerin nitelikleri, kurumsal yapıları, sosyo-ekonomik olasılıkları ve dış dünya ile ilişkileri bağlamında ayaklanmalar farklı şekillerde gerçekleşmektedir.

Arap ayaklanmaları, insanların özgürlük, eşitlik, insan hakları gibi daha demokratik duyguları etrafında ortaya çıkmış ancak geline nokta karmaşık, kaotik bir yapıya ulaşmıştır. Bundan dolayı birçok ülkede özellikle Mısır'da gösteriler, olaylar devam etmektedir. Taraflar arasında böylesi bir çatışmayı engellemek, uzlaşmayı sağlamak, aslında yönetimdeki kişilerin görevi iken yönetimde söz sahibi olan kesimler olayların daha da büyümesine neden olmaktadır.

Mısır'da yönetime gelen kesim ve yönetimden uzaklaştırılan kesim arasında diyalog ortamının kurulamaması, taraflar arasında uzlaşının sağlanamaması, beraberinde karmaşayı getirmektedir. Ülkede ciddi bir taban desteğine sahip ekonomik, sosyal ve siyasi bir oluşum olan Müslüman Kardeşler Hareketi'nin iktidara geldikten bir yıl sonra ordunun devreye girmesi ile yönetimden uzaklaştırılması, hareketi destekleyen halk nezdinde tepkileri beraberinde getirmiştir. Halkın, yönetimi destekleyen ve karşı olanlar olarak iki kesime ayrılması çatışmaların yaşanmasına ve bu çatışmaların hâlâ devam etmesine neden olmaktadır. Yönetici kesimde uzlaşının sağlanamaması ise yönetilen kesimde de çatışma ortamının oluşmasına yol açmaktadır. Sürecin bu şekilde devam etmesi beraberinde kaosu, sorunlu bir ekonomiyi, işlevsiz devlet kurumlarının oluşmasını, kapsayıcı olmayan bir anayasayı getirecektir. Bu durumun tam tersi gerçekleştiğinde ise siyasi kanadın toplumla arasındaki iletişim kanallarını açık ve işlevsel tutması sayesinde demokratik bir sistemden söz etmeye başlayabiliriz.

Arap ayaklanmaları anti-demokratik yönetimlere bir çözüm bulmak için başlamıştır ancak geline nokta itibari ile belirsizliğini koruyan bir süreçtir. Sürecin tıkanması ya da devam etmesi ülkede bulunan başat aktörlerin tutumlarına ve demokratik yönetim adına yapılacak değişimlere bağlıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ABDULCELİL Tarık, Mısır Devrimin Ayak Sesleri, Yarın Yayınları, İstanbul, Nisan 2012

ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1995*, Alkım Yayınları, İstanbul, 2010

AYHAN Veysel, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler ve Değişim*, MKM Yayınları, Mayıs 2012

BOZKURT Veysel, *Değişen Dünyada Sosyoloji, Temeller Kavramlar Kurumlar*, Aktüel Yayınları, Şubat 2005

COŞKUN Mustafa Kemal, *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*, Dipnot Yayınları 1. Baskı, Ankara, 2007

CSICSMANN Laszlo, *Freedom and/or Islam? The Role of Islamist Movements in the Arab Spring. A Case Study on the Egyptian Muslim Brotherhood*, Uluslararası Ortadoğu Kongresi Bildiriler Kitabı Cilt 1, Kocaeli Üniversitesi, 1–2 Kasım 2011

ÇAYIR Kenan, *Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler*, (yay. haz.) ÇAYIR Kenan, Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1999

ÇETİNKAYA Y. Doğan, *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*, İletişim Yayınları, İstanbul, Nisan 2008

ÇOBAN Barış, *Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya*, (haz.) ÇOBAN Barış, Küreselleşme, Direniş, Ütopya- Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yayınları, İstanbul, Ocak 2009

ERDURMAZ Serdar, *Libya Arap Baharının Solan Yüzü*, Berikan Yayınevi, Ankara, Kasım 2011

GIDDENS Anthony, (haz.) ÖZEL Hüseyin, GÜZEL Cemal, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınları, Ankara, 2000

KILAVUZ M.Tahir, MERCAN M.Hüseyin, GÜDER Süleyman, *Orta Doğu'da İslamcı Siyaset Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda*, İlke Araştırma Raporları–2, İstanbul 2012

KIŞLAKÇI Turan, *Arap Baharı*, Mana Yayınları, İstanbul, Haziran 2012

LE BON Gustave, (haz.) ENDER Yunus, *Kitleler Psikolojisi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 1997

LELANDAIS ERDİ Gülçin, *Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme*, (haz.) ÇOBAN Barış, Küreselleşme, Direniş, Ütopya- Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yayınları, İstanbul, Ocak 2009

MARSHALL Gordon, (çev.) AKINHAY Osman, KÖMÜRCÜ Derya, *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999

MARTIN G. William (koordinatör), (çev.) KESKİN Deniz, *Toplumsal Hareketler 1750–2005 Dipten Gelen Dalgalar*, Versus Yayınları, İstanbul, Aralık 2008

MILTON-EDWARDS Beverley, *Contemporary Politics in the Middle East*, Polity, Second Edition 2007–2008

MURA Andrea, *A Genealogical Inquiry into Early Islamism: The Discourse of Hasan al-Banna*, Journal of Political Ideologies, Routledge Taylor & Francis Group, Şubat 2012

OFFE Claus, *Yeni Toplumsal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması*, (yay. haz.) ÇAYIR Kenan, Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1999

SANDER Oral, *Siyasi Tarih 1918–1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 1995

TILLY Charles, (çev.) DÜZ Orhan, *Toplumsal Hareketler 1768–2004*, Babil Yayınları, İstanbul, 2004

Makaleler, Dergiler, Yayınlar, Raporlar

AKGÜL Öner, Libya'da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?, ORSAM Ortadoğu Analiz, Aralık 2011, Cilt 3 Sayı 36,

Al Azhar and the Arab Spring, In the Wake of the Arab Revolutions, Al Azhar's Imam Embraces Western Liberalism, New Generation Consulting, Beirut Lebanon, February 2012,

Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları, TUİÇ-YADAM Rapor no: 1, Ekim 2012

AYHAN Veysel, *Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması*, Ortadoğu Etütleri, Ocak 2012, Cilt 3 Sayı 2

BABACAN Mehmet Emin, HAŞLAK İrfan, HİRA İsmail, *Sosyal Medya ve Arap Baharı*, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 6 Sayı 2, 2011

CEVİZ Nurettin, *Libya Tarihine Kısa Bir Bakış*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27

ÇAĞIRAN Mehmet Emin, *Birleşmiş Milletler Zorlama Tedbirleri ve Libya*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27

ÇAKMAK Cenap, *Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü?*, ORSAM Akademik Ortadoğu, Cilt 2 Sayı 1, 2007

DALAR Mehmet, *Mısır'da Müslüman Kardeşler Hareketinin Demokrasi Anlayışı ve Sisteme Etkisi*, Alternatif Politika, Özel Sayı 1, Kasım 2010

DESAI Raj, *Inequality, Exclusion, and Dissent: Implications for Youth in the Arab World, The Social-Economic Situation of Middle East Youth on the Eve of the Arab Spring*, Workshop Discussion Paper, 8–9 December 2012, Beirut Lebanon

DİRİÖZ Ali Oğuz, *Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Cilt 4 Sayı 37

DOĞAN Gürkan, DURGUN Bülent, *Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2012/1, Sayı 15

ERENDİL Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, T.C. Genelkurmay Başkanlığı, Ankara

GÖZEN Ramazan, *Tunus, Mısır... Ortadoğu'da İstikrar İçinde Değişim?*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Mart 2011, Cilt 3 Sayı 27

HOLMBERG Björn, RASSUL Khibar, NUZHAT Anisa, WAFA Jamila, LUDIN Akbar, SENARATHNA Thiyumi, *Strategic Conflict Analysis of Afghanistan*, Swede. Peace – Cooperation for Peace and Unity, Reference Number: 2011–000560, 19 Ocak 2012

KILIÇ Selim, *Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt 57 Sayı 2

MADEN Tuğba Evrim, *İklim Değişikliğinin Arap Baharında 'Tehdit Tetikleyici' Rolü ve Suriye*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Ekim 2013, Cilt 5 Sayı 58,

MAGED Judge Adel, *Commentary on the Al-Azhar Declaration in Support of the Arab Revolutions*, Amsterdam Law Forum VU University Amsterdam, Summer Issue Vol 4:3, 2012

MUNSON Ziad, *Islamic Mobilization: Social Movement Theory and The Egyptian Muslim Brotherhood*, The Sociological Quarterly Vol. 42/No. 4/ 2001

MURA Andrea, *A Genealogical Inquiry into Early Islamism: The Discourse of Hasan al-Banna*, Journal of Political Ideologies, Routledge Taylor & Francis Group, Şubat 2012

ÖZTÜRKLER Harun, *Ortadoğu'daki Gelişmelerin Gerisinde Yatan Ekonomik Nedenler ve Dünya Petrol Piyasası Üzerine Etkileri*, ORSAM Ortadoğu Analiz, Nisan 2011, Cilt 3 Sayı 28

PROCYHSEN Crystal, *Promises Made? Islamist Variance and Liberalization in the*

Middle East, McGill University, 2003

Prof. Dr. Tayyar Arı ile Ortadoğu'da Yaşanan Arap Baharı Üzerine Söyleşi, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Ocak 2012, Cilt 3 Sayı 1

ŞENTÜRK Ünal, *Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2006, Cilt 30 No 1

TIĞLI İbrahim, *Mısır'da Sosyal Hareketler, Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler*, DÜBAM, Şubat 2011

Tunus'ta Başlayan Olaylar Sonucunda Devlet Başkanı Zeynel Bin Ali Ülkeyi Terk Etti, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Ocak 2011

Tunus'taki Olaylar Şubat Ayında da Yatışmadı ve Başbakan İstifa Etti, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Şubat 2011

Tunus'ta Seçimler Ertelendi, Ankara Üniversitesi AÇAUM Afrika Gündemi, Haziran 2011

UYSAAL Ahmet, *Ortadoğu'da Türkiye Algısı: Mısır Örneği*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu, Mart 2011, Ankara

YILDIRIM Ramazan, ABDULCELİL Tarık, *Mısır Siyasi Haritası*, SETA Analiz, Eylül 2011, Sayı 1

YILMAZ Muzaffer Ercan, *Arap İsyanları ve Arap Ortadoğusu'nun Siyasal Dönüşümü*, ORSAM Akademik Ortadoğu, 2011, Cilt 6 Sayı 1

YORULMAZ Semir, *Mısır'da Son Dönemde Önde Gelen Laik-Liberal-Solcu Hareketler*, ORSAM Rapor No:167, Eylül 2013

Gazeteler

42 Yıllık Zulmün Sonu Linç Oldu, Milliyet, 21 Ekim 2011, <http://dunya.milliyet.com.tr/42-yillik-zulmun-sonu-linc-oldu/dunya/dunyadetay/21.10.2011/1453172/default.htm> (e.t. 25 Mayıs 2013)

A Benghazi, la Police Disperse un Rassemblement Contre le Pouvoir, France24, 16 Şubat 2011, <http://www.france24.com/fr/20110216-libye-manifestations-sit-in-emeutes-police-deloge-force-pro-mouammar-kadhafi-regime> (e.t. 7 Mayıs 2013)

A Survey of Egypt: The IMF's Model Pupil, The Economist, Mart 1999, http://www.economist.com/node/319594/print?story_id=319594 (e.t. 29 Ekim 2013)

ALEXANDER Caroline, *Libya's Tribal Revolt May Mean 'Last Nail in Coffin' for Qaddafi's Regime*, Bloomberg, 25 Şubat 2011, <http://www.bloomberg.com/news/2011-02-25/libya-s-tribal-revolt-may-mean-last-nail-in-coffin-for-qaddafi-s-regime.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

Arap Baharı'nın Doğum Yeri Tunus'ta Hükümet Şekilleniyor, Euronews, 22 Kasım 2011, <http://tr.euronews.com/2011/11/22/arap-bahari-nin-dogum-yeri-tunus-ta-hukومت-sekilleniyor/> (e.t. 2 Mayıs 2013)

BADRAN Esam, *Will Libyan Tribes Decide Gaddafi Fate? Libyan Tribal Map*, Onislam, 1 Mart 2011, <http://www.onislam.net/english/culture-and-entertainment/media/451304-will-libyan-tribes-decide-qaddafi-fate.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

BASU Moni, *Libya's Tribes Rise Up Against Gadhafi*, Edition, 4 Mart 2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/03/03/libya.tribes/index.html> (e.t. 11 Mayıs 2013)

BEAUMONT Peter, *Gaddafi's Last Stronghold, The City of Sirte, Becomes Libya's Final Battle*, The Guardian, 6 Ekim 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/oct/06/gaddafi-sirte-libya-final-battle> (e.t. 24 Mayıs 2013)

BLOMFIELD Adrian, *Fleeing First Lady Said to Have Taken Central Bank Gold*, The Sydney Morning Herald, 19 Ocak 2011, <http://www.smh.com.au/world/fleeing-first-lady-said-to-have-taken-central-bank-gold-20110118-19vck.html> (e.t. 30 Nisan 2013)

CHRISAFIS Angelique, BLACK Ian, *Zine Al-Abidine Ben Ali Forced to Flee Tunisia as Protesters Claim Victory*, The Guardian, 15 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/14/tunisian-president-flees-country-protests> (e.t. 30 Nisan 2013)

Clinton to Meet Libyan Rebels, Aljazeera, 10 Mart 2011, <http://www.aljazeera.com/news/europe/2011/03/2011310101413705407.html> (e.t. 13 Mayıs 2013)

COCKBURN Patrick, *Special Report: We All Thought Libya Had Moved On – It Has, But Into Lawlessness*, Independent, 3 Eylül 2013, <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/special-report-we-all-thought-libya-had-moved-on--it-has-but-into-lawlessness-and-ruin-8797041.html> (e.t. 8 Eylül 2013)

CONRAD Noami, COŞKUN Ercan, *Mısır'da Sıra Seçimlere Geldi*, Deutsche Welle Türkçe, 26 Aralık 2012, <http://www.dw.de/m%C4%B1s%C4%B1rda-s%C4%B1ra-se%C3%A7imlere-geldi/a-16480211> (e.t. 30 Ekim 2013)

ÇOLAK Ömer Faruk, *Küresel İşsizlik ve Arap Baharı*, Dünya, 6 Nisan 2012, <http://www.dunya.com/kuresel-issizlik-ve-arap-bahari-147955yy.htm> (e.t. 2 Nisan 2013)

DELANY Colin, *How Social Media Accelerated Tunisia's Revolution: An Inside View*, EPolitics, 10 Şubat 2011, <http://www.epolitics.com/2011/02/10/how-social-media-accelerated-tunisia-revolution-an-inside-view/> (e.t. 29 Nisan 2013)

Dr. Muhammed Adil ile yapılan görüşme, Timeturk, 15 Ocak 2013, <http://www.timeturk.com/tr/2013/02/15/fransa-tunus%60ta-b-planina-gecti.html> (e.t. 2 Mayıs 2013)

DREYFUSS Robert, *What Is the Muslim Brotherhood, and Will It Take Over Egypt?*, Mother Jones, 11 Şubat 2011, <http://www.motherjones.com/politics/2011/02/what-is-the-muslim-brotherhood> (e.t. 8 Kasım 2013)

Egypt Election: Hosni Mubarak's NDP Sweeps Second Round, BBC News, 7 Aralık 2010, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11935368> (e.t. 11 Kasım 2013)

Egypt Protests: Three Killed in 'Day of Revolt', BBC News, 26 Ocak 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12272836> (e.t. 30 Ekim 2013)

Estern Libya in Opposition Hands, Financial Times, 22 Şubat 2011, <http://www.ft.com/cms/s/0/369483de-3e94-11e0-9e8f-00144feabdc0.html#axzz2g0JIoP00> (e.t. 11 Mayıs 2013)

Euro News, 3 Aralık 2011, <http://www.euronews.com/2011/12/03/economic-dimension-of-arab-revolts/> (e.t. 14 Nisan 2013)

Factbox – World Reaction to Egypt's Mubarak Quitting in September, Reuters, 2 Şubat 2011, <http://uk.reuters.com/article/2011/02/02/uk-egypt-world-idUKTRE7113A920110202> (e.t. 30 Ekim 2013)

FALLON Amy, *Tunisian President Says He Will Not Seek Re-election in 2014*, The Guardian, 13 Ocak 2011, <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jan/13/tunisian-president-will-not-seek-re-election> (e.t. 29 Nisan 2013)

FARRELL E. William, *Sadat Assassinated at Army Parade as Men Amid Ranks Fire Into Stands; Vice President Affirms 'All Treaties'*, The New York Times, <http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/big/1006.html#article> (e.t. 30 Ekim 2013)

France Sent Arms to Libyan Rebels, The Washington Post, 29 Haziran 2011, http://articles.washingtonpost.com/2011-06-29/world/35235276_1_nafusa-mountains-hans-hillen-libyan-rebels (e.t. 22 Mayıs 2013)

Fransa Libyalı Muhaliflerin Kurduğu Libya Milli Konseyi'ni Tanıdı, Bloomberg HT, 10 Mart 2011, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/866618-fransa-libyalimuhaliflerin-kurdugu-libya-milli-konseyini-tanidi> (e.t. 13 Mayıs 2013)

Fransa, Libya Milli Konseyi'ni Tanıdı, TRT, 10 Mart 2011, <http://www.trt.net.tr/trtavaz/fransa--libya-milli-konseyi-ni-tanidi--haber-detay,tr,823d0df6-3483-44cf-873b-332e1f6c01d3.aspx> (e.t. 13 Mayıs 2013)

Gaddafi Tells Rebel City, Benghazi, 'We Will Show No Mercy', Huff Post World, 17 Mart 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/03/17/gaddafi-benghazi-libya-news_n_837245.html (e.t. 9 Mayıs 2013)

Gaddafi Amasses Army of African Mercenaries, Al Arabiya News, 3 Mart 2011, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/03/140004.html> (e.t. 9 Mayıs 2013)

GARDENTEIN-ROSS Daveed, *MAS's Muslim Brotherhood Problem*, The Weekly Standard, 25 Mayıs 2005, <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/005/651lbxol.asp> (e.t. 8 Kasım 2013)

Gun Attack on Cairo Pro-Morsi Rally Kills 16: Ministry, 3 Temmuz 2013, <http://dawn.com/news/1022322/gun-attack-on-cairo-pro-morsi-rally-kills-16-ministry> (e.t. 30 Ekim 2013)

GÜRSELER Ceren, *Mısır Anayasası'ndaki Değişiklikler ve Müslüman Kardeşler Örgütü*, Hürriyet, 22 Mart 2007, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6372106&p=2> (e.t. 10 Kasım 2013)

Hosni Mubarak Resigns and Egypt Celebrates a New Dawn, The Guardian, 11 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/11/hosni-mubarak-resigns-egypt-cairo> (e.t. 30 Ekim 2013)

Hosni Mubarak Resigns as President, Aljazeera, 11 Şubat 2011, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201121125158705862.html> (e.t. 30 Ekim 2013)

<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/906961-yunan-halki-48-saat-sokaklarda> (e.t. 3 Nisan 2013)

<http://tr.euronews.com/2012/10/07/istryanyollar-yine-sokaklarda/> (e.t. 3 Nisan 2013)

<http://www.cnnturk.com/2011/guncel/10/22/10.soruda.wall.streeti.isgal.et/634047.0/> (e.t. 3 Nisan 2013).

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/590792-avustralyada-sel-durmuyor> (e.t. 8 Nisan 2013)

<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14107241> (e.t. 17 Nisan 2013)

<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13313370> (e.t. 17 Nisan 2013)

<http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-13754897> (e.t. 17 Nisan 2013)

<http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-14703856> (e.t. 17 Nisan 2013)

HUANG Carol, *Facebook and Twitter Key to Arab Spring Uprisings: Report*, The National, 6 Haziran 2011, <http://www.thenational.ae/news/uae-news/facebook-and-twitter-key-to-arab-spring-uprisings-report> (e.t. 21 Nisan 2013)

HÜR Ayşe, *Müslüman Kardeşler Kimdir*, Taraf, 6 Şubat 2011, <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musluman-kardesler-kimdir.htm> (e.t. 8 Kasım 2013)

Imam Hassan al-Banna, *Islam Times*, 8 Nisan 2009, <http://www.islamtimes.org/vdcd.j0s2yt0jfme6y.html> (e.t. 8 Kasım 2013)

JONES Bryony, CULLINANE Susannah, *What Is the Muslim Brotherhood?*, CNN, 3 Temmuz 2013, <http://edition.cnn.com/2013/07/03/world/africa/egypt-muslim-brotherhood-explainer/> (e.t. 13 Kasım 2013)

KADRİ Ali, *The Arab Spring and the 'Unemployment Trap'*, Global Research, 15 Aralık 2011, <http://www.globalresearch.ca/the-arab-spring-and-the-unemployment-trap/28218> (e.t. 11 Nisan 2013)

KARATAŞ Abdussamet, *Devrimden Darbeye Kilit Nokta: Mısır Selefileri*, Milli Gazete, 4 Temmuz 2013, http://www.milligazete.com.tr/haber/Devrimden_darbeye_kilit_nokta_Misir_Selefileri/285244#.UnoTS3C8Dn4 (e.t. 1 Kasım 2013)

KARON Tony, *Crisis in Cairo: The Latest from Egypt in Turmoil*, Time, 28 Ocak 2011, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2044923,00.html> (e.t. 30 Ekim 2013)

KINGSLEY Patrick, *Protesters Across Egypt Call for Mohamed Morsi to Go*, The Guardian, 30 Haziran 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/30/mohamed-morsi-egypt-protests> (e.t. 30 Ekim 2013)

KIRKPATRICK David, SLACKMAN Michael, *Egypt Youths Play New Role – Driving a Revolt*, The New York Times, 26 Ocak 2011, <http://www.nytimes.com/2011/01/27/world/middleeast/27opposition.html?pagewanted=1> (e.t. 1 Kasım 2013)

KIRKPATRICK David, STACK Liam, *Egyptian Prosecutors Order Detention of Hosni Mubarak*, The New York Times, 13 Nisan 2011, http://www.nytimes.com/2011/04/14/world/middleeast/14egypt.html?_r=3& (e.t. 28 Ekim 2013)

L'armée Française Mobilisée Pour L'intervention Militaire en Libye, RFI, 19 Mart 2011, <http://www.rfi.fr/afrique/20110319-armee-francaise-mobilisee-intervention-militaire-libye> (e.t. 19 Mayıs 2013)

La mort de Kadhafi Marque la Fin de la Guerre en Libye, Le Monde, 20 Ekim 2011, http://www.lemonde.fr/libye/article/2011/10/20/la-mort-de-kadhafi-marque-la-fin-de-la-guerre-en-libye_1591628_1496980.html (e.t. 24 Mayıs 2013)

LANDLER Mark, COOPER Helene, KIRKPATRICK David, *Diplomatic Scramble as Ally Is Pushed to the Exit*, The New York Times, 1 Şubat 2011,

http://www.nytimes.com/2011/02/02/world/middleeast/02transition.html?pagewanted=all&_r=0 (e.t. 30 Ekim 2013)

LANGERDONCK Gert Van, CHICK Kristen, *Libya's Rebels Struggle to Control Tripoli*, The Christian Science Monitor, 26 Ağustos 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2011/0826/Libya-s-rebels-struggle-to-control-Tripoli> (e.t. 24 Mayıs 2013)

Le Colonel Kadhafi est mort, Le Figaro, 20 Ekim 2011, <http://www.lefigaro.fr/international/2011/10/20/01003-20111020ARTFIG00592-libye-le-colonel-mouammar-kadhafi-est-mort.php> (e.t. 24 Mayıs 2013)

LEYNE Joy, Mısır'da Seçim Öncesi Çelişik Tahminler, BBC Türkçe, 18 Mayıs 2012, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/05/120517_egypt_polls.shtml (e.t. 27 Aralık 2013)

Libya Conflict: Rebels Battle Gaddafi Troops in Zawiya, BBC News, 14 Ağustos 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-14521323> (e.t. 24 Mayıs 2013)

Libya Rebels Isolate Gaddafi, Seizing Cities and Oilfields, The Guardian, 24 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/24/libya-rebels-control-gaddafi-oilfields> (e.t. 11 Mayıs 2013)

Libya'da Göstericiler Öfke Gününe Hazırlanıyor, BBC Türkçe, 17 Şubat 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/02/110217_libya_dayofanger.shtml (e.t. 7 Mayıs 2013)

Libya'ya Hava ve Denizden Büyük Operasyon, Hürriyet, 20 Mart 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/17316795.asp> (e.t. 14 Mayıs 2013)

Libye: L'Assemblée Nationale A Elu Son Nouveau President, Le Monde, 25 Haziran 2013 http://www.lemonde.fr/libye/article/2013/06/25/libye-l-assemblee-nationale-a-elu-son-nouveau-president_3436534_1496980.html (e.t. 27 Haziran 2013)

Libye: Conflit Autour de L'or Noir, L'express, 5 Eylül 2013, http://www.lexpress.fr/actualite/monde/proche-orient/libye-conflit-autour-de-l-or-noir_1278661.html (e.t. 8 Eylül 2013)

MCELROY Damien, *Colonel Gaddafi Died After Being Stabbed With Bayonet Says Report*, The Telegraph, 17 Ekim 2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/9613394/Colonel-Gaddafi-died-after-being-stabbed-with-bayonet-says-report.html> (e.t. 26 Mayıs 2013)

MCGREAL Chris, *Army and Protesters Disagree Over Egypt's Path to Democracy*, The Guardian, 12 Şubat 2011, <http://www.theguardian.com/world/2011/feb/12/egypt-military-leaders-fall-out-protesters> (e.t. 1 Kasım 2013)

Mısır'da Seçim Sonuçları Açıklandı, BBC Turkish, 8 Aralık 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051208_egypt_results.shtml (e.t. 29 Ekim 2013)

Mısır Ordusundan 1 Temmuz Muhtırası, Hürriyet, 1 Temmuz 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23629507.asp> (e.t. 30 Ekim 2013)

Mısır'da Seçimleri Muhammed Mursi Kazandı, Bloomberg HT, 24 Haziran 2012, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1168579-misirda-secimleri-muhammed-mursi-kazandi> (e.t. 28 Ekim 2013)

Muammar Gaddafi Killed as Sirte Falls, Aljazeera, 20 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.com/news/africa/2011/10/20111020111520869621.html> (e.t. 25 Mayıs 2013)

Mubarak Says He Won't Run Again; Protesters Say It's Not Enough, CNN, 2 Şubat 2011, <http://edition.cnn.com/2011/WORLD/africa/02/01/egypt.protests/> (e.t. 30 Ekim 2013)

MURPHY Dan, *Inspired by Tunisia, Egypt's Protests Appear Unprecedented*, The Christian Science Monitor, 25 Ocak 2011, <http://www.csmonitor.com/World/Backchannels/2011/0125/Inspired-by-Tunisia-Egypt-s-protests-appear-unprecedented> (e.t. 30 Ekim 2013)

Mursi 'Cumhurbaşkanı Hala Benim' Dedi, BBC Türkçe, 4 Kasım 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/11/131104_mursi_later.shtml (e.t. 4 Kasım 2013)

Mursi: Sorumluluklarımı Sürdüreceğim, BBC Türkçe, 3 Temmuz 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130702_mursi.shtml (e.t. 30 Ekim 2013)

Muslim Brotherhood Tops Egyptian Poll Result, Aljazeera, 22 Ocak 2012, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/2012121125958580264.html> (e.t. 28 Ekim 2013)

Müslüman Kardeşler Terör Örgütü İlan Edildi, BBC Türkçe, 25 Aralık 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/12/131225_musluman_kardesler.shtml (e.t. 27 Aralık 2013)

NATO, Libya'daki Operasyonu Tüm Unsurlarıyla Devraldı, Turkishny, 31 Mart 2011, http://www.turkishny.com/hot-news/50-hot-news/50994-nato-libyadaki-operasyonu-tum-unsurlariyla-devrald#.UkSy-NK8B_I (e.t. 21 Mayıs 2013)

NATO: Libya Operasyonu Devam Edecek, Bloomberg HT, 22 Ağustos 2011, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/951553-nato-libya-operasyonu-devam-edecek> (e.t. 24 Mayıs 2013)

ÖZKAN İslam, *Şirketleşmiş Militarizm: Mısır Ordusu*, Star Gazetesi Açık Görüş, 17 Ağustos 2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/sirketlesmis-militarizm--misir-ordusu/haber-782124> (e.t. 1 Kasım 2013)

ÖZKAN Mehmet, *Tunus'ta Devrim Mirasını Tartışmak*, Sabah, 16 Mart 2013, <http://www.sabah.com.tr/perspektif/yazarlar/mehmet%C3%B6zkan/2013/03/16/tunusta-devrim-mirasini-tartismak> (e.t. 2 Mayıs 2013)

Printemps Arabe: Les Tunisiens Honorent la Mémoire de Mohammed Bouazizi, Radio-Canada, 17 Aralık 2011, <http://www.radio-canada.ca/nouvelles/International/2011/12/17/003-tunisie-revolution-bouazizi.shtml> (e.t. 26 Nisan 2013)

Halk İktidarı İstiyor, Yeni Hayat, 25 Ocak 2011, <http://www.yenihayat.de/dunya/halk-iktidari-istiyor> (e.t. 26 Nisan 2013)

PÖHLE Sven, KULAKSIZOĞLU Beklan, *Tunus'ta Kriz Büyüyor*, Deutsche Welle Türkçe, 11 Ağustos 2013, <http://www.dw.de/tunusta-kriz-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-17012175> (e.t. 4 Eylül 2013)

Profile: Egypt's Muslim Brotherhood, BBC News, 20 Ağustos 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12313405> (e.t. 9 Kasım 2013)

Profile: Hosni Mubarak, BBC News, <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12301713> (e.t. 29 Ekim 2013)

Profil: Müslüman Kardeşler, BBC Türkçe, 5 Temmuz 2013, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/07/130705_musulman_kardesler_profil.shtml (e.t. 11 Kasım 2013)

Profile: Zine Al-Abidine Ben Ali, BBC News, 20 Haziran 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-12196679> (e.t. 26 Nisan 2013)

Quels Pays Participent à L'opération Militaire en Libye?, Le Monde, 19 Mart 2011, http://www.lemonde.fr/afrique/article/2011/03/19/qui-participera-aux-operations-militaires-en-libye_1495866_3212.html (e.t. 15 Mayıs 2013)

SADIKI Larbi, *Revolution as a Carnival*, Aljazeera, 14 Ocak 2013, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2013/01/2013114895747883.html> (e.t. 2 Mayıs 2013)

SALEH Yasmine, ZAYED Dina, *Mubarak To Be Tried for Murder of Protesters*, Reuters, 24 Mayıs 2011, <http://www.reuters.com/article/2011/05/24/us-egypt-mubarak-idUSTRE74N3LG20110524> (e.t. 28 Ekim 2013)

SAMIR Khalil Samir, *The Role of Egypt's Al-Azhar University in Islamization*, Spero News, 19 Nisan 2013, <http://www.speroforum.com/a/QMNDZGEQDZ53/73946-The-role-of-Egypt's-AlAzhar-University-in-Islamization#.UtZKTvRdVqU> (e.t. 2 Ocak 2014)

Slow Rebirth For Post-revolution Libya, BBC News, 17 Şubat 2013, <http://www.bbc.co.uk/news/world-africa-21457879> (e.t. 28 Mayıs 2013)

ŞAHİN Mehmet, *Arap Baharı Kışa Dönmesin*, Yeni Asya, 23 Eylül 2011, http://www.yeniasya.com.tr/haber_detay2.asp?id=19669 (e.t. 23 Mart 2013)

TELCİ İsmail Numan, *Mısır'da Selefi Hareketin Siyasetle İmtihanı*, Star Gazetesi Açık Görüş, 20 Temmuz 2013, <http://haber.stargazete.com/acikgorus/misirda-selefi-hareketin--siyasetle-imtihani/haber-774071> (e.t. 1 Kasım 2013)

Tunus'ta Seçime Geniş Katılım, BBC Türkçe, 24 Ekim 2011, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2011/10/111024_tunisia_election.shtml (e.t. 30 Nisan 2013)

Tunus'ta Yeni Hükümet Hazır, TRT Haber, 8 Mart 2013, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/tunusta-yeni-hukumet-hazir-77560.html> (e.t. 4 Mayıs 2013)

WEDEMAN Ben, SAYAH Reza, SMITH Matt, *Coup Topples Egypt's Morsy; Supporters Reportedly Rounded up*, CNN, 4 Temmuz 2013, http://edition.cnn.com/2013/07/03/world/meast/egypt-protests/index.html?hpt=hp_t1 (e.t. 30 Ekim 2013)

İnternet Kaynakları

ACUN Can, *Mısır Ordusunun İktisadi Krallığı*, SETAV, <http://odak.setav.org/page/misir-ordusunun-iktisadi-kralligi/5683>, (e.t. 1 Kasım 2013)

ADAR Sinem, *Mısır'da Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bianet, 6 Temmuz 2013, <http://www.bianet.org/biamag/dunya/148254-misir-da-ordu-siyaset-iliskisi> (e.t. 5 Kasım 2013)

AL-JUBEH Nazmi, *So Much is Different*, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349#1425> (e.t. 4 Nisan 2013)

Al-Wafd Party, Jadaliyya, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3155/al-wafd-party> (e.t. 1 Kasım 2013)

AMADEO Kimberly, *Why Are Food Price Rising*, <http://useconomy.about.com/od/inflationfaq/f/Why-Are-Food-Prices-So-High.htm> (e.t. 8 Nisan 2013)

ANGRIST Michele Penner, *Morning in Tunisia*, Foreign Affairs, 16 Ocak 2011, <http://www.foreignaffairs.com/articles/67321/michele-penner-angrist/morning-in-tunisia> (e.t. 28 Nisan 2013)

AVINERI Shlomo (Hebrew Üniversitesinde Siyaset bilimi profesörü ve İsrail Dış İşleri Bakanlığı eski genel müdürü) *1989? Not Really. 1848? Perhaps*, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349> (e.t. 4 Nisan 2013)

AYDIN Mustafa, *Arap Baharı'nı Anlamak*, http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARIn%C4%B1_anlamak.pdf (e.t. 21 Nisan 2013)

AYHAN Veysel, *Results of The Tunisian Constituent Assembly Elections: Winners and Losers*, IMPR, Kasım 2011, <http://www.impr.org.tr/en/results-of-the-tunisian-constituent-assembly-elections-winners-and-losers/#.UWmZwqKBr7Y> (e.t. 20 Nisan 2013)

AWADL Adil, *The Fall of the 'Arabian Wall'*, <http://www.bitterlemons-international.org/previous.php?opt=1&id=349> (e.t. 4 Nisan 2013)

BAYAT Asef, *A New Arab Street in Post-Islamist Times*, Foreign Policy, 26 Ocak 2011, http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2011/01/26/a_new_arab_street (e.t. 9 Kasım 2013)

Birleşmiş Milletler Arap İnsani Kalkınma Raporu (2009), <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf> (e.t. 18 Nisan 2013)

BMGK' nin 1970 sayılı Afrika'da barış ve güvenlik başlıklı kararı, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement> (e.t. 11 Mayıs 2013)

BMGK' nin 1973 sayılı Libya'nın durumu başlıklı kararı, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement> (e.t. 14 Mayıs 2013)

BROWN Jonathan, *Salafis and Sufis in Egypt*, Carnegie Endowment For International Peace, 20 Aralık 2011, <http://carnegieendowment.org/2011/12/20/salafis-and-sufis-in-egypt/8fj4> (e.t. 1 Kasım 2013)

Carter Center Preliminary Statement Tunisian National Constituent Assembly Elections, <http://www.cartercenter.org/news/pr/tunisia-102511.html> (e.t. 30 Nisan 2013)

Central Intelligence Agency <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2092rank.html?countryName=Finland&countryCode=fi®ionCode=eur&rank=79#fi> (e.t. 11 Nisan 2013)

DİNÇER Osman Bahadır, *Mısır, Mübarek ve Demokrasi*, USAK, 7 Eylül 2006, <http://www.usakgundem.com/yazar/393/misir-m%C3%BCbarek-ve-demokrasi.html> (e.t. 10 Kasım 2013)

DÖNMEZ Rasim Özgür, *Ortadoğuda'ki Devrimler İçin Kısa Bir Not: Gerçekten Devrim mi?* ORSAM, 11 Nisan 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1738> (e.t. 4 Nisan 2013)

DRISS Ahmed, *Tunisia: Labor, The Media and The Army Were Crucial*, <http://www.bitterlemons-international.org/inside.php?id=1335> (e.t. 28 Nisan 2013)

DURAN Hacı, *Müslüman Kardeşler Cemiyeti Üzerine Sosyolojik Bir Okuma*, <http://www.haciduran.com/2013/07/15/musluman-kardesler-cemaati-uzerine-sosyolojik-bir-okuma/> (e.t. 5 Kasım 2013)

Dünya mutluluk raporu
<http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/Sachs%20Writing/2012/World%20Happiness%20Report.pdf> (e.t. 22 Nisan 2013)

Dünya Ticaret Örgütü (FAO) <http://www.fao.org/worldfoodsituation/wfs-home/foodpricesindex/en/> (e.t. 9 Nisan 2013)

Egyptian Presidential Election 2012, http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_presidential_election,_2012#cite_ref-8 (e.t. 28 Ekim 2013)

EISA Egypt: January/February 2012 Shura Council Election Results, <http://www.eisa.org.za/WEP/egy2012results2.htm> (e.t. 28 Ekim 2013)

ELSHAHER Mohamed, *Breaking the Fear Barrier of Mubarak's Regime*, <http://www.ssrc.org/pages/breaking-the-fear-barrier-of-mubarak-s-regime/> (e.t. 1 Kasım 2013)

Ekonomik Krizden Siyasi Bunalıma: Avrupa Birliği'nde Krizin Faturası Demokrasiye mi Kesiliyor? http://www.tepav.org.tr/upload/files/1348560524-9.Ekonomik_Krizden_Siyasi_Bunalima_Avrupa_Birligi___nde_Krizin_Faturasi_Demokrasiye_mi_Kesiliyor.pdf (e.t. 3 Nisan 2013)

Full Text of the July 2013 Egyptian Constitutional Declaration, <http://egyptelections.carnegieendowment.org/2013/07/15/full-text-of-the-july-2013-egyptian-constitutional-declaration> (e.t. 1 Kasım 2013)

Global Economic Outlook, Navigating a World of Turmoil, http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Hungary/Local%20Assets/Documents/Attachments%202010/dttl_GlobalEconomicOutlookQ211.pdf (e.t. 8 Nisan 2013)

<http://occupywallst.org/> (e.t. 3 Nisan 2013)

<http://www.bp.com/en/global/corporate/about-bp/statistical-review-of-world-energy-2013.html> (e.t. 5 Nisan 2013)

<http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=biyoyakit&bn=235&hn=&nm=384&id=40698> (e.t. 8 Nisan 2013)

http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/australia_ndvi.php (e.t. 8 Nisan 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2004rank.html?countryname=Egypt&countrycode=eg®ionCode=afr&rank=142#eg> (e.t. 11 Nisan 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html?countryName=Egypt&countryCode=eg®ionCode=afr&rank=130#eg> (e.t. 12 Nisan 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2129rank.html?countryName=Egypt&countryCode=eg®ionCode=afr&rank=130#eg> (e.t. 12 Nisan 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (e.t. 28 Mart 2013)

<http://www.electionguide.org/> (e.t. 16 Nisan 2013)

<http://printempsarabe.regionpaca.fr/index.php/site/printempsarabe> (e.t. 21 Nisan 2013)

<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2013> (e.t. 23 Nisan 2013)

<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/> (e.t. 21 Nisan 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> (e.t. 27 Mayıs 2013)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/M%C4%B1s%C4%B1r> (e.t. 28 Ekim 2013)

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> (e.t. 28 Ekim 2013)

Islamic Movements and Extremism – Salafiyya, http://atheism.about.com/library/FAQs/islam/blfaq_islam_salafiyya.htm (e.t. 1 Kasım 2013)

KAYADELEN Gülhan (çev.), *Diaspora ve Anlaşmazlık: Yerellik, Uzaktan Milliyetçilik ve Anlaşmazlık Dinamiklerinin Yerelliklerinin Bozulması*, ORSAM, 2 Şubat 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=574> (e.t. 30 Ekim 2013)

KESKİN Mustafa, *Mısır'da Asker ve Siyaset*, Akademik Perspektif, 5 Mart 2013, <http://akademikperspektif.com/2013/03/05/misirda-asker-ve-siyaset/> (e.t. 7 Kasım 2013)

KINNINMONT Jane, *The Economics of the Arap Spring, Proshare*, Ağustos 2011, <http://www.proshareng.com/articles/2313/The-Economics-of-the-Arab-Spring> (e.t. 12 Nisan 2013)

KOVANCI Onur, *Yeni Toplumsal Hareketler ve Hükümet-dışı Örgütler (NGO)*, Çalışma Ortamı Dergisi, Mart Nisan 2001, Sayı 55, <http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=33> (e.t.18 Mart 2013)

Libya Petrol, <http://www.globalsecurity.org/military/world/libya/petrol.htm> (e.t. 5 Nisan 2013)

Libya: The Italian Occupation and The Libyan Resistance, <http://www.libya-watanona.com/libya/resist.htm> (e.t. 4 Mayıs 2013)

Libyan People & Ethnic Tribes, <http://www.temehu.com/Libyan-People.htm> (e.t. 10 Mayıs 2013)

MANFREDA Primoz, *The Reasons for the Arap Spring, The Root Causes of the Arab Awakening in 2011*, <http://middleeast.about.com/od/humanrightsdemocracy/tp/The-Reasons-For-The-Arab-Spring.htm> (e.t. 27 Nisan 2013)

METZ Helen Chapin, *Libya: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1987. The United Nations and Libya <http://countrystudies.us/libya/26.htm> (e.t. 5 Mayıs 2013)

METZ Helen Chapin, *Egypt: A Country Study*, Washington: GPO for the Library of Congress, 1990, <http://countrystudies.us/egypt/> (e.t. 28 Ekim 2013)

Mısır'ın Siyasi Görünümü, T.C. Dış İşleri Bakanlığı <http://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (e.t. 28 Ekim 2013)

Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Politik ve Siyasi, 22 Haziran 2013, <http://politikvesiyasi.wordpress.com/2013/06/22/musluman-kardesler-teskilati/> (e.t. 8 Kasım 2013)

NATO and Libya, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_71652.htm (e.t. 26 Mayıs 2013)

NATO and Libya, http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_04/20110402_110402-oup-update.pdf (e.t. 21 Mayıs 2013)

OĞAN Sinan, *BM Güvenlik Konseyi'nin Libya Kararı Bir Müdahaleyi Getirir mi? Türkiye'nin Tepkisi Ne Olur?*, TURKSAM, 18 Mart 2011, <http://www.turksam.org/tr/yazdir2361.html> (e.t. 14 Mayıs 2013)

Öfke Günü Libya Topraklarında, Dünya Bülteni, 17 Şubat 2011, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=147758> (e.t. 9 Mayıs 2013)

Parliamentary Observers Applaud Tunisian Elections <http://www.oscepa.org/election-observation/election-statements/679-parliamentary-observers-applaud-tunisian-elections> (e.t. 30 Nisan 2013)

Revolt Checklist: 10 Reasons the Masses Seek to Overthrow the Rulers of the Middle East, Outernationalist, 25 Mart 2011, <http://outernationalist.net/?p=1927&page=4> (e.t. 18 Nisan 2013)

QADDAFI Muammar – Al, The Green Book, <http://www.zadishefreeman.com/images/Muammar-Qaddafi-Green-Book-Eng.pdf> (e.t. 8 Mayıs 2013)

Salafi Movement, http://en.wikipedia.org/wiki/Salafi_movement#cite_ref-1 (e.t. 1 Kasım 2013)

Secularism, <http://en.wikipedia.org/wiki/Secularism> (e.t. 1 Kasım 2013)

SHOURBAGY Manar, *The Egyptian Movement for Change – Kefaya: Redefining Politics in Egypt*, Public Culture, <http://publicculture.org/articles/view/19/1/the-egyptian-movement-for-change-kefaya-redefin/> (e.t. 30 Ekim 2013)

Strategic Conflict Assessment, <http://www.conflictsensitivity.org/publications/strategic-conflict-assessment> (e.t. 30 Ekim 2013)

Süveyş Kanalı <http://www.suezcanal.gov.eg/sc.aspx?show=17> (e.t. 29 Ekim 2013)

TAŞTEPE BİLGİ Zeynep, *Mısır Ülke Raporu*, (2013) http://www.kobishowroom.com/images/stories/ulke_raporlari_2013/Misir_ulke_raporu_2013.pdf (e.t. 28 Ekim 2013)

The Earth Institute Columbia University, First World Happiness Report Launched at the United Nations, <http://www.earth.columbia.edu/articles/view/2960> (e.t. 23 Nisan 2013)

Trading Economics <http://www.tradingeconomics.com/syria/inflation-cpi> (e.t. 11 Nisan 2013)

TRAGER Eric, *Who's Who in Egypt's Muslim Brotherhood*, The Washington Institute, Eylül 2012, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/whos-who-in-the-muslim-brotherhood> (e.t. 19 Nisan 2013)

TRISTAM Pierre, *From Hosni to Gamal Mubarak: The Future of the Egyptian Presidency?* <http://middleeast.about.com/od/egypt/a/gamal-mubarak.htm> (e.t. 19 Nisan 2013)

TRISTAM Pierre, *Profile: Egypt's Anwar el Sadat (1918–1981)*, <http://middleeast.about.com/od/egypt/p/me081006b.htm> (e.t. 29 Ekim 2013)

Tunus'un Ekonomisi, T.C. Dış İşleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/tunus-ekonomisi.tr.mfa> (e.t. 5 Nisan 2013)

Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük <http://tdkterim.gov.tr/bts/> (e.t. 21 Mart 2013)

Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) 2012 yılı Yolsuzluk Algılama Endeksi <http://www.transparency.org/cpi2012/results> (e.t. 9 Nisan 2013)

Understanding Violent Conflict, Conflict Analysis: Framework and Tools, Applied Knowledge Services, <http://www.gsdrc.org/index.cfm?objectid=3133E975-14C2-620A-277DFFB9CA069184#analysis> (e.t. 30 Ekim 2013)

Wading Through Maze of Libyan Tribes, <http://www.sandraoffthetrip.com/2011/02/22/nearly-impossible-to-wade-through-maze-of-libyan-tribes/> (e.t. 10 Mayıs 2013)

What Is Globalization?, The Global Transformations, Mart 1999, <http://www.polity.co.uk/global/whatisglobalization.asp#top> (e.t. 17 Nisan 2013)

WIEVIORKA Michel, *Sociology in Times of Crisis*, <http://www.ios.sinica.edu.tw/cna/download/proceedings/03.Wieviorka.Keynote.pdf> (e.t. 5 Nisan 2013)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Nagihan YÜCEL

Doğum Tarihi ve Yeri : 08.10.1985 - Kayseri

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Kayseri Lisesi, 2003, Kayseri

Lisans : Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, 2009, Antalya

Université de Nantes Faculté de Droit et des Sciences
Politiques (2007-2008), Fransa

Yüksek Lisans Diploması: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Ana Bilim Dalı, 2014, Antalya

Tez Konusu : Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Mısır Ayaklanması ve
Stratejik Çatışma Analizi

Yabancı Dil / Diller : Fransızca, İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar : Antalya Gümrük ve Muhafaza Başmüdürlüğü/ Antalya
11/07/2011–05/08/2011

Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Avrupa
Masası/Ankara 01/08/2008–31/08/2008

Avivasa Hayat ve Emeklilik / Antalya 01/07/2006–31/07/2006

Çalıştığı Kurumlar : Yurtdışı Satış, PSL Elektrik Elektronik Tur. Paz. San. ve Tic. Ltd.
Şti / Antalya (06.01.2014- devam)

Müşteri Temsilcisi, İhracat – İthalat Departmanı, Solmaz Gümrük
Müşavirliği/ Antalya (01/12/2011- 11/05/2013)

E-Posta : nagihan.yucel@gmail.com